

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ

На правах рукопису

ПРИВАЛОВА Світлана Федорівна

УДК 070:82-92 М. Шаповал

ЖУРНАЛИ «УКРАЇНСЬКА ХАТА» (КИЇВ, 1909—1914) ТА
«НОВА УКРАЇНА» (ПРАГА, 1922—1928) ЯК ГОЛОВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ
ІДЕЙНОГО НАПОВНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ
ПУБЛІЦИСТИКИ МИКИТИ ШАПОВАЛА

Спеціальність 27.00.04 — теорія та історія журналістики

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Науковий керівник
Сидоренко Наталя Миколаївна,
доктор філологічних наук,
професор

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЦИСТИКА МИКИТИ ШАПОВАЛА ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА.....	13
1.1. Вивчення публіцистики М. Шаповала в сфері соціальних комунікацій.....	13
1.2. Постать Микити Шаповала в гуманітарних науках: стан дослідження.....	25
Висновки до розділу.....	41
РОЗДІЛ 2. «ХАТЯНСЬКА» ДОБА У ТВОРЧОСТІ МИКИТИ ШАПОВАЛА.....	43
2.1. Модерністична природа часопису «Українська хата».....	43
2.2. Складники концепції модерністичної творчості М. Шаповала.....	56
Висновки до розділу.....	76
РОЗДІЛ 3. ІДЕЇ ВИЗВОЛЕННЯ Й ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ М. ШАПОВАЛА ПРАЗЬКОГО ПЕРІОДУ.....	78
3.1. «Нова Україна» (Прага, 1922–1928) як виразник ідейних настанов української еміграції.....	81
3.2. Концепція триєдиної незалежності України в трактуванні М. Шаповала (за матеріалами видань «Нова Україна», «Трудова Україна» «Вільна Спілка»).....	97
Висновки до розділу.....	113
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ М. ШАПОВАЛА.....	114
4.1. Специфіка жанру рецензії у творчості Микити Шаповала.....	116
4.2. «Знаки» особистості в публікаціях журналіста.....	132

Висновки до розділу.....	148
ВИСНОВКИ.....	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	159
ДОДАТКИ.....	186
Додаток А: Модерністична та народницька моделі творчості (схема ідейного наповнення публікацій М. Шаповала на шпальтах «Української хати» (1914–1914)).....	186
Додаток Б: Графік динаміки журналістської творчості М. Шаповала (кількісний аспект).....	187
Додаток В: Концепція триєдиної незалежності в трактуванні М. Шаповала (схема).....	189
Додаток Д: Жанрове розмаїття творчості М. Шаповала на сторінках «Української хати» (статистичні ряди розподілу).....	190
Додаток Ж: Аналітичний звіт про проведення фокус-групового дослідження «Виявлення рис індивідуального стилю та акцентуації текстів М. Шаповала».....	191

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – «Вільна Спілка» (неперіодичний орган Української партії соціалістів-революціонерів у Празі 1921–1939).

НУ – «Нова Україна» (часопис української еміграції, що видавався в Празі (1922–1928). Співредакторами журналу були П. Богацький та М. Шаповал. Видання висвітлювало життя української еміграції в Чехії. Серед дописувачів були О. Олесь, В. Винниченко, Л. Білецький, П. Богацький та ін.).

ТУ – «Трудова Україна» (неперіодичне видання, що виходило в Празі (1932–1937), як центральний орган Української партії соціалістів-революціонерів. Засновником і співредактором був М. Шаповал, редакторами – П. Богацький, М. Григоріїв. На сторінках видання описувалися питання політичної організації українства).

УХ – «Українська хата» (літературно-науковий місячник, що видавався у Києві (1909–1914 рр.). Редактором журналу був П. Богацький. Часопис позиціонувався як трибуна нового покоління української інтелігенції. Участь у виданні брали М. Шаповал, М. Євшан, А. Товкачевський та інші).

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Публіцистична спадщина визначних постатей для соціальних комунікацій є не лише важливим складником в історії розвитку журналістських жанрів, а й елементом змістової характеристики періодичної преси, коли газети та часописи були головними виразниками актуальних питань суспільно-політичної та культурної царини українства. Публіцистична творчість Микити Шаповала – непересічного журналіста початку ХХ ст. вивчена недостатньо, адже без уваги науковців залишаються його журналістські матеріали як уособлення ідейно-духовних настанов журналів «Українська хата» (Київ, 1909—1914) і «Нова Україна» (Прага, 1922—1928). Дослідження спадщини публіциста – це також крок до розуміння дискурсу між народниками та модерністами (український період творчості), що у свою чергу є історично важливим, як антагонізм двох розбіжних у світогляді поколінь, а також розкриття концепції триєдиної незалежності України з її етапами відродження та визволення (празький період).

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної теми «Український медійний контент у соціальному вимірі» (№11БФ045-01) Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тема дисертаційної роботи безпосередньо пов'язана з науковою проблематикою кафедри історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з навчальною програмою курсів «Історія української журналістики», «Сучасна українська публіцистика», «Публіцистика».

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у визначенні ідейного наповнення та особливостей публіцистики Микити Шаповала, зокрема в публікаціях на сторінках журналів «Українська хата» (Київ, 1909–1914) і «Нова Україна» (Прага, 1922–1928).

Відповідно до визначеної мети поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати особливості публіцистики М. Шаповала у сфері соціальних комунікацій;
- дослідити історіографічний аспект постаті публіциста в гуманітарних науках;
- проаналізувати «хатянський» період творчості журналіста;
- визначити роль М. Шаповала у творенні часопису «Нова Україна»;
- узагальнити концепцію триєдиної незалежності України в трактуванні М. Шаповала за матеріалами видань «Нова Україна» (1922–1928), «Трудова Україна» (1932), «Вільна Спілка» (1923, 1927–1929) та рукописів;
- простежити особливості жанру рецензії у творчості публіциста як одного з провідних жанрів журналістської спадщини М. Шаповала;
- визначити «знаки» особистості в текстах журналіста.

Об'єктом дослідження обрано публіцистичні твори М. Шаповала, передусім у тих виданнях, де він активніше друкувався (літературно-науковий місячник «Українська хата» (1909–1914) та суспільно-політичний журнал «Нова Україна» (1922–1928)). До аналізу також залучено й публікації на сторінках «Трудової України» (1932–1937) – центрального органу Української партії соціалістів-революціонерів, «Вільної Спілки» (1921–1939) – неперіодичного видання соціалістично-революційного руху в Празі, щоденники діяча, особисті листи, конспекти лекцій, нотатки, рукописи статей і доповідей.

Предмет дослідження – ідейне наповнення публікацій М. Шаповала та особливості журналістської майстерності, що презентують публікації журналіста в періодиці.

Джерельною базою дослідження є передусім часописи «Українська хата» за період 1909–1914 рр. (1909 (№ 1–4, № 6–8); 1910 (№ 10); 1911 (№ 1–9); 1912 (№ 1–2, № 5–6); 1913 (№ 1–6, № 12); 1914 (№ 1, № 5–6)); журнал

«Нова Україна» (1922 (№ 12–15), 1923 (№ 1, № 4–6, № 10), 1925 (№ 2–3, № 7–8), 1926 (№ 1–2, № 11), 1927 (№12)); неперіодичне видання «Вільна Спілка» (1923, 1927–1929); «Трудова Україна» (1932 (№1, № 3–4), 1937 (№ 2)).

Важливими для дослідження є архівні справи, що доповнюють і деталізують концепції модерністичної творчості та триєдиної незалежності України як основних ідей публіцистичної творчості автора: особистий фонд Микити Шаповала № 3563, що зберігається в ЦДАВО України (№ 5, 7, 11, 13–14, 18, 30–31, 40–41, 46, 49, 50, 60, 53, 58а, 60, 81, 87, 216–218, 221); фонди Олександри Куліш Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (Ф.1. – Спр. № 30925–30927) та Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка Національної академії наук України (Ф. 19. – Спр. № 1621–1622); справи фондів Христі Алчевської (Ф. 36. – Спр. № 1863–1866, 1868–1870, 1872, 1874), Михайла Яцкова (Ф. 98. – Спр. № 166, 168), Павла Богацького (Ф. 34. – Спр. 1493), Михайля Семенка (Ф. 156. – Спр. № 36) Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка Національної академії наук України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період активної журналістської діяльності публіциста в журналах «Українська хата» (1909–1914) та «Нова Україна» (1922–1928).

Рівень наукового опрацювання публіцистичної спадщини громадських діячів початку ХХ ст. підноситься, проте журналістський доробок М. Шаповала досі залишається маловивченим. Його ім'я згадується в численних журналістикознавчих, історичних, літературознавчих працях.

Для виконання наукового дослідження використано журналістикознавчі праці Ю. Лазебника «Проблеми літературної майстерності в журналістиці» (1963); Д. Прилюка «Теорія і практика журналістської творчості (проблеми майстерності)» (1983); В. Здоровеги «Мистецтво публіциста» (1966), «У майстерні публіциста» (1969), «Теорія і

методика журналістської творчості» (2004); В. Шкляра «Журналістська майстерність: поетика журналістського твору» (1995), «Основи теорії міжнародної журналістики» (2002); наукові статті та хрестоматії за укладанням Н. Сидоренко «Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ ст.» (2001), «Потужна сила рідного слова» (2005); праці В. Різуна «Маси» (2003), «Теорія масової комунікації» (2008), «Методи наукових досліджень в журналістикознавстві» (у співавторстві з Т. Скотниковою) (2005), «Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства» (у співавторстві з Т. Трачук) (2005); І. Михайлина «Історія української журналістики: книга перша» (2000), «Основи журналістики» (2002), «Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики» (2004); В. Іванова «Контент-аналіз: методологія і методика дослідження ЗМК» (1994), «Методологія та методи дослідження журналістики» (1997), «Соціологія масової комунікації» (2000); Й. Лося «Публіцистика й тенденції розвитку» (2008); Б. Потятиника «Медіа: ключі до розуміння» (2004); О. Глушка «Журналістське розслідування: історія, теорія, практика» (2006); Ю. Ярмиша «Жанри сатиричної публіцистики» (2003) та ін.

Сама постать і творча спадщина М. Шаповала також привертала увагу науковців. Захищено одну дисертацію з української літератури (О. Бартко) та дві з історії, що стосуються політичної діяльності М. Шаповала (О. Чумаченко, Д. Курас). Важливими у вивченні творчості публіциста є численні монографії (І. Крупського, С. Павличко, О. Гнідан, А. Білої, М. Шкандрія, О. Ільницького, О. Богуславського), праці (Б. Гомзина, А. Животка, В. Терещенка, С. Жадана), статті (Н. Сидоренко, О. Лупейка, О. Юренка, А. Кобинець), але в них, на жаль, М. Шаповал згадується лише побіжно, або автори фрагментарно аналізують його участь у творенні періодики.

Методологічна основа та методи дослідження. Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань було використано такі загальнонаукові

методи дослідження: порівняльно-історичний, біографічний, класифікація, аналіз документальної інформації; традиційні методи аналізу текстів (визначення теми, ідеї, стилю автора); спеціальні методи: контент-аналіз, статистичні ряди розподілу. Крім того, був застосований метод збирання даних опитування – фокус-групове інтерв'ю (формалізоване, коротке) у малій групі.

Порівняльно-історичний метод застосовувався при виявленні й зіставленні особливостей ідей суспільно-політичного та культурологічного характеру модерністичного періоду й пізнішого – пражського, та визначенні змін, що відбулися за час активної участі публіциста в політичному житті періоду національно-демократичної революції. За допомогою традиційних методів аналізу текстів досліджено ідейно-тематичний складник творчої спадщини публіциста.

Контент-аналіз дав змогу виявити домінуючу репрезентаційну систему автора. Категоріями виступали патерни аудіальної, візуальної, кінестетичної й дискретної репрезентаційної систем; одиницями аналізу – мовні індикатори патернів цих систем; вибірковою сукупністю – рецензії М. Шаповала за 1911 р. (11 публікацій).

У дисертації також використано статистичні методи дослідження – ряди розподілу для визначення жанру, що переважав у публікаціях М. Шаповала на сторінках «Української хати» у період 1909–1914 рр. За характером варіацій ознаки (жанри) – альтернативні (бібліографічна замітка, критика, некролог, рецензія, стаття, фантазія, нарис). Для ілюстрування визначеного аспекту – превалювання певних жанрів у творчості М. Шаповала – використана рангова (порядкова) шкала. Загалом проаналізовано 136 публікацій, серед яких найуживанішими на сторінках журналу «Українська хата» були матеріали в жанрі рецензії – 91 і статті – 34.

За допомогою статистичних підрахунків побудовано графік динаміки журналістської творчості М. Шаповала (додаток Б), що засвідчив активність публіциста у «хатянський» період (1909–1914) (204 публікації на сторінках

видань «Бджола», «Будучність», «Діло», «Літературно-науковий вісник», «Маяк», «Рада», «Село», «Українська хата») і активність журналістської творчості празької доби (1922–1932) (49 публікацій в «Новій Україні»).

Фокус-групове інтерв'ю під назвою «Виявлення рис індивідуального стилю та акцентуації текстів М. Шаповала» було проведено в малій групі (п'ять журналістів телебачення, які мають журналістську освіту). Ґрунтовне опитування дало такі результати: по-перше, авторський стиль М. Шаповала є індивідуальним і пізнаваним серед інших журналістів «Української хати» (Н. Трикулевська, А. Товкачевський, М. Євшан); по-друге, публікації М. Шаповала мають ознаки акцентуації, бо характеризуються надмірною імпульсивністю, тенденцією переходу емоційності авторського «я» у патологічний стан.

За допомогою схем у дослідженні подано концепції М. Шаповала (модерністичної творчості й триєдиної незалежності України) як трикомпонентне утворення (додатки А, В).

Наукова новизна обраної теми полягає в тому, що в дослідженні чітко окреслено ідейне наповнення публікацій і особливості публіцистики М. Шаповала двох періодів його творчості, зростання від переконаного модерніста (переосмислення українського руху 10-х рр. з позицій нетрадиційного, індивідуалістичного визначення особи у творчості й політиці) до зятого соціаліста (пропагування ціннісних орієнтирів і принципів соціальної спрямованості цивілізаційного процесу, його підпорядкованість інтересам свободи та всебічного розвитку особистості).

Наукові результати, що підтверджують новизну дослідження, та особистий внесок авторки у вивчення публіцистичної спадщини М. Шаповала викладено у таких положеннях:

Вперше:

- розмежовано періоди публіцистичної творчості журналіста й розглянуто їх у хронологічній послідовності через ідейні характеристики його публікацій;

- відтворено головні ідейні концепції «хатянського» і празького періодів творчості М. Шаповала;
- визначено особливості індивідуального стилю публіциста;
- введено до наукового обігу понад 60 текстів (публікації, рукописи статей) публіцистичного доробку М. Шаповала.

Удосконалено:

- метод вивчення одного зі складників поетичного інструментарію журналістики – авторського «я» у тексті як носія певних характеристик особистості автора.

Набули подальшого розвитку:

- теоретичні аспекти вивчення творчості публіцистів;
- дослідження ролі особи автора у процесі текстотворення.

Теоретичне значення полягає у подальшому вивченні творчої спадщини представника нової генерації початку ХХ ст. М. Шаповала, як важливої сторінки історії української журналістики.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що вивчене наповнення матеріалів М. Шаповала може слугувати джерелом для підручника з «Історії української журналістики», доповненням до ретроспективи ХХ ст., а вивчення «знаків» особистості в публікаціях критика є прикладом оптимального використання засобів тексту (мовних, стилістичних, текстових) під час дистанційної комунікативної взаємодії.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження, автореферат, опубліковані наукові статті, в яких викладено основний зміст роботи, виконані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були обговорені на засіданнях кафедри історії журналістики та апробовані в формі доповідей на міжнародних конференціях: «Молодіжна журналістика в системі євроатлантичних професійних та етичних стандартів» (Київ, 2006), «Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація

української ідеї державотворення» (Київ, 2006), «Харків і Харківський університет у розвитку української журналістики: від тижневика «Харьковские известия» до газети «Харківський університет»» (Харків, 2006), «Журналістська практика студентів у контексті Болонського процесу» (Київ, 2007), «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2007), «Студентська наука і практика: моделі трансформації, Болонський процес та розвиток інформаційного простору» (Київ, 2008), «Українство у світі: Україна є там, де живуть українці» (Чернігів, 2008), «Національна інтелігенція в історії та культурі України» (Вінниця, 2008), «Журналістика-2008: стан, проблеми, перспективи» (Мінськ, 2008), «Соціальні комунікації сучасного світу» (Запоріжжя, 2009), «Стан і перспективи розвитку регіональної журналістики в умовах світових глобалізаційних процесів» (Кам'янець-Подільський, 2011) та всеукраїнських конференціях: «Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку» (Черкаси, 2007), «Українська преса початку ХХ століття як націєтворчий чинник» (Полтава, 2005), «Актуальні проблеми регіональної журналістики в Україні» (Кам'янець-Подільський, 2008), «Редакторська і журналістська майстерність» (Кременчук, 2009), «Журналістика, філологія та медіаосвіта» (Полтава, 2009).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено в 15 публікаціях, 5 з яких надруковано у фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (304 позиції), додатків (А, Б, В, Д, Ж). Загальний обсяг – 198 сторінок комп'ютерного набору, із них 27 – список використаних джерел, 10 – додатки.

РОЗДІЛ 1

ПУБЛІЦИСТИКА МИКИТИ ШАПОВАЛА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

1.1. Вивчення публіцистики М. Шаповала в сфері соціальних комунікацій

Важливими у вивченні специфіки публіцистичної спадщини М. Шаповала є: визначення поняття публіцистики дослідниками журналістики; характеристика винятковості явища з погляду журналістикознавців для визначення особливостей індивідуального стилю автора; взаємовплив художньої творчості й публіцистики, оскільки М. Шаповал починав свій творчий шлях як поет-модерніст («Сни віри» (1908), «Самотність» (1910), «Лісові ритми» (1917), «Мандрівні враження (у віршах)» (1919)) і протягом життя постійно виступав як письменник на сторінках періодичних видань, де брав активну участь («Українська хата», «Нова Україна»); з'ясування питання, чи слід розглядати публіцистику М. Шаповала як письменницьку?; сучасні напрями вивчення публіцистики видатних постатей науковцями соціальних комунікацій, щоб з'ясувати, яким чином (методологія) необхідно вивчати журналістський доробок публіциста, аби результати вичерпно описували важливість останнього в історії журналістики.

Слово «публіцистика» походить від латинського «publicus» – суспільний, і у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» визначається в триаспектному вимірі: як рід літератури, що висвітлює актуальні проблеми сучасності; як сукупність літературних творів цього роду; та як відображення проблем сучасності у творах інших родів літератури [20, с. 1187]. Про публіцистику як суспільно-творче, духовне

явище писав журналістикознавець В. Здоровега, наголошуючи, що воно є набагато давнішим від журналістики й преси [47, с. 225].

Історичне коріння виступів на актуальну суспільно-політичну тематику сягає часів античної культури. З плином часу та розвитком однієї з найдавніших професій, а згодом і з появою періодичної преси публіцистика почала з'являтися на сторінках друкованих видань. У контексті української журналістики І. Франко першим ужив поняття публіцистики. Складна політична ситуація на зламі XIX–XX ст. вивела на арену багатьох талановитих діячів, твори яких збагатили публіцистичну скарбницю. Публіцистична спадщина створила той пласт політичної літератури, що дає перше уявлення про пульс епохи [221, с. 228].

(Спадщина М. Шаповала засвідчила, що культурне явище модернізму на початку XX ст. значно вплинуло не лише на розвиток української літератури, воно стало поштовхом до намагань переосмислити історичне минуле, дати оцінку й шукати нові шляхи розвитку суспільства загалом «*Testimonium paupertatis*» (1911), «На сучасні теми» (1911), «Апoteоза примітивній культурі» (1914), «З громадського життя» (1914).)

Відкриття закладів освіти з підготовки журналістських кадрів і розвиток журналістської науки в XX ст. поставили у теорії журналістики на порядок денний питання про визначення поняття «публіцистика», її особливостей, природи. Воно ставало поштовхом до жвавих дискусій у вітчизняному журналістикознавстві. Наприкінці 60-х рр. XX ст. зі статті Є. Прохорова почалася наукова дискусія в галузі теорії публіцистики. У ній взяли участь російські, українські та казахські вчені [143]. Внаслідок цього поживлення вийшли друком монографії львівського дослідника В. Здоровеги [46; 48] й московського науковця Є. Прохорова [137; 138].

На сьогодні через брак єдиного поняттєвого апарату журналістської науки визначення такого складного й багатогранного явища залишається відкритим. Кожен учений, який працює в галузі теорії журналістики, намагається всебічно розглянути й проаналізувати: за якими законами

твориться феномен журналістської праці – публіцистика, які її традиції, яке теперішнє й майбутнє в контексті сучасного розвитку аудіовізуальних технологій.

Журналістська творчість М. Шаповала представлена різножанровими публікаціями (стаття, нарис, рецензія, некролог, бібліографічна замітка), тому в дослідженні публіцистика автора вживається у широкому значенні як усі публічні виступи на актуальні суспільно-політичні теми (В. Здоровега). Але під час аналізу публікацій як єдиного ідеологічного конгломерату доречним буде вузьке значення «публіцистики» як своєрідного виду літературної творчості з певними, властивими їй особливостями і внутрішніми закономірностями [47, с. 226].

Щодо характеристики публіцистичного доробку М. Шаповала найбільш вдалим є визначення російського дослідника С. Корконосенка в «Основах журналістики»: «...Публіцистика – це спосіб енергійного впливу на розум (курсив наш. – С. П.), настрої і поведінку людей, по-друге, цей вплив здійснюється відкрито, публічно (про що можна говорити, судячи зі звучання самого терміна), по-третє, це джерело впливу займає чітку позицію щодо предмета обговорення, до якого і намагається залучити суспільство» [69, с. 5].

Зважаючи на специфіку матеріалу дослідження (ідейні особливості та характеристика особливостей публіцистики М. Шаповала), наведемо свій варіант визначення публіцистики. Публіцистика – це вид творчої діяльності журналіста, що пов'язаний з актуалізацією питань суспільно-політичного та культурного життя суспільства, і характеризується наявністю непересічного індивідуального стилю автора. Під індивідуальним стилем розуміємо сукупність ознак публіцистичного тексту, що дають можливість реципієнтові виокремити останній серед решти матеріалів завдяки його нетиповості, експресивності, образності тощо (показовим може стати фокус-групове інтерв'ю, проведене під час дисертаційного дослідження на предмет виявлення акцентуованості публікацій М. Шаповала).

Намагаючись дати визначення поняттю, спочатку з'ясуємо його специфіку через предмет, особливості та спосіб відображення реальної дійсності, завдання, характерні риси спадщини М. Шаповала. Дослідник історії української культури, літератури та філософії М. Шлемкевич зазначав, що чіткого предмета в публіцистики немає, він на перетині науки, мистецтва і релігії [299, с. 111].

Тобто ядром явища «публіцистика» є те, що стосується суспільного життя та різних його виявів. Дослідник Є. Прохоров наголошував, що публіцистика сформувалася для «обслуговування» суспільної думки. Він уважав, що публіцистика певною мірою й формою подає інформацію, розраховану на виявлення світогляду, історичної свідомості [136, с. 182]. Публіцистичний текст формується на «перетині» політичного, правового, етичного, естетичного, філософського відображення й оцінки. Відповідно твір публіцистичного типу займає провідне місце в журналістиці. А серед видів публіцистики вчений виокремлював політичну, правову, філософську тощо [136, с. 183].

Щодо творчості М. Шаповала, однозначно не можна визначити видову характеристику публіцистики, бо в публікаціях автора суспільно-політичний контекст поставав на тлі питань культурного розвитку української нації («М. Голубець. Фрагменти» (1909), «Т. Осадчий. На грані ХХ століття» (1911), «Боротьба за індивідуальність (з літературного життя на Україні р. 1911)» (1912), «З громадського життя» (1912), «И. Бодуен-де-Куртене. Национальный и территориальный признак автономии» (1913), «Грядущий мир» (1922), «Від III Інтернаціоналу до III Риму («Смена вех»)» (1923) тощо), а роздуми журналіста стосовно шляхів відродження українства є прикладами філософського відображення дійсності.

Харківський учений І. Михайлин у своїй праці «Основи журналістики» називав публіцистику вершинним явищем журналістики, її осередком, стрижнем: «Вона потребує особливого високого рівня оволодіння

фаховим мистецтвом, найповніше задовольняє функції і завдання журналістики: бути історією сучасності, впливати на практику суспільно-політичного життя» [110, с. 199].

Творчий доробок М. Шаповала є публіцистичним, оскільки журналістські різножанрові публікації автора відрізняються емоційністю зображення фактів суспільно-політичного й культурного життя. Український публіцист, письменник й учений Д. Прилюк виділяв у межах газетних жанрів художньо-публіцистичні й характеризував їх таким чином: «...В яких, звичайно, є аналіз, як і інформаційний привід; десь щось важливе відбулось і аналізується в нарисі чи есе, фейлетонів чи памфлеті, але аналізується не в діловому плані, спокійно «без емоцій», а *пристрасно й тенденційно, з громадським пафосом і полемічною силою (курсив наш. – С. П.)...*» [132, с. 153].

Отже, важливим для публіцистичного матеріалу є емоціогенність, чуттєва насиченість журналістського твору – власне «обличчя», з якого можна завдяки майстерному вживанню образного обрамлення прочитати більше ніж написано словами. Носієм емоціогенності в публікаціях М. Шаповала був структурний елемент журналістського матеріалу – публіцистична ідея («Порожнє місце» (1913), «Літературне ушкуйництво» (1913), «Орест Левицький. Волинські оповідання» (1914)). Професор В. Здоровега виділяв публіцистичну ідею, або ідею публіцистичного твору: «Це також висновок твору, поданий у понятійній, а іноді й в образно-пояснювальній формі. Але, на відміну від твору художнього, ідея твору публіцистичного, зазвичай, формулюється логічно, чітко і недвозначно» [47, с. 75].

М. Шаповал, крім журналістської творчості, паралельно займався творчістю поетичною. Активна політична діяльність не дала йому змоги повноцінно виявити себе як поет-модерніст, лишаючи поезії автора на периферії творчості. Але у ході дослідження особливостей публіцистичної майстерності важливим є факт взаємодії цих двох видів творчості

М. Шаповала – художньої і публіцистичної. Художнє увиразнення образною палітрою журналістських матеріалів публіциста робили їх схожими з творами літератури.

Актуальним у галузі соціальних комунікацій є дослідження та вивчення взаємовпливів публіцистики з художньою літературою, поезією, іншими творчими формами виявлення думки. Дослідниця Г. Гевків порівняла взаємодію публіцистики й поезії на рівні ознак (словесна форма вираження, спрямованість на пошук істини та встановлення справедливості, проблемність, емоційність, профетичність) [26]. При такій взаємодії та історичній дифузії, як зазначала авторка, виникли такі жанри, як поетична (художня) публіцистика й публіцистична лірика.

Оскільки М. Шаповал починав свій творчий шлях як поет-модерніст, актуальним є питання: чи розглядати доробок публіциста як приклад письменницької публіцистики? Під категорією «письменницької публіцистики» звикли розглядати твори визначних письменників (О. Теліга, О. Пчілка, І. Багрянний, Б. Олійник та ін.). Але публікації М. Шаповала, що мають характеристики текстів художньої літератури, коли «...основою художнього, логоцентричного типу слова є невимовність первинного буття, пам'ять про нього, що надає слову креативності», водночас лишаються за своїми якостями спрямованими на історію, «як усвідомлене формування людини в русі часу» [295, с. 34]. Така дифузія потенціалу художньої творчості та журналістського хисту автора зумовила винятковість текстів М. Шаповала, що можна визначити словами львівського дослідника Й. Лося: «Публіцистика спроможна увібрати в себе і виразність портретів, і епос, і драму, і усю багатоманітність виявів дійсності» [94, с. 166].

Серед сучасних досліджень знаходимо вивчення та пояснення явища письменницької публіцистики авторитетними вченими Ю. Лазебником [80], А. Погрібним [126], В. Галич [24] та молодими науковцями М. Сваловою [149], С. Шебелістом [294] і Ю. Біловол [10].

Дослідник Ю. Лазебник розмежував поняття публіцистики й журналістики, як принципово різні. Дослідник визначив такими характеристиками публіцистику, що сьогодні вони найбільше відповідають специфіці письменницької: висвітлення історії сучасності на типовому, а не випадковому; дух публіцистики як такий, що проймає журналістську творчість; відображення дійсності не на основі ізольованого факту, а у зіставленні з однорідними подіями; поєднання логіки понять з образністю задля передачі пристрасності авторської думки [80].

Пізніше професор А. Погрібний розглядав особливість письменницької публіцистики з точки зору призначення, функціонального начала, а не специфіки її сутності: митці, майстри слова виступали «речниками болю роздертого муками суспільства». Активізація письменників у творенні публіцистичних творів, пов'язана зі зламно-критичним станом держави й суспільства.

Крім складних історичних умов, причиною поживлення письменницької публіцистики може бути суб'єктивний чинник. Серед сучасних письменників популярність художньо-публіцистичного жанру есею зумовлена «...кризою парадигми письменника, який відчув вичерпаність попередніх художніх форм творчої реалізації, а тому шукає нові способи самовираження», – зазначав дослідник С. Шебеліст [294, с. 164].

Ю. Біловол та М. Свалова досліджували письменницьку публіцистику, вивчаючи винятковий стиль автора. Дослідниця Ю. Біловол акцентувала у дефініції письменницької публіцистики на високому рівні індивідуальної майстерності автора, широті, масштабності мислення, прогнозуванні майбутнього, умінні об'єднувати загальнолюдське з індивідуально-особистісним. Хоча всі зазначені характеристики можуть стосуватися публіцистичного матеріалу журналіста. Тому межа між письменницькою публіцистикою й журналістською зовсім умовна й тонка. М. Свалова, розглядаючи публіцистику Б. Олійника в контексті світоглядного полемічного дискурсу, наголошувала: «Публіцистичний

доробок Б. Олійника відзначається онтологічно-інтелектуальним наповненням, масштабністю порушеної тематики й проблематики в контексті морально-етичного осмислення дійсності, синтезом художності та аналітики» [148, с. 281].

Найбільш вичерпно й аргументовано подала дефініцію наукового поняття професорка В. Галич: «Це специфічний різновид публіцистики у цілому, котра відрізняється посиленою увагою до використання різних художніх засобів, багатством стильових підходів і жанрових форм, емоційним відображенням дійсності і художньою типізацією її явищ, особливим переплетінням публіцистичних пафосів, філігранним механізмом прагматики, активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості автора...» [23, с. 70].

У цьому тлумаченні дослідниця передбачила ймовірні аспекти, що у них виявляється публіцистичний текст. Хоча, вдаючись до порівняння текстів письменників-публіцистів та публіцистів-журналістів, із погляду застосованого інструментарію поетики, архітектоніки матеріалів, конструктивних елементів змісту та їх виконання, з точки зору реципієнта великої різниці не відчується. Наведемо приклад: зіставимо промовистий фрагмент з творчості українського письменника І. Багряного (стаття «Росія і ми» [1, с. 453–458]), представника письменницької публіцистики, та В. Павловича, журналіста першої половини ХХ ст. (стаття «Духово-культурний регрес» [123, с. 368–369]).

У ході аналізу бачимо, що обидва автори використовують подібний інструментарій: деталь, характер і конфлікт; образна структура реалізується завдяки образу-характеру; у тексті на перший план виступає авторське «я». І відрізнити письменницьку публіцистику від журналістської на рівні аналізу поетики не можна.

Використовуючи положення теорії сприйняття та розуміння тексту, вдаємося до підрахунку за допомогою контент-аналізу патернів репрезентативних каналів, збіг яких у журналіста і реципієнта забезпечує

розуміння й сприйняття публікації. Висновок такий: у матеріалі письменника реципієнт чіткіше «бачить» (візуальна система), гучніше «чує» (аудіальна система), логічно «усвідомлює» (дискретна) і через залучену домінуючу кінестетичну систему може досягнути явища в повноті, не завдяки психологічній «співзвучності» з читачем, а через виключно художньо-образне обрамлення.

Допоміжні перцептивні гачки відтворюють підтекст і логічний наголос матеріалу (стаття І. Багряного підсумовується автором так: «Ось в цій наведеній формулі найкоротше й найточніше й вичерпується проблема – **Ми і Росія** (С. П.)» [1, с. 458]. Якщо на початку в назві «ми» позначено загальною назвою (з маленькою літери), і щодо позиційного розташування – на другому плані: спочатку «Росія», а далі «ми», то наприкінці – мовні елементи є власними назвами – засади паритету, «Ми» на першому плані). Такі висновки дають підстави вивчати специфіку явища письменницької публіцистики й кваліфікувати її як якісний «надвид».

Відповідно масштабний образний потенціал публікацій М. Шаповала є виявленням його письменницького хисту в журналістиці. Але оскільки як письменник М. Шаповал себе уповні не реалізував, у дослідженні публіцистика журналіста не класифікується як письменницька.

Важливим для розвитку теорії публіцистики є спадщина попередників, що сьогодні є актуальним об'єктом дослідження науковців. Тема дослідження публіцистики в історії України на часі. Це можливість відкрити для широкого загалу незнані або забуті імена. Крім того, вивчаються публіцистичні надбання сучасників через аналіз ідейного наповнення, особливостей поетики, архітектоніки твору. Такий масштабний інтерес до цього журналістського явища ще раз доводить його особливу природу. Російський вчений П. Камінський, який працює у царині теорії і практики журналістики, наголошував, що сучасне дослідження публіцистики має зачіпати та змістовно висвітлювати такі аспекти: багатообразність предмета публіцистики; враховувати особливості комунікативної ситуації;

специфіку адресата й адресанта публіцистичного вислову; особливості дискурсу, що активізується; модус публіцистичного фрагмента [59, с. 104].

Досліджуючи публіцистику того чи того періоду або певної постаті, вчені наголошують на ознаках, що найповніше відкривають особливість окремих текстів, стилю автора. Для визначення спектра особливостей публіцистики, що сьогодні цікавить українських журналістикознавців, і конструювання концепції наукового дослідження публіцистики М. Шаповала, звернемося до захищених докторських і кандидатських дисертацій, наукових статей.

Умовно дослідження публіцистики у науці соціальних комунікацій можна поділити на кілька груп:

1) дослідження особливостей поетики, архітекtonіки, ідейного наповнення, тобто того, що являє собою публіцистичний текст автора («зовнішність і душа»);

2) публіцистика в контексті певних подій (яким чином впливала на суспільну свідомість, як сприяла доленосним процесам відродження, поступу тощо), певного історичного періоду, коли публіцистика є репрезентантом доби;

3) праці, які охоплюють специфіку явища і його історичний контекст.

Розглянемо ці групи детальніше на прикладі результатів дисертацій із умовно видової диференціації, щоб окреслити специфіку й методіку сучасних досліджень у галузі теорії та історії журналістики і визначити шляхи вивчення публіцистичної спадщини М. Шаповала.

До першої умовної групи належать праці таких науковців, як В. Галич [24], Н. Зелінська [49], Ю. Залізник [44], О. Федоренко [223], Г. Гопко [30], Т. Хоменко [227]. У своїй докторській дисертації В. Галич, досліджуючи публіцистику О. Гончара, з'ясувала окремі особливості поетики публіцистичних творів митця в ономастичному та інтертекстуальному вимірах, висвітлювала технологію роботи письменника над публіцистичним

текстом; окреслила провідні мотиви його публіцистики [24, с. 3–4]. Крім того, застосовуючи статистичні методи дослідження та контент-аналіз, визначила жанр, якому письменник віддавав перевагу, з якими виданнями інтенсивніше співпрацював у певні проміжки часу. Таким чином дослідниця висвітлила в дисертації кількісний та якісний аспекти публіцистичної творчості О. Гончара, простеживши еволюцію світоглядних позицій автора.

Публіцистику в контексті життєво важливих для історії, культури, розвитку українства процесів досліджували О. Барчан [3], С. Гришина [34], О. Почапська [131], О. Романчук [144], Б. Залізняк [43]. Наприклад, О. Почапська, аналізуючи українську сатиричну публіцистику Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., вперше здійснила її комплексне вивчення: жанрів, структури, тематики, соціально-політичного тла. Таким чином, подібні наукові дослідження заповнюють «білі плями» історії України, дають змогу відтворити картину суспільно-політичного та культурного життя суспільства, аби за їх допомогою з'ясувати логіку розвитку українства. Але головне в таких дослідженнях не просто уважно описати явище, виявити його зв'язок із минулим та теперішнім, як це відбувається в історичній науці, а й зосередити увагу на таких аспектах журналістської творчості, що зможуть пояснити, чому журналістська праця є феноменальним чинником впливу на події та людей у різні часи, незалежно від політичного режиму.

Третю групу становлять дослідження О. Теревус [216], Я. Приходи [134], Л. Павлюк [124], Н. Желіховської [40], О. Лебедевої-Гулей [82], О. Левкової [83], Л. Масімової [98], В. Стадника [213], М. Свалової [149]. Візьмемо до уваги дослідження, що подає огляд специфіки та контексту явища, в якому розглянуто публіцистику для того, щоб визначити шлях і метод, що ним послуговуються журналістикознавці. О. Левкова в кандидатській дисертації, аналізуючи сучасну політичну публіцистику та динаміку світоглядних орієнтацій людини, за матеріалами українських, російських, білоруських публіцистів 1991–2005 рр., доходить висновку, що

політична публіцистика «характеризується браком національно орієнтованої пасіонарності, невмінням відчувати справді «больові» точки суспільства, каналізацією зла, продукуванням голих гасел та голих фактів, тотальним саморецензуванням, наявністю затемненої ідеї...» [83, с. 10]. Розроблена дослідницею класифікація сучасної політичної публіцистики, моніторинг матеріалів ЗМК та проведене соціологічне опитування серед журналістів, дали змогу дати об'єктивну оцінку такому різновиду публіцистики, як політична.

Відповідно до специфіки публіцистичного явища в журналістиці та результатів розглянутих досліджень у галузі соціальних комунікацій, публіцистична творчість М. Шаповала вивчалась в кількох аспектах: «що було сказано» (ідеї проголошені в публікаціях), «як було сказано» (аналіз стилю журналіста).

Найголовніше в дослідженні публіцистичного доробку постаті або публіцистики певного часопису, періоду – уникнути використання суто описового підходу. Важливим є застосування принципів об'єктивності, історизму, логічного принципу, контент-аналізу, новітніх методів аналізу текстів тощо. Методологія сучасної науки соціальних комунікацій та міждисциплінарні методи дослідження, що можуть стати допоміжними в аналізі текстів, є запорукою того, що, крім характеристики ідей, тематики, проблематики, можна виокремити закони творення текстів певних авторів через психологічні особливості індивідуальності журналіста, сконструювати вичерпну картину авторського «я». Це відкриває широкі можливості в царині вивчення та інтерпретації публіцистичної спадщини.

У дослідженнях з теорії та історії журналістики науковці віддають перевагу таким методам, як синтез, класифікація, типологія, порівняння, контент-аналіз. Важливим для визначення категорії об'єктивності є використання у дослідженні опитувань, фокус-групових інтерв'ю, що допомагають підтвердити чи спростувати результати.

Студенти, аспіранти, науковці розглядають публіцистичне надбання сьогодення та історії, вивчаючи різноманітні аспекти: мотиви державного потенціалу культури (О. Антонова); жанрові особливості письменницької есеїстики (на прикладі публіцистики Л. Дереша) (Ю. Нестеренко); емоційно-оцінні смисли (О. Малиса); асоціоніми в текстах С. Жадана (А. Галич); особливості словотвору в сучасній публіцистиці (Т. Глотова); проблемно-тематичні домінанти в публіцистиці Є. Гуцала (Л. Громик); доля жанру в постмодерній публіцистиці (Л. Руденко); семіологія публіцистики Р. Іваничука (О. Гандзій); мовні засоби вираження експресії у текстах (О. Свідрук); негативна стратегія у творах Ю. Шевельова (Я. Чопик, М. Чопик) тощо. І це лише незначна частина питань, які вивчають сучасні й майбутні журналістикознавці у сфері соціальних комунікацій. Численність тематичних варіацій у вивченні публіцистики дає можливість науковцям конструювати взаємодоповнювальну картину публіцистичного явища.

1.2. Постать Микити Шаповала в гуманітарних науках: стан дослідження

Публіцист Микита Шаповал був визначним і непересічним представником нового покоління української інтелігенції початку ХХ ст. Підтвердженням є не лише факти біографії автора, а й цікавість, що її виявляють науковці галузі соціальних комунікацій, літературознавці, історики, соціологи. Перебіг та особливості життя і творчості критика, що описують праці різних років, дають змогу визначити стан досліджувальної теми.

Сьогодні виходять у світ хрестоматії, антології з історії української журналістики, що відкривають ще досі ретельно не досліджений пласт історичного минулого. Відомими для широкого загалу стають імена провідних публіцистів, журналістів, які словом боролися за право своєї Батьківщини на самостійний розвиток. Одним із таких представників нової

генерації, який брав активну участь у суспільно-політичних процесах на початку ХХ ст., був Микита Шаповал. Постать суперечлива та неоднозначна. Палкий патріот, політичний діяч, журналіст, критик, редактор, соціолог, учений, широкознаний у свій час в Україні, а потім за кордоном – в еміграції. Ставлення сучасників до цього емоційного й категоричного публіциста було різним. Але публіцистична спадщина, що лишилася на шпальтах тогочасної періодици, в архівах, конспекти лекцій, листи, тексти доповідей, писані М. Шаповалом, і кореспонденція, адресована на його ім'я – усі ці джерела поки що (оскільки потребують термінового переведення в цифровий формат) доступні науковому загалові. Його теми, ідеї, концепції є поступом у розвитку культури українського народу, вони свідчать про те, що модерністські віяння захоплювали українську молодь і давали стимул конструювати ідеологічно-культурне тло суспільства.

У дослідженні постаті визначальним є принцип об'єктивності. Публіцист у своїй журналістській творчості відтворив панораму культурологічного дискурсу (УХ), визначив шляхи відродження української нації, що можна вважати здобутками. Але водночас у публіцистичній спадщині був чинник суб'єктивного сприйняття й ставлення, автор іноді спирався лише на категорію оцінних суджень, беручи їх за основу публікацій. У цьому виявився суперечливий характер публіциста. Тому варто на рівні зі здобутками враховувати хиби критика.

Революційність, що відрізняла публікації М. Шаповала, виявилася задовго до активної участі його у періодиці, адже в училищі публіцист став організатором українського соціалістично-революційного гуртка, серед учасників якого був А. Товкачевський – майбутній соратник та ідейний товариш М. Шаповала [106, с. 27]. А після випуску у званні підпоручика увійшов до піхотного Білозерського полку, де його було заарештовано за революційну пропаганду, та майже на рік кинуте до в'язниці.

Журналістську діяльність М. Шаповал почав у щоденній газеті «Рада» на посаді коректора. Про це у своєму щоденнику згадував видавець

Є. Чикаленко: «Прийняв я на посаду коректора Микиту Шаповала, колишнього офіцера, за освітою лісового кондуктора, недавно випущеного з харківської тюрми, який був у той час без усякого заробітку» [228, с. 9]. Пізніше, за сприяння Є. Чикаленка, М. Шаповал влаштувався лісником у маєтках Терещенка, оскільки дуже «знервувався на роботі» в редакції. Звідти, з Михайлівського хутора Чернігівської губернії, публіцист писав до вдови Пантелеймона Куліша – Олександри Куліш (письменниці Ганни Барвінок, сестри Василя Білозерського): «Живу у лісі, будинок гарний, сосни шумлять, я сиджу за столом та думаю про всячину. Літератури, розуміється не кидаю. Буду в тишині та самотині працювати» [253, с. 1зв.].

У 1909 р. почав співпрацювати з такими виданнями, як «Рада», «Хлібороб», «Літературно-науковий вісник», «Українська хата», «Село» (створював літературні портрети письменників Л. Глібова, С. Руданського, І. Котляревського, О. Кобилянської, писав огляди на міжнародні події), «Засів» «Діло», «Боротьба», «Універсальний журнал», «Будучність», «Маяк». Був одним із засновників місячника «Шлях» (Київ-Москва, 1917–1919).

Підписувався під матеріалами криптонімами та псевдонімами: М., М. С., М. Ш., С-кий, С-кий М., Сріб-ський М., Ш-л М., Бутенко Михайло, Понурий М., Сріблянський М., Іван Гук, Гедзь.

Знаковим для М. Шаповала став журнал УХ, де він виступав у ролі співредактора, критика, журналіста, поета. На сторінках місячника в журналістських матеріалах відображена концепція творчості журналіста, яку він намагався пропагувати й відстоювати. Серед соратників і однодумців публіциста були П. Богацький, М. Євшан, А. Товкачевський, Х. Алчевська, Г. Барвінок, В. Винниченко.

Після поразки української національно-визвольної революції, перебуваючи у Чехії публіцист серйозно займався соціологічною наукою. У межах популяризації соціологічних знань М. Шаповал провів численні лекції у 1930–1931 рр. (Монреаль, Торонто, Отава, Гамільтон, Вінніпег, Детройт), загальною кількістю понад сто [8, с. 103].

Діяч залишив у спадок три збірки поезій, майже 200 літературно-критичних статей, «Щоденник» (1919–1932). Соратниками М. Шаповала були Н. Григорійв, С. Черкасенко, І. Паливода, Г. Денисенко, А. Животко, Н. Станіславський, М. Скидан, Л. Білецький, С. Русова, В. Петрів.

Пішов із життя Микита Шаповал 25 лютого 1932 р. у м. Ржевиця (Чехія). Неперіодичне видання «Трудова Україна», створене за його сприяння, як центральний орган Української партії соціалістів-революціонерів (видавець П. Богацький), присвятило пам'яті діяча третій номер. Крім матеріалу про М. Шаповала, часопис подав перелік видань, що відгукнулися на смерть відомого українця некрологами, статтями, згадками. У загальному перелікові було 32 видання, що засвідчило неабияку популярність публіциста не лише серед соратників, однопартійців. Спеціальною постановою політичного комітету партії соціалістів-революціонерів, до якої належав Микита Шаповал та ідеологом якої був, створили «Комітет для увіковічення пам'яті М. Ю. Шаповала» (ЦДАВО України, Ф. 3951) задля впорядкування бібліотеки його імені, архів праць діяча та збирання коштів на видання його творів.

Досліджуючи історіографію критика, слід зауважити, що до особистості останнього звертаються сучасні науковці історики, філологи, соціологи. Публіцистичні статті вводяться в обіг істориками журналістики. Увесь матеріал прямого й дотичного характеру про журналіста умовно можна поділити на кілька груп: особисті документи, дисертації, збірники на пошану, праці про життя і творчість публіциста, матеріали в фахових хрестоматіях, архівні документи, побіжні згадки в дисертаціях, монографіях, статтях.

Особисті документи. «Щоденник» М. Шаповала, що складається з двох частин, охоплює період 1919 р. – 31 грудня 1924 р. [291]. Щоденникові записи самі по собі безцінні, а для наукового дослідження слугуватимуть джерелом інформації, де публіцист від першої особи розповідав про ідеї створення нових видань, концепцію політичної поведінки українства.

Дисертації. Існує три кандидатські дисертації з вивчення діяльності та постаті публіциста: О. Бартко, О. Чумаченко, І. Курас.

О. Бартко 1996 р. захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності «Українська література» на тему «Літературно-естетична концепція журналу «Українська хата» [2], де дослідниця акцентувала на одному з головних учасників видання М. Сріблянському, але творчість публіциста не розглянута комплексно, авторкою не виокремлено системно його погляди на розвиток України.

Дослідження О. Чумаченко (спеціальність «Історія України») стосувалося громадсько-політичної діяльності М. Шаповала [230]. У ньому авторка розглядала початок літературно-публіцистичної діяльності поряд із громадською. Посилаючись на архівні документи, дослідниця доповнила біографію публіциста. Дисертантка представила його як «високоідейного громадського діяча з усталеними політичними поглядами». Хоча, спогади сучасників М. Шаповала (К. Станіславський, Є. Чикаленко) свідчать про те, що ідеалізувати публіциста особливо у політичній діяльності не варто: «Цей сумбурний, але талановитий і гарячий демагог весь час кричав про потребу повстання і своєю гарячністю і вірою в успіх заразив і Винниченка, а коли його вибрали від есерів в Директорію, то перелякавшись, зрікся» [229, с. 170]

У дослідженні не розглянуто значення М. Шаповала для тогочасної преси, розвитку журналістики в цілому, а проаналізовано його літературно-публіцистичні праці як приклад творчої поліваріативності постаті. Проте вчена не дає відповідь на запитання, чим публіцистика автора була для тогочасного культурологічного процесу?

Однією з перших дослідниць постаті публіциста в сучасний період О. Чумаченко називала професорку М. Миронець. А в історіографічному розділі дисертації вона розглядала, як правило, праці, презентовані в історичній науці.

Описуючи літературно-публіцистичну діяльність в УХ, О. Чумаченко зупиняється на перебігові подій і взаєминах із соратниками, полеміці «хатян»

і «радян», але водночас ігнорує пропаговану журналістом ідеологію модерністів, презентовану на сторінках форпосту молодого письменства.

Ще однією дисертацією, захищеною з теми постаті М. Шаповала, є дослідження Д. Кураса (спеціальність «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни») [77]. У роботі вчений розглянув формування концептуальних підходів діяча до дослідження основних тенденцій суспільно-політичного розвитку України, участь політика в розробці концепції національно-державного будівництва в період 1917–1920 рр., обґрунтування критиком концепції створення республіки трудового народу. Стосовно публіцистичної спадщини Д. Кураса класифікував її на кілька груп за проблемним принципом і виокремив такі публікації:

- присвячені полеміці з діячами ліберально-демократичного напрямку (газетою «Рада») (УХ, «Село»);
- щодо проблеми етики (УХ, «Село»);
- поезії, літературна критика, огляди до роковин, біографічні нариси та бібліографічні нотатки («Рада», «Село», ЛНВ, УХ).

Зокрема Д. Курас підсумував, що публікації третьої групи, незважаючи на «суспільну загостреність цих статей, вони мають скоріше літературну або літературознавчу цінність». З цим твердженням можна не погодитися, адже журналістські матеріали про літературно-мистецьку царину є обґрунтованою концепцією модерністичної моделі творчості, складники якої проектувалися не лише на літературний процес, а й на суспільне життя.

Крім того, автор дослідження залишив без уваги концептуальність публікацій М. Шаповала щодо переосмислення українського руху під час творення УХ та його участі в НУ. Публіцистика описана побіжно як одна зі сторінок творчої біографії журналіста. У дисертації Д. Кураса публіцист не презентований як видатний представник журналістського фаху.

Збірники на пошану М. Шаповала. Третій збірник неперіодичного органу Української партії соціалістів-революціонерів «Вільна Спілка» був присвячений 25-літтю громадської й революційно-соціалістичної діяльності

М. Шаповала [21]. Відповідно всі матеріали присвячені постаті публіциста. Серед них варто виокремити публікації громадсько-політичного діяча М. Григорієва, який у своєму матеріалі зазначав, що український рух до революції 1917 р. фактично не виходив за межі культури, і лише після жовтневих подій він дістав політичний ґрунт. Відповідно до тогочасної політизації населення автор диференціював політиків на такі групи: романтики-хуторяни; романтики-фанатики; поети, захоплені «красою великих діл»; бюрократи; ремісники; громадяни; творці, обдаровані великими здібностями від природи. До останньої, шанованої групи М. Григорієв зараховує М. Шаповала, описуючи його моральність, наголошуючи на рисах невтомності, завзяття, цілеспрямованості: «на культуру Шаповал дивиться лише як на засіб до визволення всього українського народу, а не втіху кількох «вибраних». Культура ради культури всіх, а не окремих одиниць; мета культури – воля всіх людей, а не індивідуальна втіха особи» [21, с. 7].

Літературознавець і публіцист М. Мандрика в збірникові подавав біографію діяча від народження до мандрів у Чехію, а сучасник публіциста К. Станіславський описував період співпраці критика з УХ. Крім того, ВС містила програму Української партії соціалістів-революціонерів, що розглядала різні сфери соціального життя українства.

Автори цього святкового випуску «Вільної Спілки» описали якості М. Шаповала як громадського діяча з соціалістично-революційними поглядами, що може слугувати лише фрагментарним доповненням до ідейного обличчя журналіста та його біографії.

Збірники статей на пошану М. Шаповала містять публікації про журналіста, діяча, критика, соціолога. Так, до 125-річниці від дня народження публіциста світ побачили матеріали науково-практичної конференції «Микита Шаповал – видатний державний діяч, вчений, патріот» [105], де такі дослідники, як І. Пасько, В. Терещенко, Т. Єщенко, В. Просалова, В. Білецький, Н. Миронець, О. Бікла, Н. Григор'єва,

В. Романько, І. Старовойтенко, А. Чернишев, Ф. Пустова, Л. Смажнова, А. Кременчуцький, умістили статті про критика. Тематичний спектр доповідей охопив не лише життя, діяльність і творчі здобутки великого українця, й міжособистісні стосунки, ідіостильові особливості, специфіку образного мислення поета. Однак навіть у наукових розвідках трапляється тенденція, проти якої поет боровся на шпальтах тогочасної періодики: пафосне зображення трагізму ситуації «у селянина немає ні коня, ні свитки». Саме через таку призму часто характеризують особистість М. Шаповала, наголошуючи на його нелегкій долі, життєвих перипетіях, особистісних стосунках із неприятелями, зупиняючись на несправедливості обставин задля підсилення контрастності площин «нещасна доля – сильна особистість».

У статті, присвяченій 70-річчю від дня смерті публіциста, дослідник соціології О. Юренко розповідав про характер публіциста, що описаний у спогадах [302]. У матеріалі ставиться питання, чи вивчатимуть спадщину журналіста, у той момент, коли вже захищено було дві кандидатські дисертації (одна з дотичної теми (О. Бартко), інша з однойменної (О. Чумаченко)). Автор подав відгуки своїх сучасників і сучасників критика про постать М. Шаповала. М. Грушевський, С. Петлюра, М. Попович називали діяча «знервованим», «непостійним», що О. Юренко намагається спростувати, хоча це не потрібно для оцінних суджень щодо особистісних якостей публіциста.

Наукові статті. Дослідниця Н. Сидоренко в наукових статтях розглядала роль і значення М. Шаповала в українській журналістиці. Її публікацію, присвячену вивченню постаті, під назвою «Микита Шаповал на ниві української журналістики», можна знайти в матеріалах доповідей та повідомлень II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 1994). У «Віснику Київського університету» вміщено статтю авторки «...Яко публіцист не був буденним явищем» (Микита Шаповал на ниві журналістики) у співавторстві з А. Волобуєвою [160].

Як про провідного ідеолога УХ і ключового теоретика, про М. Сріблянського писала літературознавець С. Павличко [120]. Дослідниця визначила специфіку напряму, обраного виданням. Окресливши політичну орієнтацію журналу, С. Павличко чітко зазначила складники модерністичного дискурсу, який провадили працівники видання. Хоч предметом дослідження в цій статті є філософія М. Євшана, М. Шаповал згаданий як активний учасник полеміки «хатян» та «радян».

Крім дисертації, історик Д. Курас є автором кількох наукових статей, що вийшли друком після захисту кандидатської дисертації. У матеріалі, опублікованому в «Історичному журналі», автор структурував історіографію питання за проблемно-хронологічним методом і запропонував праці, присвячені вивченню постаті політика та його діяльності, поділити на три блоки [76]. Перший – праці видані у період від перших пореволюційних років і до початку Другої світової війни; другий – від початку Другої світової війни до початку 90-х рр.; і третій блок – праці сучасних дослідників (Н. Миронець, О. Лупейко, В. Солдатенков, О. Чумаченко, М. Попович). Як і дослідниця О. Чумаченко, Д. Курас практично ігнорував вивчення спадщини публіциста істориками журналістики, згадуючи у дисертації лише одну статтю Н. Сидоренко «Журналистско-публицистическая деятельность Микиты Шаповала в эмиграции (1921 – 1932)», що вийшла у Празі [76, с. 24].

Український краєзнавець і публіцист О. Лупейко також є автором статей про М. Шаповала. Кандидатська дисертація про критика лишилась незахищеною, оскільки вчений рано пішов з життя. О. Лупейко описував ставлення М. Шаповала до «знадвірньої українізації», деталізуючи естетичну програму діяча, пропоновану для українського народу [96].

Стаття дослідника «Брати мої, враги мої!..» (Микита Шаповал та українофіли)» присвячена розгляду «хатянського» періоду творчості модерніста. Особливу увагу приділено законопроекту єпископа Никона та пророчому прогнозуванню журналіста. Згадано імена соратників діяча по УХ А. Товкачевського і М. Євшана. Заперечення публіцистом українофільства

автор визначив так: «Неодноразове звернення М. Шаповала до цієї теми не було цілковито оригінальним». Аналіз усіх випусків УХ за шість років засвідчив, що українофільство, як суспільне явище, завжди на порядку денному «хатян», не втрачаючи своєї актуальності. Головне в таких публікаціях не оригінальність, а повсякчасне викорінення явища за допомогою впливу друкованого слова на читачів, адже вони більшого значення надають повідомленням, які близькі їхнім власним переконанням [130, с. 55–56].

Праці про життя і творчість публіциста. Існують кілька творів про життя й творчість Микити Шаповала. Видання «Микита Шаповал: український громадський діяч» українського публіциста Б. Гомзина є своєрідним некрологом, написаним до смерті М. Шаповала у 1932 р. Автор наголошував на світоглядному аспекті особистості М. Шаповала, його політичній позиції, поглядах: «Він міг стреміти стати українським Леніном, чи Кромвелем, чи ще там ким, але українським, себто, українською особистістю, та ніколи підпорядковуватися московському Ленінові; чиймось наймитом, попихачем він не міг бути органічно» [29, с. 12].

У праці краєзнавця В. Терещенка детально розглянуто життя М. Шаповала як лісовода, революціонера, державотворця, вченого, людину, літератора [217]. Крім того у виданні містяться документальні матеріали (світлини, копії документів), твори діяча (поетичні та публіцистичні).

Проте публіцистичну творчість М. Шаповала, яка мала для нього велике значення і, якій він віддав більшу частину свого життя, В. Терещенко розглядав у розділі «Літератор», і головним чином наголошував на хронологічній участі журналіста у згаданих виданнях. Погляди публіциста на художню творчість письменників та суспільно-політичне життя українського народу автор детально не розглядав. Праця дала загальне уявлення про М. Шаповала як талановиту людини, що, попри складні обставини життя, змогла виявити себе в політиці, літературі, лісництві, журналістиці.

Матеріали в фахових хрестоматіях. Публікації М. Шаповала наявні лише у двох хрестоматіях з історії української журналістики. У «Матеріалах з історії національної журналістики Східної України початку ХХ ст.» розміщено біографічну довідку про постать публіциста і його два матеріали: «Українська преса і громадянство» (1911) та «Трагічна постать (пам'яті П. Куліша)» (1909). Видання «Історії української преси» містить дві статті М. Шаповала («Одкрито карти» (1917), «Еволюція» (1918)) і біографічну довідку.

Епізодично М. Сріблянський згадується в «Хрестоматії української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944». У статті про Миколу Івановича Міхновського автор зазначив, що серед українських патріотів на початку ХХ ст. було багато «продажних родичів»: «Там і Грушевський Михайло, і Тютюнник Юрко і Лебединець, відомий с. р. і Сиротиненко, бувший міністр і т. д. і т. д. Здається туди вже приготував свої валізи і Винниченко з Шаповалом» [123, с. 8].

У виданні також є згадка про осуд жидівства критиком у часопису Міністерства внутрішніх справ: «Експансивні, рухливі, жадібні, з лихорадочними рухами й очима, жиди пливуть по поверхні життя, вони ніколи не стануть свинопасами, трубочистами, двірниками, хліборобами... а обов'язково стануть посередниками, чимось промишляти, факторувати, заглядати у вічі кожному володареві світу цього, стануть потрібними, незмінними, близькими до душі і тіла...» [123, с. 85].

Такі фрагменти є свідченням того, що постать М. Шаповала не сприймалася однозначно не лише його сучасниками, а й теперішніми дослідниками історії.

Архівні документи. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) є особистий фонд Голови політичного комітету Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, доктора соціології Микити Юхимовича Шаповала (Ф. 3563). Цей фонд налічує 283 одиниці зберігання, що охоплюють період еміграції діяча.

Серед них рукописи статей, листи від рідних, промови, лекції з логіки, соціології, національного питання, нотатки. Крім того, дотичними до дослідження є фонди установ, з якими був пов'язаний діяч («Український соціологічний інститут в м. Празі» (Ф. 3793), «Українська господарська академія в Подебрадах» (Ф. 3795), «Редакція часопису «Нова Україна» в м. Празі» (Ф. 3865), «Українське видавництво «Вільна Спілка» орган УРСР» (Ф. 3875), «Редакція часопису «Трудова Україна» (Ф. 3891)), фонди товаришів, знайомих, друзів («Огієнко Іван Іванович» (Ф. 1871), «Животко Аркадій Петрович» (Ф. 3560), «Богацький Павло» (Ф. 3634), «Білецький Леонід» (Ф. 3876), «Шаповал Микола Юхимович» (Ф. 4007)).

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського ім'я М. Шаповала можна знайти серед адресатів провідних діячів початку ХХ ст. Одиниці зберігання різноманітні: (Ф. 3. – Спр. 11245) листівка літературознавцю Дмитру Дорошенкові, офіційна листівка письменнику В. Вороному підписана О. Олесем і М. Шаповалом (Ф. 3. – Спр. 10392), листи до письменниці О. М. Куліш (Ф. 1. – Спр. 30924–30927), а також збірки поезій, що належать до модерністичного періоду творчості М. Шаповала.

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України серед одиниць зберігання має листи М. Шаповала до письменниці Х. Алчевської (Ф. 36. – Спр. 1863–1874), листи публіциста до письменниці О. Куліш (Ф. 19. – Спр. 1621–1623), епістолярії на адресу письменника М. Яцкова (Ф. 98. – Спр. 166–171). У фонді українського модерніста М. Семенка в особистих листах поета можна знайти інформацію про «першого українського критика» [151].

Побіжні згадки в дисертаціях, монографіях, щоденниках, статтях. У дослідженні творчості М. Шаповала стали в пригоді кілька дисертацій, що торкаються об'єкта вивчення, а саме: дослідження А. Кобинець та С. Жадана. Про активного учасника полеміки, що точилася у виданнях «Рада» і УХ згадувала у своїй дисертації А. Кобинець [63]. Цій же темі присвячено її

наукову статтю «Полемика «радян» та «хатян»: протистояння полярних ідеологій в межах щоденного дискурсу» [64]. Як критик футуристичної творчості М. Семенка, М. Сріблянський згадується у дослідженні С. Жадана [39].

Монографії, що досліджують історичний період розвитку журналістики першої половини ХХ ст. і згадують про діяльність М. Шаповала, належать до сфери соціальних комунікацій і літератури. У монографії О. Богуславського окремий розділ присвячено участі правої партії соціалістів-революціонерів М. Шаповала в національно-патріотичній дискусії української еміграції. Автор зазначив також специфіку журналістської творчості діяча у НУ. О. Богуславський вважав, «матеріали попри їх соціологічну ґрунтовність «хворіли» на політичну заангажованість, що передавалася від особистих переконань автора» [14, с. 83].

У монографії Ю. Шаповала, де вивчається перша щоденна газета «Діло», наголошено: «Завоювання гідних позицій на ниві політики, суспільного поступу й культурного авангарду розглядалося, зокрема, через призму художнього рівня й кількості видань літературних творів, що формували не лише естетичні смаки, а й повагу до рідної мови й фонетичних норм» [293, с. 177]. Серед таких матеріалів автор згадував публікації М. Сріблянського. Описуючи міжнародний відділ газети, Ю. Шаповал зазначав, що робота останнього була чітко налагоджена за рахунок професійних власкорів, і серед матеріалів зазначав «СРСР і сучасне положення на Україні: Прилюдні виступи В. Винниченка і М. Шаповала» за 1924 рік.

Певний інтерес для дослідження становлять монографії з української літератури, присвячені періоду перших десятиліть ХХ ст. Серед них праці М. Шкандрія [296], О. Ільницького [55], А. Білої [9]. Дві останні розкривають розбіжності між модерністами М. Євшаном і М. Сріблянським і М. Семенком.

Звичайно, керуватися щоденниками сучасників М. Шаповала, навіть

авторитетних героїв бурхливого минулого, під час наукового дослідження для того, щоб оцінити значення постаті та її творчості не варто. За допомогою таких джерел можливо лише зауважити суперечливість публіциста, але такі джерела водночас свідчать про те, що не слід ідеалізувати учасників історичних процесів.

У праці «Історія української преси» ученого А. Животка згадується ім'я М. Шаповала як співробітника «Літературно-наукового вісника», в якому друкував літературні рецензії, він також співпрацював з численними виданнями («Село», «Засів», «Маяк»), а в часописі УХ став «душею» наряду, що провадив журнал [42, с. 216]. У праці І. Крупського «Національно-патріотична журналістика України (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.) так само журналіст згадувався як творець УХ [75, с. 55].

Інформаційним доповненням до життя і творчості М. Шаповала виступають видання дотичних до журналістикознавства галузей – історичної, літературознавчої. Так, крім видань з історії української журналістики ім'я Микити Сріблянського (Шаповала) можна знайти в «Історії української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.» [57]. У матеріалі «Сергій Олександрович Єфремов» дослідниця О. Гнідан згадувала про опозиційних С. Єфремову критиків-модерністів М. Євшана та М. Сріблянського, що не мали чіткого літературно-естетичного орієнтиру та метою яких було заперечити все, що створив Єфремов. О. Гнідан зазначала, що М. Сріблянський був близький за естетичною програмою до М. Євшана.

Ілюстрацією політичної діяльності публіциста є видання «Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви – до Леніна)» дослідник історії П. Солуха розповідав про М. Шаповала як про державного діяча [163], але в контексті дослідження журналістської творчості це джерело має другорядний характер.

Публіцист у контексті «хатянського» періоду (1909–1914) найчастіше

згадується в літературознавчих працях. У передмові до видання текстів М. Євшана літературознавець Н. Шумило вичерпно окреслила особливості естетичної концепції критиків-модерністів [37]. Для «хатян» оригінальність національної творчості полягала в самогармонізації духовної сутності національно свідомої індивідуальності митця, постійного її зростання, кристалізації, вдосконалення та мистецького вираження.

Численні згадки імені публіциста подала серія «Українська журналістика в іменах». У контексті біографічних довідок діячів початку ХХ ст., сучасників М. Шаповала, можна знайти інформацію про останнього в:

- статті про Миколу Юхимовича Шаповала (автор О. Масляник) [100];
- матеріалі про В. Винниченка (автор М. Проник) згадується про участь двох діячів у творенні НУ [135, с. 73];
- статті Н. Сидоренко про ставлення М. Шаповала до сім'ї, увагу й високу оцінку талановитої літераторки Н. Дубровської та її участь в УХ («Тунелі», «*Inta piccola mare*»)» [156, с. 139];
- статті про П. Богацького (автор С. Кость) згадується, що Богацький був редактором видання НУ, а також брав участь у роботі Українського громадського комітету, котрий очолював М. Шаповал [72, с. 41];
- статті (автори В. Буцєвицький та В. Власенко) про Б. Іваницького зазначено, що М. Шаповал входив до Крайового лісового товариства, яке утворили українці-лісівники 1917 р. [17];
- матеріалі О. Масляника «Пилькевич Олександр Меркулевич» наголошено, що знайомство та зближення з В. Винниченком, П. Тичиною та М. Шаповалом вплинуло на формування національної свідомості О. Пилькевича [99].

Про М. Шаповала згадується в біографічній статті про Д. Ісаєвича (автор І. Павлюк): «У 1923–1925 рр. прожив у Чехії, зокрема у Ржевніцах поблизу Праги. Тут співпрацював з М. Шаповалом, який очолював празьку

групу есерів, був головою Закордонного комітету УПСР» [122, с. 96]. У цій статті також зазначено, що Д. Ісаєвич був членом Українського соціологічного товариства, створеного М. Шаповалом.

Дослідник М. Комариця в матеріалі про В. Пачовського пише: «Повернувся до Галичини у період творення української державності, відвідав Наддніпрянщину. 1919 р. деякий час перебував у Кам'янці-Подільському, підтримуючи С. Петлюру, М. Шаповала, А. Крушельницького та М. Темницького» [68, с. 247].

У виданні «Українська журналістика в іменах» (2002) згадки про Микиту Шаповала можна знайти у чотирьох біографічних статтях (автор Н. Сидоренко). У статтях «Богданович Анатолій Максимович», «Будяк Юрій Якович», «Пахаревський Леонід Андрійович» та «Черкасенко Спиридон Теодосійович» згадувався М. Шаповал як співробітник часопису «Літературно-науковий вісник» та автор матеріалів з питань літературної царини [158, с. 230].

Постійні згадки в контексті розкриття історичної доби є свідченням причетності М. Шаповала до суспільно-політичних і культурологічних процесів на початку ХХ ст. та ілюстраційним матеріалом для з'ясування фактів біографії стосовно його оточення та перебігу життя і творчості.

Крім відомостей про М. Шаповала та його творчу діяльність у дослідженнях істориків журналістики, його ім'я можна знайти в історичних працях та статтях, присвячених національно-визвольним змаганням 1917–1920 рр. Про нього писали такі історики: Т. Бевз [4], Д. Яневський [303], В. Лозовий [93], Г. Касьянов [61], Р. Млиновецький [111] та ін.

У Донецькому національному університеті серед розроблених студентами методичних моделей уроків літератури рідного краю є тема «Творчість Микити Шаповала (Сріблянського) на уроках літератури рідного краю», автори Д. Дмитрієва та Ю. Романюк; це свідчить про те, що спадщина провідного публіциста, критика, соціолога та поета не забута і вивчається.

У Національній бібліотеці України імені В. Вернадського науковцям

доступні твори М. Шаповала, зокрема його «Щоденники», праці «Загальна соціологія», «Занепад УНР», «Соціологія українського відродження» та переклади творів письменників М. Годенка «Мінне поле» і Р. Роллана «Гра кохання й смерті».

Проаналізовані джерела підтверджують, що детально вивченою є лише суспільно-політична діяльність М. Шаповала. У працях істориків вичерпно викладені його політичні погляди, політичний світогляд. Журналістська творчість публіциста висвітлена лише в фрагментарних згадках його участі в тих чи тих періодичних виданнях і дискусіях, що часто позиціонують М. Шаповала як суперечливого, категоричного, залишаючи без уваги його погляди на мистецтво, творчість, літературу. Стан дослідження постаті публіциста в гуманітарних науках не дає розуміння непересічності автора, значення його творчості в контексті розвитку української преси. Важливо з'ясувати роль М. Шаповала у творенні журналів «Українська хата» та «Нова Україна», а й визначити ідейне наповнення публікацій, що є свідченням спроби української інтелігенції долучитися до світового культурного модерністського процесу й відіграти одну з провідних ролей у процесі державотворення української нації.

Висновки до розділу

Публіцистика М. Шаповала як сукупність публікацій гострої суспільно-політичної тематики на сторінках «Української хати» та «Нової України» та як вид журналістської творчості з певними закономірностями (бінарне визначення поняття В. Здровогою) є симбіозом політичної, філософської, культурологічної публіцистики.

З точки зору теорії журналістики, спадщина М. Шаповала є прикладом взаємовпливу художньої («Сни віри» (1908), «Самотність» (1910), «Лісові ритми» (1917), «Мандрівні враження (у віршах)» (1919) і журналістської творчості публіциста, що характеризується спрямованістю на пошук істини та встановлення справедливості, проблемністю, емоційністю

(«На сучасні теми» (1911), «Порожнє місце» (1913), «Те, що дає радість життя» (1914), «Складка сил» (1923), «Стара і нова Україна. Листи в Америку» (1925)), та має ознаки слова масової комунікації (усвідомлення людини в русі часу) і художнього тексту (спрямованість на невимовність первинного буття).

У науці соціальних комунікацій, зважаючи на результати досліджень науковцями публіцистики окремих періодів та певних постатей (Ю. Лазебник, А. Погрібний, В. Галич, Н. Зелінська, О. Федорченко, М. Свалова, О. Почапська, О. Барчан), важливим є представлення публіцистичного доробку за допомогою якісної (ідеї, тематика, проблематика) та кількісної (активність участі в періодиці) характеристик. Тому у вивченні публіцистичної спадщини М. Шаповала на сторінках «Української хати» та «Нової України» головними є ідейна («що говорилося?») та стилістична характеристика («як говорилося автором?») змістового аспекту текстів журналіста.

Стан дослідження постаті М. Шаповала доречно розглядати не лише в межах науки соціальних комунікацій, а й загалом у гуманітарних науках, оскільки журналістська діяльність, публіцистична творчість автора досліджена найменше. На сьогодні вичерпно вивченою в історії є політична діяльність М. Шаповала. Класифікація джерел, що описують життя і творчість автора, така: особисті документи; дисертації; збірники на пошану; наукові статті; праці про життя і творчість; матеріали у фахових хрестоматіях; архівні документи; побіжні згадки в дисертаціях, монографіях, щоденниках, статтях.

Досить повно й всебічно у наукових працях викладено біографію та політичну діяльність М. Шаповала. Публікації журналіста, що відображають його ідеологію у сфері культури, не досліджені комплексно, а лише фрагментарно згадані як виразники протистояння народництву та українофільству, що не дає розуміння концепцій публіциста та їх значення.

РОЗДІЛ 2

«ХАТЯНСЬКА» ДОБА У ТВОРЧОСТІ МИКИТИ ШАПОВАЛА

Публіцистичну спадщину Микити Шаповала умовно можна поділити на два основні періоди. Перший період – роки співпраці з такими періодичними виданнями, як «Рада», «Село», «Засів», УХ, що виявилася в пропагуванні й відстоюванні модерністичних віянь. Цей період (1909–1914) публіцист назвав «доба хатянства» в однойменному рукописі (ЦДАВО України. – Ф. 3563. – Оп.1 – Спр. 60), де журналіст намагався дати оцінку руху «хатян».

Другий період – празький (1922–1928), час перебування публіциста в еміграції, коли головним чином увага М. Шаповала в публікаціях прикута до обґрунтування триєдиної незалежності України за концепцією М. Драгоманова («Борітеся – Поборете», «Народна воля», «Вісник партії українських соціалістів-революціонерів», НУ, ТУ, «Українська громада»).

Розкриття ідейної характеристики журналістської творчості публіциста у перший період здійснено за допомогою деталізації таких питань: визначення явища нової генерації в умовах історичного періоду початку ХХ ст.; ідеологічне «обличчя» журналу УХ; поняття народництва і модернізму в літературі та суспільному житті; особливості модерністичної творчості в трактуванні «хатян». Ці фактологічні складники є головними у вивченні ідейних концептів журналіста 1909–1914 рр.

2.1. Модерністична природа часопису «Українська хата»

Роки журналістської діяльності публіциста припадають на перші три десятиліття ХХ ст. Саме цей період дослідник І. Михайлин визначив як час «множинності творчих пошуків, численних паралельних явищ, породжених реальною складністю політичних процесів трагічного для українства ХХ ст.»

[108, с. 21]. Перше десятиліття ХХ ст. стало часом діяльності світочів, які презентували своєму й наступним поколінням дороговказ: Україна має право на самовизначення. Серед поборників цієї думки – М. Грушевський, В. Винниченко, І. Франко, Л. Українка, С. Петлюра, О. Лотоцький, Д. Дорошенко, М. Шаповал та ін. Нова генерація відкрила «чисту» сторінку історії, коли українці намагалися творити політичне та культурне обличчя самостійної нації.

Героїзм представників свідомого покоління полягав у тому, що середовищем їхньої безпосередньої діяльності були складні суспільно-політичні умови. Адже початок ХХ ст. – це політична залежність українського народу від Російської імперії, заборона рідної мови в Україні. У «Щоденнику» видавця Євгена Чикаленка за 1909 р. знаходимо такі свідчення: «Пробувши оце тижнів зо два в дорозі, розмовляючи з багатьма людьми всяких станів, всякої освіти, переконався я, що в близькім часі не можна сподіватися, щоб щоденна українська газета стала на свої ноги, існувала б без сторонньої допомоги.

Тепер ясно видно, що нема читача для такої газети. У містах нема ще інтелігенції, яка б говорила по-українському вдома, в родині, на вулиці і взагалі скрізь, вона ще тільки народжується. Про сільський народ я й не кажу, бо він або зовсім неграмотний, або покалічений російською школою і не може, а то й не хоче читати української газети, яка пишеться мовою, виробленою, хоч і на народній основі, але з масою слів і виразів не народних і чужих народів, бо він їх не чує ні в школі, ні в суді, ні в житті» [101, с. 165].

Своєрідним плацдармом, на якому вівся наступ української інтелігенції, яка намагалася розвінчати ідею існування російської та української нації як одного цілого, була тогочасна преса. Преса стала трибуною для висловлення наболілих питань, розгортання дискусій, викриття владних кіл. Сторінки видань були осередком духовного життя українства, адже в періодиці формувалися націєтворчі ідеї.

У листі від 22 жовтня 1908 р. до української письменниці Х. Алчевської публіцист М. Шаповал писав про ідею створення нового опозиційного видання. Він відкидав потенційну назву «Нова хвиля», як «шальовану», що, ймовірно, була запропонована товаришами. Натомість подавав іншу – «Згода». Періодичне видання задумувалось як «самостійне, оригінальне» явище: «Хай воно буде декому здаватись слабим, але сміливість думки, оригінальність викладу завжди спокутують якусь нібито «недоречність», на погляд наших схоластів» [255, с. 1зв.–2].

Часопис, що планували організувати М. Шаповал та його однодумці в майбутньому і про який ішлося в листі, певно, був реалізований журналом «Українська хата». Журнал почав виходити з березня 1909 р., а в листі від травня цього ж року журналіст, як один із співредакторів, повідомляв Х. Алчевській, що видання основну увагу звертатиме на літературну критику, «щоб розвіювати гнітючий туман догматиків-матеріалістів». А твори в часописі аналізуватимуться з погляду реалістичного (ідеалізм і матеріалізм) розуміння життя: психологічно-громадського й естетично-філософського [259].

Журнал УХ виходив у період 1909–1914 рр. у Києві. Друк журналу забезпечувався друкарнею акціонерного товариства «Петро Барський у Києві» за адресою: вулиця Хрещатик, 40. Передплата становила чотири карбованці на рік, та два карбованці п'ятдесят копійок за півріччя. Постійним редактором-видавцем був Павло Богацький.

УХ – це літературно-громадський місячник, чиї автори проголосили такі завдання на сторінках видання: «По можливості повне освітлювання процесу ідейного, духовного життя України з метою викривання основних моментів національності, що є базою всякої живої творчості. Література, як головний виразник його, розкриваючи се життя в його основі, займе перше і найповажніше місце на сторінках видання, обслуговуючи інтереси української інтелігенції, буде відкликатися на всі важливі громадські події українського і світового життя, а також на розвій мистецтва у різних його

проявах». Видання своїм завданням ставило ознайомити сучасника з літературою. З цією метою на шпальтах журналу з'являлися публікації, присвячені літературному процесу, друкувалися портрети письменників, випускали листівки з зображеннями митців [260].

До творення УХ були залучені «кращі сили, при ближшій участі»: П. Богацький, Д. Донцов, М. Євшан, Г. Журба, О. Кобилянська, Ол. Неприцький-Грановський, М. Сріблянський, А. Товкачевський, Г. Чупринка, М. Яцків, Б. Лепкий, Х. Алчевська, Ю. Будяк, В. Винниченко, М. Вороний, А. Діброва, М. Жук, П. Карманський, О. Авратинський, Г. Барвінок, Л. Будаї, В. Грищинський, Ол. Журлива та ін. Ідеологічне керівництво часопису, як писав публіцист, належало чотирьом революційним офіцерам: М. Євшану, П. Богацькому, А. Товкачевському та М. Шаповалу.

Серед проголошених часописом завдань була відкритість до співпраці з українським жіноцтвом. Відповідно на сторінках журналу можна знайти творчі доробки письменниць О. Кобилянської, Х. Алчевської, Н. Кибальчич, Г. Журби. Участь жінок у культурному процесі була стратегічною. Літературознавиця С. Павличко зазначала, що насправді М. Шаповал «відчув те, що не помітили Франко і Єфремов, а саме, майже генетичну запрограмованість жінок-письменниць на модерністську революцію» [121, с. 100].

Головним об'єктом критики журналу було «старе» народництво, або українофільство, у всіх його політичних і мистецьких виявах. Дефініцію поняття народництва науковиця С. Павличко визначила, як категорію не лише літератури, а й політики та теоретичного осмислення літератури. Літературне народництво «виробило систему стилів, хоча не створило єдиної естетичної формули, охоплюючи таких різних авторів, як Котляревський і Квітка-Основ'яненко, Шевченко і Куліш, Нечуй-Левицький і Панас Мирний, Франко і Стефаник» [57, с. 40]. Письменники, що були за межами «школи Добролюбова», привітно сприймалися в редакції і публікувалися на сторінках УХ. Це О. Кобилянська, Г. Хоткевич, В. Винниченко, П. Тичина, В.

Свідзинський та ін.

Антагоністичний народництву модернізм визначають як літературно-мистецьку тенденцію на межі XIX–XX ст., що прийшла на місце позаестетичної утилітарно-національної методології художнього чину, і ввела замість нього іманентну творчу інтуїцію, втаємничення в трансцендентну сутність буття тощо [57, с. 469]. Осередком модернізму у світі була «філософія життя», а на українському ґрунті – «філософія серця». Українське письменство вперше зважилося визначити естетичний критерій головним у творчості. Український модернізм мав специфічні умови розвитку: на початку XX ст. для «молодомузівського» покоління (письменники-модерністи, що об'єдналися у 1906 р. навколо журналу «Світ» та їхні прихильники) він був єдиним способом переходу «українського письменства у нову якість» [57, с. 471].

Основний опонент УХ – газета «Рада» на чолі з істориком літератури С. Єфремовим, «для якого модернізм був лайливим словом, а все, що робила «Хата» у культурі «своєрідним збоченням»» [57, с. 99]. Головним полемістом від «хатян» виступав М. Сріблянський, хоча участь у дискусії брали майже всі автори. Слід зазначити, що, крім об'єктивних спірних питань у царині творчості й літератури, автор критикував буденні справи «радян» як вияв примітивності й тенденційності. Так, оголошений газетою «Рада» конкурс на краще оповідання сатиричного характеру М. Шаповал назвав штучним стимулюванням гумору за гроші [211]. Впевнена цілеспрямована позиція молодого критика-модерніста по-різному сприймалася сучасниками. К. Станіславський так писав у біографічно-аналітичній розвідці про журналіста: «Остаточно порвав усі нитки з революційним народництвом. Його поводження, вимога максимальної праці на українському пустирі, продиктована революційним запалом трактувалася як деспотизм» [21, с. 16].

Причиною протистояння «хатян» і «радян» були відмінні погляди на творчість митців. Це так званий «конфлікт батьків та дітей», які керуються різними пріоритетами. Але дискусія народників і модерністів часто

обумовлювалася суб'єктивною неприязню, що проектувалася на площину культурного контексту.

Ще до виникнення потужної полеміки культурологічного характеру на сторінках «Ради» і УХ М. Шаповал мав антинародницькі погляди. У листі від грудня 1908 р. журналіст, згадуючи виступ громадського діяча Ф. Матушевського в Київському українському клубі на тему «Модернізм в українській літературі», писав до письменника М. Яцкова: «Референт (*Матушевський. – С. П.*), як прихвостень українофільської буржуазної банди, яка гуртується біля «Ради», закликав суспільство до завзятої боротьби з усяким модернізмом і «суспільство»... покрито голосними оплесками слово референта» [261, с. 1 зв.].

Молоде покоління на діяльність народників ще до виходу у світ УХ озивалося критично: «Брехня, провокація, злоба старої баби – прикмети тієї статті», – так писав М. Сріблянський про статтю С. Єфремова, що вийшла в «Раді» 30 листопада 1908 р. [261, с. 2].

Репрезентована полярність поглядів цих ідеологічних таборів на літературу, творчість, долю українського суспільства в цілому та процес їхнього протистояння, розглядалися молодими революціонерами як певна тактика боротьби: «З 7-ої книжечки почнеться друком стаття з відповіддю на всі фейлетони Єфремова. Маємо на меті викликати його на більш широке поле принципіального освітлення сучасних течій в українській літературі, а разом з тим визначити й завдання нашого журналу» [264, с. 1 зв.].

Розкутість і відкритість до нових методів відображення дійсності, що їх пропагували «хатяни» на сторінках свого видання, все-таки мали межі. Представники молодого табору митців, прагнучи відмінного в традиціях і тенденціях народників, не відійшли від їхнього творчого способу, адже заклики до експериментальної творчості лишилися на папері.

Особливості літературного розвитку різних історичних періодів можуть характеризуватися різними принципами творчості, але «умови наступності духовного життя такі, що без відомого засвоєння чужої думки

неможлива ніяка людська творчість» [36, с. 796]. Головним здобутком модерністичному поступу є те, що українська література початку ХХ ст. завдяки активному культурному діалогові набула опозиційності, що сприяла розвитку письменства.

Перебіг основних подій у часописі можна простежити за допомогою листів головного полеміста. М. Шаповал намагається передбачити реакцію на журнал. Так, у листі від 2 жовтня 1909 р. він зазначав, що на 7-8 номер журналу реакція мала бути резонансною. Журналіст мав на увазі власну статтю про літературу «Pro domo sua».

Публіцист свідомо оцінював свій виступ проти народницького письменства. Останнє він визначив численними негативними рисами утилітаризму, вузького патріотизму, браком апології вищої людини і мертвою мовою [210].

Матеріалу для наповнення журналу в редакції було достатньо, але фінансові труднощі ставили під загрозу його подальше видання [258, с. 1]. Про це журналіст пише письменниці Х. Алчевській, називаючи головною надією для УХ поетів, які можуть «дати тепло, щирість і ніжність» [257].

Становище журналу не завжди було втішним, про це свідчать згадки в листах співробітників журналу до соратників. У 1910 р. у листі від 3 листопада М. Сріблянський повідомляв, що «Хата» виходитиме на товаришських основах, без всякої залежності від буржуїв» [265]. Та наприкінці цього ж місяця визнав, що справи в журналі кепські, бо видавець Бойко покинув часопис, і колектив намагається викручуватися [262]. Найголовніше, що навіть за таких умов М. Шаповал не втрачав оптимізму: «Я вірю в літературний і моральний успіх (*йдеться про УХ. – С. П.*) – і це найважливіше. Злидні будемо поборювати. З цією надією живемо. В тяжку годину занепаду віримо, товаришко наша, що є для чого працювати і захоплюватись» [249, с. 1зв.].

1914 р. став переломним для всього світу. Історик Сергій Єфремов так описав цей період: «Вдарив грім великої світової війни і на українство

прийшов, здавалося, останній час. Те, що сталося в перших же днях війни, мало вигляд якоїсь національної катастрофи, що поглинула була і письменство українське разом з усіма проявами національного життя» [38, с. 572]. Така доля спіткала й часопис УХ. Журнал припинив існування із введенням воєнного стану в Росії 1914 р. У період останнього року існування часопис вийшов у шести номерах.

Модернізм «хатянської» творчості М. Шаповала не варто сприймати як суто літературний прояв мистецького явища. Публікації журналіста доводять, що модернізм у виконанні «хатян» був прагненням чогось нового, незвичного, нетрадиційного в мистецтві й відповідно в суспільно-політичному житті. У рукописі «Доба хатянства» празького періоду публіцист так оцінив модернізм УХ: «Наш (*хатянський*. – С. П.) модернізм був переоцінкою українського руху, відношення української історії, переоцінкою відношення до наших революційних сучасників, що творили «революцію» 1905 року, переоцінкою визвольних ідеологій і шуканням нової визвольної ідеології» [237, с. 37].

Прагнення працівників УХ до культурного прориву було знівельовано виникненням футуризму – авангардного напрямку в українській літературі, який став свідченням того, що концепції творчості існують, як правило, на теоретичному рівні. Конфлікт українського футуриста М. Семенка і УХ, через неприйняття модерної творчості поета, варто розглядати з таких позицій: порівняння задекларованих «хатянами» завдань з поезією футуриста; зіставлення особливостей українського й російського варіантів футуризму.

Працівники УХ закликали до розширення меж мистецтва, переймання європейського літературного досвіду. Митець у творчому процесі мав стати вільним від накиданих тенденцій сучасності. Уособленням нового руху став Михайль Семенко, але його творчість була категорично заперечена «хатянами».

До вивчення постаті М. Семенка та його творчості зверталися не так часто: у радянські часи український футуризм досліджувала Г. Черниш; С. Жадан захистив кандидатську дисертацію «Філософсько-естетичні погляди Михайля Семенка» (2000). Так, нещодавно вийшла книжка канадського літературознавця О. Ільницького «Український футуризм (1914–1930)», де детально проаналізовано історію руху футуризму, теорію та головних постатей в українській літературі.

Учений О. Ільницький, описуючи творчий шлях М. Семенка, згадував критику, що лунала зі сторінок УХ у публікаціях М. Сріблянського та М. Євшана на адресу футуриста: «Немає сумніву, що Євшан зі Сріблянським утратили рештки інтелектуальної рівноваги, коли зітнулися з футуризмом Семенка. Загалом високий за стилем та вишуканий дискурс хатян скотився до атавістичних вигуків, звівши пошук універсальної та «національної» літератури до підтримки писань із «національними рисами» [55, с. 49]. Канадський дослідник творчі спроби футуриста в літературі оцінив як намагання зазначити суть соціальних і стилістичних меж, в яких функціонувало письменство.

Співробітники УХ охоче приймали розкутість, новаторство, оригінальність у літературній творчості сучасників. «Хатяни» виступали за творення нової літератури, підтримуючи модерністичні ідеї. Подібні вияви в царині літератури мали додати динаміки загальноукраїнському літературному процесові, стати передумовою різнобарв'я творчих доробків митців. Але задекларована «вільновідпущеність» у творчому пошукові закінчилася з початком футуристичних експериментів М. Семенка.

Дослідниця С. Павличко у вивченні теоретичного дискурсу УХ зазначила, що своєрідним «лакмусом модерності» «хатян» стала творчість М. Семенка. До появи українського наслідування літературного досвіду закордону (у вигляді творчого цеху «Михайля, Базиля та Павля») М. Євшан та М. Шаповал не були готові. Саме на цій умовній точці закінчився модерністичний прорив культурологічного видання. Хоча на сторінках

часопису друкувалися й схвальні відгуки про творчість футуриста Семенка – зокрема Гр. Чупринка в рубриці «Бібліографія», описуючи збірку «Prelude», зазначив, що лірика слабка, та автор має «безперечний літературний хист». Критик зауважував, що віршування вимагає клопіткої праці, а за умови вдосконалення мовностилістичних аспектів М. Семенко сягне п'єдесталу митця [231].

Публіцист Павло Богацький вже в еміграції писав: «Доходимо до того, що в наш час звать «футуризмом» – мистецтвом будуччини.

Але раз мистецтво дійшло до футуризму, цебто до ірреалізму, то воно перестає бути комусь потрібне, крім самого художника. Доводиться шукати чогось іншого, звертатися до чисто суб'єктивних образів, позбавлених випадкового та окремого, зветься тепер кубізмом, що фактично є зачатком форм ідеалізму» [13, с. 213.]

Природа явища футуризму бере свій початок в італійській літературі. Перше десятиліття ХХ ст. у європейському літературному житті було ознаменовано появою нової течії, що спочатку розвивалася на італійському підґрунті, завдяки ідеологові Філіппо Томмазо Марінетті, а потім стала прикладом до наслідування інших країн.

Михайль Семенко підхопив футуристські починання в українській літературі, хоч починав свій творчий шлях як модерніст. М. Шаповал у публікації «Етюд про футуризм» (1914) розглядав творчість українського футуриста, який закликав скинути Шевченка з корабля сучасності. Також в рецензії на збірку поезопісень «Кверо-футуризм» критик виклав свій вичерпний погляд на здібності, творіння поета та на футуристичний контекст зазначеної збірки [191].

Творчість М. Семенка журналістом була названа «азіатським наслідуванням», «плагіаторською легкодухістю», адже твори поета повністю повторювали новаторство європейських представників напрямку. Публіцист наголошував на тому, що навіть у програмних завданнях – постати проти класиків літератури, українські футуристи пішли за предтечами. Європейські

футуристи протестували проти таких авторитетних класиків, як французький символіст П. Верлен, американський письменник Е. По, німецькі композитори Л. Бетховен, Р. Вагнер та ін.

Відповідно представники українського варіанта цієї модерністської течії виступили проти Великого Кобзаря. Першим про це заявив автор «егофутурних пісень», один із лідерів руху егофутуристів, що розвинувся в Росії, В. Гнідов. М. Семенко підтримав колегу по поетичному цеху в цьому закличові.

Принципи поведінки футуристичного кола митців різних країн стала фотографічним відбиттям. Футуристичні літературні угруповання Росії («Гілея», м. Москва) і України («Флямінго», «Аспанфут», м. Київ; «Ком-Космос», м. Харків; «Юголіф», м. Одеса), крім різнойменних назв (кубофутуристи, его-футуристи, бюджетянство, «динамічний спіралізм») та протистояння своїм національним літературним класикам, принципових відмінностей у творчому доробку не мали.

Європейський футуризм, у свою чергу, публіцист кваліфікував, як сміливий, широкий, іноді блискучий. А український аналог називав «дивацтвом» та «ідіотизмом». Головна прогалина творчості національних представників – не що інше, як брак творчості як такої, основа якої – шукання. Безборонність і розкутість стилю футуриста М. Семенка обурила «хатян». На думку публіциста, популярність М. Семенку принесло його іронічне ставлення до українських літературних класиків, кепкування з того, що Т. Шевченка зроблено ідолом нації. «Похід проти течії» зробили футуриста експериментатором і скандалістом.

Не сприйняв М. Шаповал творчість футуристів як очікуваний ним процес опозиційності в українській літературі, що міг збагатити царину мистецтва. З цього приводу дослідник українського футуризму О. Ільницький зазначив: «Сріблянський був спантеличений Семенковим новим різновидом європеїзму» [55, с. 49], а тому змушений був повернутися

до підтримки того, з чого і починалася УХ – національний складник і орієнтація на власний національний ґрунт.

М. Семенко в листі до батька згадував про оцінку початку його літературної творчості критиком: «Пока я не стал футуристом, первый украинский поэт Грицько Чупрынка, и первый украинский критик – М. Сриблянський – дали обо мне очень хорошие отзывы в журналах. Когда я сделался футуристом, все на меня набросились. Это залог дальнейшего успеха» [151, с. 3]. Або: «Но есть ещё деятельность, к которой способны лишь избранные... Это люди искусства» [151, с. 2–2 зв.], – так М. Семенко пише про свою діяльність батькові, перебуваючи у війську.

Поет про період, коли на сторінках УХ з'являлися критичні рецензії на його твори, писав: «У моих критиков были журналы и газеты, откуда они со мной спорили, а мне приходилось из-за отсутствия денег издавать маленькие книжечки, когда в тетрадях были запасы очень большого либерального потенциала» [151, 3 зв.].

У статті про футуризм та порівняльний його контекст, М. Сриблянський гнівно розвінчував художні методи М. Семенка. Він зазначав: «Це тобі не «могила з буйним розмовляє», не тирса колишеться, не «сонце гріє, вітер віє на степу козачім». Тут ви, тк, к, к, льо, льо, пі. Ти мені «сонце гріє, вітер віє», а я тобі вн, тк, вн, тк...» [179, с. 455].

Не сприймав М. Шаповал у творчості колишнього модерніста оригінальності поєднання слів, що при аудіальному відтворенні дають злитість звучання, маючи іншу «розцвічуваність» твору. Так, наприклад, у поезіях М. Семенка трапляються неологізми: «пахучососни», «очезпідбровено», «рухотіні», «обезпаморочено» і т. д. Тут виявляється суперечність: адже «хатяни» на сторінках свого часопису зазначали, що виступають за зміну самої мови, бо сучасник не може задовольнитися тим, «що колись чув на селі або вчитав із белетристики». Але експерименти М. Семенка у мовній царині не були, на думку критика, вдалими, хоча

натомість автор не пропонував альтернативних варіацій у поповненні мовної скарбниці.

Для «хатянина» творчість передового футуриста України була безглуздом і невдалим уподібненням до тих змістових форм, що характерні для московського аналога цього літературного явища. Справді, це твердження є беззаперечним, адже в межах одного літературного напрямку існують певні схожості. Наприклад, присутність у численних поезіях М. Семенка не просто ліричного героя, а цілком конкретного авторського «я», зводить його вірші до спільного знаменника з російськими представниками футуризму (І. Сєверянін «Епилог», В. Маяковський «Владимир Маяковский», В. Каменський).

Відповідно в поезіях М. Семенка повсякчас присутній сам М. Семенко. Про це яскраво свідчать рядки:

Безумовно йшли. Прощались біля ліфта.

І зникли Ви. І зник кудись Семенко.

...Дома я взявся за Свіфта.

(«І я і ви – почули голос Мая»)

Або:

В телефонній будочці панна інтимно-випадкова
розмовляла з Семенком.

Електрика освітлювала

дзеркальну залю обезпаморочено.

(«Interieur. Poeme objector»).

Крім подібних поетичних варіацій на тему М. Семенка про самого себе, у футуриста є твори під назвами «Завод ім. Мих. Семенка» та «Повема про те, як постав світ і загинув Михайль Семенко».

Так само, як у московських футуристів, у творчості українського митця є тема цивілізаційного поступу, передусім у вигляді «електрики». У його творах трапляються і «електричний монастир», і «електрика освітлювала залу», і «місто сьогодні ілюміноване». Тому М. Шаповал

запобігливо вдавався до висновків, називаючи прикрою ситуацію, коли український футуризм у попередників асоціюватиметься найперше з іменем М. Семенка.

Творчість українського футуриста М. Семенка виявилася тією участю у світовому культурному процесі, до якого закликали «хатяни». Конфлікт, скандал, епатаж, безумство тих речей, що творив поет, пожвавило літературне життя України та адаптувало читача до справжніх модерністських звершень. Слід зазначити, що прогноз журналіста став пророчим, оскільки особливості футуристичної течії відтворюються у пересічного реципієнта у вигляді легкозрозумілих маневрів на кшталт «ко-ко-ко».

Отож, футуристична течія української літератури довела, що проголошені «хатянами» постулати модерністичної творчості були теоретичною розробкою працівників культурологічного видання й існували лише віртуально, оскільки УХ заперечила на прикладі критики футуризму всі задекларовані на початку своєї діяльності завдання. Але значення журналу беззаперечно є великим, оскільки творчість його авторів є свідченням прагнення долучитися до європейського літературного процесу й переосмислити українську історію, політичну орієнтацію та умови суспільно-політичного життя України.

2.2. Складники концепції модерністичної творчості М. Шаповала

Усі шукання М. Шаповала періоду 1909–1914 рр. виразилися в концепції модерністичної (маємо на увазі модерністична – як похідна від модерності, сучасності, адже, крім впливу літературної течії модернізму, головним питанням для публіциста був розвиток мистецтва сьогодення) моделі творчості, яка мала свої складники, що осмислювалися публіцистом як шляхи творення національної літератури, мистецтва і врешті нації. Такими складниками були: *індивідуалізм, принципи національності та патріотизму,*

ніцшеанство (див. додаток А). Ці складники ідентифіковані в дослідженні завдяки аналізу ідейного наповнення публікацій М. Сріблянського («На сучасні теми» (1911), «Боротьба за індивідуальність (з літературного життя на Україні р. 1911)» (1912), «Апотеоза примітивній культурі» (1912), «Літературне ушкуйництво» (1913), «Законопроект єпископа Никона» (1913), «Літературна хвиля» (1913), «Етюд про футуризм» (1914), «З Новим роком» (1914) тощо).

Модерністична модель творчості публіциста була альтернативною українофільським традиціям у літературі та політичній орієнтації народників (див. додаток А). Кожному компоненту моделі протиставлявся антипод, що був характерним для літературної дійсності початку ХХ ст. Відповідними вимогам часу в моделі М. Шаповала були складники індивідуалізму та ніцшеанства («Молода Україна» (1909), «З літературного життя на Україні за р. 1910» (1911), «Ів. Федорченко. Благодать» (1911), «Боротьба за індивідуальність (з літературного життя на Україні р. 1911)» (1912), «Поет і юрба» (1912), «Проблема культури» (1912), «Законопроект єпископа Никона» (1913), «Олелько Островський. Корсунь» (1914) тощо). Пропагування індивідуалізму й ніцшеанства в публікаціях М. Шаповала було свідченням захоплення журналіста культурологічним явищем модернізму. Індивідуалізм постав як втілення пошуку чогось нового, нетрадиційного у мистецтві, а ніцшеанство – як підтримка філософії модернізму – «філософії життя».

Одним із ключових понять «нової» творчості мав стати **індивідуалізм** – «...принцип ідеології та моралі, згідно з яким інтереси окремої особи ставляться вище за інтереси суспільства, колективу. Або прагнення до яскравого вираження своєї особистості незалежно від колективу, а також поведінка, що виражає таке прагнення» [20, с. 496]. Цей принцип мав лежати в основі літературного процесу.

У публікаціях М. Шаповала індивідуалізм розглядався у двох іпостасях:

- як метод у літературі;
- як характеристика суспільно-політичного контексту.

М. Сріблянський у рецензії на книгу Тадеуша Михальського «Молода Україна». Мысли и враження», що вийшла у Києві 1909 р., писав: «Течія індивідуалістична, що визначилась в нашій літературі в багатьох окремих струмках в середині ще 90-х рр., яка, власне, тепер домінує поруч з традиційним реалізмом в літературі, д. Михальським зовсім не схарактеризована. «Молода Україна» і є той індивідуалістичний напрямок, який відокремити від народництва і реалізму не легко, бо ці останні в багатьох пунктах сполучені своїми літературними традиціями з новим напрямком» [267, с. 332].

М. Шаповал у характеристиці індивідуалізму суперечив сам собі: спочатку пов'язував його з реалізмом і народництвом, а пізніше заперечував зв'язок з історією («З літературного життя на Україні за рік 1910»). Різниця полягає в тому, що в першому випадку індивідуалізм розглядався як спосіб відображення дійсності, а в другому – як об'єкт відображення.

Процес використання та запровадження нових принципів у літературній творчості породжував мистецькі крайнощі та викликав заперечення у традиційних письменників. Індивідуалізм не став винятком. Так, у статті «З літературного життя на Україні за рік 1910» М. Шаповал, детально описуючи «свободу українського слова», наголошував на ролі індивідуалізму, хоча він не був втілений в організаційних засадах чи художніх методах: «Так і з нашим індивідуалізмом: зірвався він з налігача і вдарився в ексцеси – то його захопила з головою «проблема пола», то гіпнотизм, спіритизм, то чернецтво» [184].

Головною перешкодою у формуванні *індивідуалізму як основного методу в літературі*, публіцист уважав «старих» митців. Твори народницької літератури мали єдину ідейно-тематичну характеристику, в основі їхніх текстів доля українського селянства на тлі складної суспільно-політичної ситуації народу. М. Шаповал із запалом й обуренням вживав на

адресу візаві саркастичні вислови, іноді вони були на межі культури мови: ідеї творів – «всі свої національні святощі», літературна традиція – «стоптана стежина», представники народницької школи – «ліберально-українофільські поміщики» [184].

Новий творчий метод, що його пропагував журналіст, уже був реалізований в українській літературі. М. Шаповал мав на увазі філософа Григорія Сковороду, «що найкраще вияснив індивідуалізм, дав його прекрасний зв'язок в теорії і практиці».

Публіцист філософа називав індивідуалістом за те, що в центрі його творчості була особа людини. Вчені-філософи зазначають, що роздуми Г. Сковороди мають філософсько-релігійний характер, спираючись на головні християнсько-світоглядні категорії (любов, віра, щастя, смерть). Філософ намагається знайти відповіді на запитання: ким є людина? У чому зміст її життя? Які основні грані людської діяльності? [224, с. 173]. Світ для філософа – це поєднання істинного та тлінного, але обидва складники стосуються природи окремої людини, індивідуальності, особистості, а розгляд світу речей постає як такий, що наповнює життя людини: «Коли ставиш дім, будуй його для обох частин свого єства – душі і тіла. Коли вдягаєш і прикрашаєш тіло, не забувай і про серце. Дві хлібини, два будинки і дві одежі: два роди всього є, всього є по двоє...» [161, с. 124]. Саме за орієнтування на індивідуальне публіцист цінував праці Г. Сковороди – як творчу спадщину і приклад для наслідування.

Літературний процес в Україні автор оцінював у творчості деяких письменників, йдучи у своїх твердженнях і висновках від окремого до загального. Цікавою є тогочасна диференціація митців М. Шаповалом за ціннісним критерієм у розрізі мистецької вартості. Статті та рецензії публіциста свідчать, що категорія об'єктивності при розгляді письменницьких текстів мала суб'єктивні ознаки, а іноді межувала з відвертими оцінними судженнями.

Прикладом такої оцінки є характеристика журналістом творчості письменника В. Винниченка: з одного боку, цікавий, атенденційний, реформатор, з іншого – «...в творчості Винниченка виявився найбільш негативний бік нової культурної течії. Тут ми бачимо гіпертрофовані, звульгаризовані ідеї індивідуалізму, просто ненормальні, штучно вплетені в проблеми соціальної культури. Свобода кохання і вибору подружжя – виродилась в свободу розпусти» [171, с. 107].

«Чистий» індивідуалізм, на думку М. Шаповала, реалізований у творах М. Коцюбинського («Тіні забутих предків», «Коні не винні», «Лист», «Подарунок на іменини») через нефальшиве звернення автора до природи: поетичний затишок лісу, первинна культура, поза цивілізаційним існуванням. Розуміти важливість у гармонії з природою означає піднятися на щабель вищої духовності [188, с. 34].

«Fata morgana» письменника доповнювала ніцшеанські орієнтири «хатян» (зруйнування колективістичного ідеалу, перевага окремої сильної особи).

Вияв індивідуалістичного методу локально реалізувався в літературі, а глобально – мав стосунок до культури. Взаємозв'язок цих двох понять розглядав М. Сріблянський: «Сучасна культура і будуча – що в основі мають культуру егоїзму, не мають в собі культури. Окрім того, чи не ясно, що культура – з'явище цілком індивідуальне. І ніяке колективне творення культури не можливе» [203, с. 41].

Трактування дефініції «культура» у цьому випадку відповідало теорії західних культурологів: культура як примат духовного над матеріальним; її розуміли як «...сукупність духовних символів (Вебер), форму розумової діяльності (Кассінер), систему знаків, комунікацію (Леві-Стросс), інтелектуальний аспект штучного середовища (Люнь)» [224, с. 444].

Для публіциста індивідуалізм творчості митця є ознакою його особистої культури, яка не можлива без постійного самовдосконалення. Виховуючи себе, людина піднімає на вищий щабель культуру власну. У

такому разі «право приватного скандалу» (аморальне поводження письменників у повсякденні) нівелює існування індивідуальної культури митців як такої [200].

Отож, пропагуючи індивідуалізм не лише як творчий метод, а й як соціальну доктрину (нормативну формулу суспільства), що полягала у визволенні людини від усіляких нівеляційних процесів суспільного життя, М. Шаповал визначав його предтечею самодостатнього культурного розвитку української спільноти. Таке трактування характеристики, що має стати визначальною у творчості, призвело до заперечення всього, що не відповідало пропагованому методу. У зв'язку з цим у передмові до своєї монографії канадський славіст М. Шкандрій окреслив масштаб процесу, що відбувався в літературі на початку ХХ ст.: «Її важливість далеко виходила за межі літературних справ. Те, що починалося як грайливе змагання в літературних формах і стилях, швидше переросло в *дискусію про долю нації*» [296, с. 11]. Так і творча діяльність М. Шаповала: спочатку в УХ він зосередився на висвітленні літературних справ, а згодом перейшов до політики.

Індивідуалізові М. Шаповал протиставляв народництво. У статті «Українське письменство року 1908» він пояснював тенденції розвитку представників української літературної ниви, наголошуючи на тому, що старші митці не змогли переорієнтуватися у сприятливий історичний період 1905–1906 рр., а молодші не відчули змін. При цьому автор палко виступав проти дискусій, що точилися навколо літературної царини, коли чітко розмежовували «молодих» та «старших» митців, як протилежні табори [207]. Журналіст це назвав «безідейністю», хоча згодом, у місячниках наступних років, сам неодноразово розмежовував авторів поетичних творів на окремі групи.

Претензії до представників народництва публіцист цілком однозначно висловлював у своїх публікаціях («З літературного життя на Україні за р. 1910» (1911), «Олекса Коваленко. Срібні роси» (1911), «Літературна хвиля

(погляд на літературу України за р. 1912)» (1913)), вони стосувалися принципів творчості, якими послуговувалися письменники:

- утилітаризм (намагання мати з усього користь), що впливає на якість твору; замість нього пропонує філософську форму утилітаризму, як імператив гуманізму;
- мова творів – слова не відповідають вимогам часу;
- вузький патріотизм, що ґрунтується на тенденційній утилітарності;
- брак вільної творчої істоти.

У контексті літературного розвитку публіцист критично ставиться до народницьких принципів мистецтва, оскільки вони через тематику (селянські будні, пригнічений народ, нещасна доля Батьківщини) стримують поступ в українській літературі. Він гостро критикував письменника початку ХХ ст. Олелька Островського за історичне оповідання «Корсунь» – заяложена, неактуальна тема стосунків з поляками, шаблонне описання останніх [197]; поему письменника І. Федорченка «Благодать» – повторювана неодноразово тема кріпацтва, стилістичне оформлення твору, кострубатість мови, брак поетики [183]. Ці твори відзначаються тенденцією «для народного добра» і «по-народному».

М. Сріблянський 1910 р. класифікував напрями українського літературного процесу за такими складниками:

- 1) інтелектуальна поезія;
- 2) лірична поезія;
- 3) «літературна продукція» [184].

Перші дві характеризуються суб'єктивістським відображенням дійсності поетом, емоційно наповненими поетичними епізодами, правдивістю почуттів: Г. Чупринка (основоположник напрямку), Ю. Будяк (збірка «Самотність»). Ліричну поезію презентують в українській літературі О. Олесь, М. Рильський, Ол. Неприцький-Грановський, М. Коваленко. Третю течію, стилізаторську, представляє когорта тих, що будують свої

твори на стильових особливостях загальноновизнаних письменників. До цього переліку сумнівної художності М. Шаповал зарахував письменницю Х. Алчевську: збірка «Сонце з-за хмар» була виявом індивідуальності, а збірка «Пісня життя» – бажання «злиття з народом». Художність наявна в позначенні словами дихання власної суті, а спрощування думки до «елементарної грубості» автор уважав нелітературним явищем.

До третьої умовної групи критик зарахував письменників, що наслідували своїх попередників або кумирів. М. Шаповал їх назвав «стилізаторами»: поет Б. Грінченко експлуатував шевченківський стиль, творчість Гая повторювала художню манеру О. Олеся, вірші О. Коваленка були близькими до поезій Г. Чупринки, В. Тарноградський уподібнювався до М. Лермонтова.

Твори цих письменників публіцист класифікував як «літературну продукцію» і негативно озивався про хист таких творців. Так, М. Шаповал стосовно збірки віршів поета Андрія Бобенка «Перевесло» зазначав: «Для нашого письменства книжка (*збірка «Перевесло»*. – С. П.) не дає нічого і матиме хіба історично-літературне значення, як документ з епохи українського безголов'я» [168, с. 182].

Через кілька років (1913) у статті «Літературна хвиля» журналіст подав інший умовний розподіл груп в українській літературі: *твори українофілів*, що «..в національному смислі вони тримаються «старовини», й досі не знаючи, що український народ – нація. Їм здається, що він уламок руського народу, який у своїй цілості може грітись і кублитись у пір'ї двоголового орла» [187, с. 29]. А решта представників літературної ниви – *народники*: «Якесь заворожене коло оточує українця-народника, примітивіста. Він хоче задовольнити свої вимоги у народній творчості і не може. Силкується, кричить, водиться з кобзарями, купує селянські горшки і вишивки – і не може творити!» [169, с. 360].

Згодом ці дві літературні групи в публіцистиці автора поєдналися в один умовний напрям українофілів-народників, що зберігали описані

особливості обох таборів. Основою українофільсько-народницької творчості була тенденція, шаблон – спосіб відображення дійсності в художніх творах, специфіка змалювання об'єкта. Це твори таких молодих письменників початку ХХ ст., як М. Голубець «Фрагменти» [190], П. Карманський «Пливе по морі тьми» [273] (тенденція песимізму, безнадійності), С. Черкасенко «Земля» [188] (шаблонний драматичний конфлікт між інстинктом любові і професійною звичкою), Гр. Ващенко «Пісня в кайданах» [177] (тенденційна ідея шкідливості алкоголізму) та «Сліпий».

Індивідуалізм публіцист переносив не лише на мистецьку ниву, а й намагався пропагувати останній як *характеристику суспільно-політичного контексту*. М. Шаповал дотримувався позиції самостійного розвитку української національної культури на вільному від історичних умов психологічному ґрунті. Головним у цьому було протистояння російському впливові, що був формувальним у політиці й мистецтві. Але політична та суспільна ситуація була складною, оскільки прихильників єдності трьох слов'янських народів було достатньо в мистецьких і політичних колах: «...Бо він вважає себе братом москаля, психологічно не може відокремлюватись від його і розвивати свою індивідуальність» [180, с. 772].

Індивідуалізм публіцист розглядав за допомогою категорії естетики – «*нової естетики*» – шляху до свободи в мистецтві та житті, що антагоністично співвідносилася з «*етикою неволі*».

Принцип індивідуалізму в публіцистиці М. Сріблянського логічно та послідовно поєднувався з **ніцшеанством** – цілком зрозуміло, що, крім популяризації у світі німецької філософії цьому сприяли складні історичні обставини українства, що потребували сильних індивідуальностей. Філософія Ф. Ніцше – «філософія життя», була ядром естетики світового модернізму, нею захопилися «хатяни» і пропагували її як одну з засад творення культури.

Ніцшеанський дискурс, що був характерним не лише для української публіцистики та літератури, поживався у багатьох країнах. Дослідниця українського модернізму Г. Соловій так описала ознаки літературного

ніцшеанства: «Ніцшеанська смерть Бога, народження надлюдини, сильної аристократичної особистості, здатної піднятися над натовпом і йти власним шляхом, аби досягти полудня, – ці провідні думки ніцшеанства стають невід’ємною складовою художнього світу митців-модерністів» [162, с. 45].

Ідею надлюдини в українському контексті подавав журналіст як протиставлення складним обставинам життя, коли особистості бракує сил для подальшої боротьби. Таким прикладом М. Шаповал називав завершення життя самогубством молодого письменника початку ХХ ст. О. Плюща («Один з піонерів» [195]). Журналіст намагався порівняти тексти творів митця і його трагічну біографію, де творчість є свідченням потенціалу, а факт самовбивства – духовною слабкістю. Існування подібних протилежностей між світом індивідуальності й зовнішніми обставинами для врівноваження журналіст пропонував поєднати характеристиками надлюдини.

(Дивно читати одкровення М. Шаповала, поборника ніцшеанства і «нової естетики», у листі до вдови Пантелеймона Куліша, Олександрі, про падіння духом: «Ми (*молодші люди*. – С. П.) часто падаємо духом, бо коріння в землі наше не розкоренилось, не щільно взялося до кожної дрібочки.

Отож і віє на мене від Ваших слів (*оповідання О. Куліш «Силою та вірою»*. – С. П.) силою та вірою» [251, с. 1].)

Даючи визначення філософській течії ніцшеанства, історик Н. Папенко пише, що нерівність людей Ф. Ніцше обґрунтовує різною мірою «волі до влади», яка приводить до неминучого поділу на еліту та масу; а також надлюдині дозволено все – насильство, війна як засіб очищення культури [56, с. 264].

Засади ніцшеанства в публікаціях М. Шаповала були реалізовані таким чином: поділ на народників (масу) і модерністів (еліту) («Українське письменство року 1908» (1909), «Літературна хвиля (погляд на літературу України за р. 1912)» (1913)); творець (надлюдина) повинен мужньо протистояти складним життєвим обставинам, а саме: нетенденційно писати українською про українське («Один з піонерів. Олексій Плющ» (1911)).

Репрезентативною є цитата з публікації публіциста про поєднання індивідуалізму та ніцшеанства у дії: «...Перемогти в собі раба, – чи людського, чи світового, чи раба етики, чи естетики – взагалі раба, і стать вільною істотою...» [195, с. 354].

У публікаціях журналіста дійсність існувала у двох інтерпретаційних варіантах: перший – модерністична модель, що є сукупністю ідеальних принципів для національного розвитку культури; другий – народницька реальність, що поставала у вигляді нищівних явищ для українства (див. додаток А). Першу автор пропагував і відстоював, другу – засуджував, викривав, заперечував у своїх публікаціях.

Національність, як ідентифікація себе частиною української нації, і явище «офіційного українства» були двома антагоністичними принципами у творчості та суспільно-політичному житті. Розкриття цих принципів на сторінках УХ відбувалося за допомогою визначення автором змісту згаданих явищ, розгляду шляхів уникнення нищівних процесів, опису цих ідейних суперечностей у розрізі суспільно-політичного життя, журналістської творчості, літературного процесу.

Ознаки індивідуалізму та ніцшеанства, на думку М. Шаповала, повинні були поєднатися з головним визначальним принципом – принципом національності у творчості (див. додаток А): «Незалежна людина тільки й може творити культуру і бути... патріотом, дійсним патріотом, а не папіряним», – зазначав публіцист у статті «Боротьба за індивідуальність» [172].

Публіцист був представником тих літературних кіл, які виступили проти «дефектів літературної старосвітчини», тому у творенні культури для митця головним був патріотизм та національне усвідомлення себе як представника української нації.

Питаннями національної ідеї та її конструюванням переймалися численні публіцисти та письменники початку ХХ ст. Процеси суспільного та мистецького життя характеризувалися тенденціями зросійщення, політичної

залежності від імперії. Протистояти таким історичним обставинам намагалися представники української інтелігенції. На порядок денний суспільно важливих проблем української національності були винесені питання національної незалежності, державної самостійності.

Відомий український письменник, педагог, історик, етнограф Г. Хоткевич, будучи одним із представників нової генерації початку ХХ ст., у своїй творчості зазначав цю складну історичну ситуацію в Україні. Дослідниця його доробку О. Лаврик так описувала цей період для письменника: «Спостерігаючи за боранням та пошуками окремих особистостей, в тенетах трагічної реальності початку ХХ ст., Г. Хоткевич все частіше наголошував на *вадах української інтелігенції*, підсумувавши їх в одній із своїх доповідей систематичного курсу «Про Галичину». Найпоширенішими письменник вважав схильність до переймання негативних аспектів масової російської культури, дріб'язковість, ренегатство та *відсутність справжнього патріотизму*» [79].

М. Шаповал за шість років роботи у редакції УХ поступово перейшов від відстоювання принципу національності як творчого принципу для митців до пропагування згаданого принципу як основного у суспільно-політичному житті. Залежно від інформаційного приводу та фактологічної основи публікації, національність фігурувала як специфіка поведження в суспільному контексті та як характеристика ідейного підтексту творів тощо.

Поняття патріотизму та національності у критика були своєрідними частинами тієї модерністичної моделі, що описував у своїх матеріалах автор (див. додаток А). Саме вони, на думку М. Шаповала, мали забезпечити національне підґрунтя модернізму для формування суто українського митецького явища.

Публіцист розумів, що національна самосвідомість в українського народу повина стимулюватися завдяки змінам зовнішнього життя. Тому запропонував у статті «Порожнє місце» (1913) свій шлях національного

розвитку, виокремивши кілька процесів як головних шляхів утвердження національності та патріотизму. Серед таких процесів були:

- зречення історичного колоніального минулого українства;
- нівеляція «офіційного українства» у суспільно-політичному та культурному житті народу;
- заохочення мовного розмаїття творів белетристики;
- створення та підтримка національної школи.

М. Сріблянський у своїх критичних матеріалах, вдаючись до ретроспективного розгляду питання національності, скептично сприймав історію українських князів через те, що вони не створили нації. Тому критик логічно заперечував можливість існування «давньої національної культури», бо скрізь ішлося про її «руський» елемент, що превалував.

Відповідно до такого факту більша частина українців у власній свідомості – колоністи, адже національна основа останньої не закріпилася за історичний період часу. Звичайно, з погляду історичної правди, сприймаючи минувшину без пієтету, а лише за фактом, тези публіциста мають раціональне. Але зрікатися культури та її традицій, що формувалися століттями, навіть щодо вибагливості до самобутності національності, не варто. В історії України від часів Київської Русі поняття «український» та «руський» (на якому постійно наголошував М. Шаповал) співіснували в єдиному контексті, визначаючи народність і територіальні межі, як частину колишньої Русі, тому ситуація заради об'єктивності не може бути вирішена однозначно.

Історик П. Сас у виданні «Історія української культури» зазначав: «Звісно, що публічно вживана «українська» термінологіка стосувалася, головним чином, території України, а не її населення як народу в етнокультурному й політичному розумінні. «Руський народ» — це багатовіковий стереотип, що міцно закоренився в тогочасній суспільній свідомості. Така поннятево-термінологічна дихотомія: «руський народ» — Україна досить виразно опредметнилася в творі невідомого автора «Дискурс

про теперішню козацьку або хлопську війну» (між 21 липня—23 вересня 1648 р.)» [147].

Публіцист зрікається всіх попередників періоду XV–XVII ст.: «Ріжні хамаи – розбійники гетьмани, полковники, сотники, чернці, козолупи і шинкари і інші создателі нікчемності, руїтники нації, запроданці і гнобителі своєї свободи – хай собі спочивають в могилах забуття» [202, с. 305].

Категоричне та однозначне несприйняття критиком історичного процесу, як процесу розвитку та поступового формування національності, свідчить не лише про імпульсивність особистості публіциста, а й підтверджує відстоювання автором незалежного шляху розвитку українства.

З іншого боку, повне заперечення М. Шаповалом історичного минулого як такого, що не мало своєї ідеології, політичного виховання, науки, вчених, переходить у лайку. Цим пояснюється неоднозначне сприйняття критика сучасниками, і згадування журналіста у спогадах як «знервованого та експресивного».

Наприклад, публіциста Івана Вишенського М. Шаповал називав ворогом української мови, відповідно, самої національності [202]. Сьогодні інтелектуальну спадщину письменника сучасний історик Б. Крися вважає важливою для української історії та літератури: «Емоційно-експресивна риторика творів Вишенського, щедро насичена стильовими прийомами й топікою середньовічної доби, його мова, пересипана церковнослов'янськими, свідчать про свідому архаїзацію поетики. Зрештою на це вказує й сформульована автором аксіологічна модель, де пріоритетні позиції закріплюються за церковнослов'янською мовою й богословськими книгами, а фольклор і народна мова знецінюються в програмних деклараціях автора, однак це не втілюється в його творчості, в якій приваблюють не традиційні елементи, а суто індивідуальні» [73].

Індивідуальна творча манера в цьому разі М. Шаповалом не розглядалася як зразкова, адже він насамперед наголошував на мовному аспекті творів І. Вишенського, що були написані російською мовою.

Врешті історичну культуру народу публіцист визначив, як «культуру некультурності» з ознаками психології «Івашки Брюховецького»: «...Ні держави, ні національних понять, ні мови, ні науки, ні літератури, ні мистецтва – нічого в нашій минувшині нема» [202, с. 304].

М. Шаповал, як передумови національного розвитку, розглядав історичний період ХІХ – початок ХХ ст. (Пізніше, в еміграції, його теза про початок української культури та нації у ХІХ ст. буде вичерпно обґрунтована за допомогою беззаперечних фактів.)

Причиною складної політичної ситуації, а як наслідок і культурної, на думку публіциста, були українські політики, громадські діячі, що мали проросійську орієнтацію. Варто зазначити, що на початку ХХ ст., внаслідок третього поділу Польщі, українська територія була розподілена між двома імперіями: Російською та Австро-Угорською. Імперська політика двох держав щодо українства суттєво відрізнялась. Російська політика – це русифікація, заборона мови, переслідування, редакційний тиск на видання; позиція Австро-Угорщини – домагання автономії, політично-культурний розвиток [117].

У публікації «Поміж сусідами. Українство і Великороси» за 1909 р. М. Шаповал пише про українську націю, як про знаменник великоруського типу, до якого зводила націю самодержавна політика Росії.

М. Шаповал визначав особливість поведження українських провладних кіл, які в пізніших публікаціях дістали умовну назву **«офіційне українство»**: «Українські політики звернулися до угоdstва, щосили намагаючись довести лояльність українського руху (Кирило-Мефодіївське товариство), боячись викликати підозріння в сепаратизмі» [201, с. 98].

«Офіційне» українство за змістовою суттю мало народницькі тенденції, а саме: брак почуття національної належності, відстоювання проросійського розвитку України. Це «... сепаратна громадська територіальна формація, що формується із соціально-політичних елементів з прикметами партикуляризму» [180, с. 773]. Публіцистика М. Сріблянського, що зачіпає

питання «офіційного» українства, гармонійно ґрунтується на розгляді парадоксу невідповідності слова й діла в процесах утілення ідеї в суспільстві [194]. По суті це дискурс про подвійні стандарти: патріотизм та русофільство.

Осередком гуртування сил офіційного українства публіцист уважав газету «Рада». Активна полеміка «хатян» та «радян» зачіпала також питання політики, орієнтації видань тощо. «Радян» критик називав псевдопатріотами й відповідно «громив» у публікаціях («Чи буде просвіток?»): Роздмухування ворожнечі в громадянстві, нерозуміння своєї місії, залицання до «двохглавого орла», вивалювання своєї братії і гідотну лайку на «інакомислячих» земляків» [208, с. 70].

Дослідниця діяльності газети «Рада» А. Кобинець пише про відмову часописів «по всьому українському фронті» (серед них і «Рада») анонсувати вихід у світ УХ, бо (так пояснює у спогадах Є. Чикаленко) «...старі кола, уже досвідчені в тяжких видавничих справах, були певні, що українське громадянство, нечисленне тоді та малосвідоме» не могло підтримати часопис передплатою, оскільки видань було достатньо [64, с. 54].

«Офіційне» українство у публікаціях критика межувало з українством «широких мас», що було презентовано не лише у владі, а й у літературі, журналістиці. М. Шаповал розглядав формування суспільної свідомості, що відбувається завдяки впливу періодики на широкі маси, тобто функціональне призначення публіцистичного виступу у формуванні громадської думки. Критик через цю призму аналізував занепад національної гідності в статті «Апотеоза примітивній культурі». Серед публіцистів, що працюють в аналітиці, М. Шаповал саркастично виокремлював два типи (які є представниками «офіційного» українства):

- перший – компетентний, той, що застосовує в матеріалах менторський тон, шаблонний виклад, головна ідея публікацій – служіння нації: «Власне, це і є тип газетяра-учителя, або громадського діяча, що

«творить українську національну культуру. Програма українства йому ясна і якась універсальна, як панацея» [169, с. 345];

- другий – протилежний першому: «Тут вже можна почути живу душу, що допитливо приймає життя, задумується над його зигзагами та проблемами. Він не задовольняється тим, що прочитав кілька дуже ясних речей, брошур на тему «школа», «мова», «кобзарі», «бандура», «свято Шевченка», «народні вишивки» або-що, які вже дали нам певний рішенець основних підвалин українства, а шукає ще чогось" [169, с. 345]. Таких М. Шаповал критикує за те, що серед них багато зневірених, які не можуть розвиток подальшого процесу в українському суспільстві, і його необхідність для русифікованого загалу.

Ці два типи схарактеризовані критиком з позиції психології індивідуально-узагальненої. Слід зазначити, що себе, як учасника журналістського цеху, не зараховував ні до першої групи, ані до другої, мабуть, через те, що представлені варіанти є тим самим «українством широких мас»».

М. Шаповал розглядав національність як головну ознаку індивідуальної ідентифікації представників народу в межах культурного й політичного розвитку. Водночас він наголошував на участі українців у світовому розвитку за допомогою орієнтації на європейський досвід.

У зв'язку з цим стратегічним завданням став розвиток національної мови як домінантної ознаки народу. Тому працівники УХ було уважали необхідним збагачення рідної мови, адже той словниковий запас, яким послуговувалися журналісти та письменники на початку ХХ ст., не віддзеркалював тогочасних реалій.

Розв'язання задекларованого завдання здійснювалось таким чином: демонстрація мовної розмаїтості на сторінках журналу, введення в текст неологізмів завдяки творчому потенціалові нових сил, створення відповідної часу термінології. Така акція мала заохочувати читачів до поповнення словникового запасу, оскільки за станом на 1911 р. мовна ситуація була

складною: «Мова. Це найтяжча артилерія читача проти преси. Щоденна, повна різноманітності газетна діяльність не дає змоги студіювати мови» [101, с. 222]. Відповідно до поставленого завдання, критик, спостерігаючи за літературним процесом, акцентував на мовному аспекті твору, адже белетристика була засобом популяризації мови.

Публіцист у літературній критиці негативно відгукувався на творчість письменників, що писали російською мовою, адже це посилювало розвинене явище яскраво виявленої диглосії, коли українська мова була доречною лише для домашнього вжитку. Диглосія була засобом тиску на багатьох письменників, які частіше віддавали перевагу престижній мові, російській. Прикладом може бути історик М. Костомаров, у творчості якого простежується тенденція русофобів: «даю, що можу, або що лишилося» [210].

Дослідник історії Л. Коваленко про законодавче вирішення українських питань, у тому числі мовного, у Державних думах Російської імперії зокрема зазначає: «В діяльності III Думи звертає на себе увагу «проект 37-ми» про українську мову в початкових школах, який було внесено навесні 1908 р. 37 депутатами. В ньому йшлося про введення вивчення української мови з 1908–1909 рр. у початкових школах з обов'язковим вивченням російської мови як державної. Ні слова в цьому проекті не було сказано про запровадження української мови і предметів українознавства в учительських семінаріях і вищих школах.

У 1909 р. законопроект про українську школу був переданий до комісії з народної освіти для остаточного висновку як складова частина загального законопроекту про початкову школу. Більшістю голосів, з невеликою перевагою, він був відхилений. Думська комісія виключила український народ з числа інородців, яким була дозволена національна школа, хоча б навіть у недосконалій формі» [66, с. 79].

III і IV Думи теж не розв'язали мовного питання, але до IV Думи був поданий законопроект, що в історію увійшов як «Законопроект єпископа

Никона» (депутат від Волині, за походженням росіянин). Законопроект викликав неабияку цікавість у М. Шаповала. Відповідно на сторінках УХ була подана оцінка критика щодо цього законопроекту.

У представлених пунктах документа йшлося про таке:

- 1) дозволити викладати в українських навчальних школах всіх відомств (принаймні перші два роки навчання) рідною мовою;
- 2) призначати викладати в цих школах переважно українців, які знають місцеву мову;
- 3) увести викладання в українських навчальних школах української мови та історії України нарівні з російською мовою й історією;
- 4) не переслідувати та знаходити провини товариств «Просвіта», як відомств виключно освітніх, поширювати знання, розповсюджувати дозволені брошури й книжки українською мовою; закриття цих товариств проводити тільки за дозволом відповідно до чинного закону, а не в порядку адміністративного розсуду – часто свавільного.

Детально М. Шаповал розглядав запропонований варіант розвитку української мови в Україні за законопроектом, що відкривав справжні прагнення єпископа Никона, які, на його думку, були нездатні побачити «ідеологічно занедбане українство» [180].

Професор А. Бойко, досліджуючи церковну проблематику, зазначала: «Спроба єпископа Никона на законодавчому рівні утвердити українську мову в церкві та школі відіграла роль своєрідного імпульсу для подальшого ідейно-політичного розподілу духовництва в Україні на дві великі групи: тих, хто обстоював ідею українізації, і тих, хто продовжував русифікувати народ за допомогою богослужбової практики, не переймаючись наслідками своєї діяльності.» [15, с. 79].

Руйнівним для української мови, крім москалізації, у публікації «Літературне ушкуйништво» публіцист називав процес запозичення українських слів у творах російських письменників задля посилення колоритності, іноді іронічного змалювання героя тощо.

Подібні перекручування українських слів впливали на якість мовної меншовартості, коли звороти були не мовним запозиченням, а засобом гумористичного посилення. На підтвердження цього М. Шаповал наводить фрагменти тексту тогочасного письменника А. Бибика, який не надає правдивості звучанню словам мовою оригіналу, а поєднує її з великоруською: «брешеш», «ни бельмеса не знаєшь», «хлопчик», «а ви-ж таки умеете читать» [189, с. 371].

М. Сріблянський наголошував: «Національність мусить стати принципом громадського думання і поведження – тоді зникне потреба патріотичної муштри» [181, с. 170]. Патріотичну муштру розглядає як форму життя недержавних націй, що доводить приклад Угорщини (подія відбулась у Сигет-Мармароші: угорські українці виявили бажання долучитися до православ'я та Росії (тобто свого народу, українського)). Насправді, цей факт інтерпретувала місцева влада, як зраду. Свобода віри та національності не визнаються щодо недержавних націй.

Суперечлива суспільно-політична ситуація українства ускладнювалася тим, що не було національної школи. Тому, коли на з'їзді працівників народної освіти було запропоновано створити українську школу, М. Сріблянський оцінив подібну акцію, як вихідну точку в процесі її націоналізації, бо українці відверто заявили про необхідність існування такої школи [181].

У новітній історії України ситуація у сфері освіти на початку ХХ ст. характеризується так: «Добре розуміючи, що основою піднесення національної свідомості народу є освіта, царат найбільш активну нищівну політику зосередив саме в цьому напрямі. Навіть якщо зважати на те, що царизм проводив політику насаджування невігластва серед громадянства всієї імперії, то навіть на такому тлі Україна мала вигляд неписьменної нації. Всеросійський перепис 1897 року засвідчив, що письменних серед росіян було 32,4 відсотка, поляків – 40,6, євреїв – 39, а серед українців лише – 13 відсотків» [117, с. 15].

Таким чином, відмова митців і пересічних громадян від історичного минулого до XIX ст., патріотична налаштованість провладних структур, розвиток та утвердження національної мови в системі національної освіти, були основними процесами, що, на думку М. Шаповала, сприяли б зміцненню національності не лише як принципу мислення, а й як проміжної утворювальної ланки нації.

Висновки до розділу

Журнал «Українська хата» став свідченням прагнення українських творчих сил долучитися до європейського літературного процесу, переосмислити українську історію, політичну орієнтацію з позицій індивідуалістичного визначення нації. Проголошені «хатянами» завдання були знівельовані у критиці футуризму М. Семенка, що врешті й засвідчило умовність модерністичного прориву «Української хати» на практиці.

М. Шаповал був одним із співредакторів та журналістів часопису. Його публікації автора мали суспільно-політичний (рубрики «На сучасні теми», «З громадського життя») та культурологічний характер (рубрика «Бібліографія»). За шість років існування журналу з'явилося 136 різножанрових матеріалів публіциста (стаття, рецензія, нарис, бібліографічна замітка тощо).

Погляди (концепція) публіциста на модерністичну творчість виявляли захоплення автора модернізмом як культурологічним явищем. М. Шаповал у публікаціях пропагував новий підхід до художньої творчості, часто переносячи його і на суспільно-політичний ґрунт. Основними принципами модерністичної творчості журналіст уважав: особистісний світ письменника у зображенні ліричного героя, власне визначення людини як представника нації у суспільно-політичному житті (індивідуалізм); протистояння ліричного героя складним політичним обставинам життя (ніщестанство); усвідомлення письменником і

пересічним громадянином себе як представника української нації (національність).

Протилежною цій концепції, на думку М. Шаповала, була реальна дійсність із характеристиками тенденції, «браком вільної істоти», існуванням «офіційного» українства.

РОЗДІЛ 3

ІДЕЇ ВИЗВОЛЕННЯ І ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ М. ШАПОВАЛА ПРАЗЬКОГО ПЕРІОДУ

Празький період публіцистичної творчості М. Шаповала розпочався з 20-х рр., коли він емігрував до Чехії. Проміжок 1914–1922 р. став часом активної політичної діяльності критика, тому журналістська творчість зазначених років не розглядається. У визначенні особливостей еміграційного періоду автора важливими стали такі питання: короткий опис участі М. Шаповала в національно-визвольній революції; політична діяльність та наукові інтереси публіциста в 20-х рр.; особисті зв'язки журналіста з однодумцями; специфіка журналу НУ як головної трибуни М. Шаповала; концепція триєдиної незалежності України.

У своєму щоденникові М. Шаповал від 23 березня 1919 р. писав: «Піду завтра до Голубовича, щоб вони мене залишили в спокої, бо мені вже давно осточортіла всяка політика і я хочу спокійно полагоджувати літературні справи» [291, с. 5]. Це був період діяльності в Україні уряду Директорії, коли публіцист був одним з активних учасників, а з середини лютого вийшов з уряду та виїхав до Галичини.

Роки національно-визвольних змагань були досить напруженими для політика М. Шаповала, оскільки він брав участь у Центральній раді, у період гетьманату П. Скоропадського вів активну суспільно-політичну діяльність. Дослідник історії журналістики О. Мукомела так характеризував той час: «Період, у який правила Директорія, був найкоротшим і найтрагічнішим в історії омріяної віками незалежної України. Трагедія пов'язана не лише з кінцевою поразкою державницьких сил, а й значним моральним нівелюванням народного оптимізму» [113, с. 186].

Складним було те, що успіх політичних справ залежав від спільної діяльності багатьох непересічних особистостей, які не завжди знаходили

порозуміння. Про подібну ситуацію журналіст писав у споминах про гетьманщину і Директорію: «З Винниченком працювати можна. Щира одверта людина. Але Петлюра з його нещирістю і хитруванням? Вічне його пильнування за своїми позами «героя-прапорщика» мені були не смачні завжди. Він не настільки актор, щоб уміти грати роль «героя» – випинає і скрізь грає самого себе, з гримировкою головного отамана» [284, с. 63 зв.].

Емігрувавши до Чехії, публіцист почав активно долучився до наукових та політичних справ. Як раніше, брав активну участь у кількох виданнях (періодичних і неперіодичних): журналістські матеріали, як правило, були присвячені питанням національного визволення та відродження, що у свою чергу стали підвалинами політичної програми соціалістів-революціонерів (у Празі М. Шаповал став одним із засновників УПСР – Української партії соціалістів-революціонерів). Його політичні погляди можна простежити на прикладі журналу НУ, що мав чітку ідеологічну позицію. Допоміжним також є перший номер часопису «Трудова Україна», що почав виходити в січні 1932 р. під гаслом «Борітеся – Поборете» як центральний орган УПСР, за редакцією П. Богацького та М. Шаповала (так само як у свій час УХ).

На початку 20-х рр. учений пише кілька соціологічних праць: «Військо і революція», «Шлях визволення», «Українська соціологія», «Організація українських соціологічних студій», «Місто й село», «Нова соціологія», «Соціологія в СРСР» [8]. Крім того, тематичний спектр наукових вподобань та питань суспільно-політичного життя, що цікавили публіциста й ставали предметом його досліджень, можна ідентифікувати за текстами, що зберігаються в архівних справах фонду М. Шаповала у ЦДАВО України: «Визволення України», «Патос української революції», «Завдання української еміграції», «Українсько-московська проблема», «Свідомість і політика», «Проблеми влади на Україні», «Україна, як суспільство», «Доба хатяництва», «Мандрівні враження» (у віршах), «Визволення і відродження України», лекції з психології, лекції про соціалізм тощо.

Розмаїття наукових інтересів М. Шаповала в празький період було очевидним, і слід зазначити, що всі його розробки та праці тим чи тим чином стосувалися українського питання. Так, автор розробив лекції з соціографії України, де головним науковим питанням було «як виучувати Україну?» [270, с. 28].

Близьким соратником, другом Микити Шаповала був його рідний брат громадський і політичний діяч, Микола Шаповал. (Дослідник О. Маслянник зазначав, що Микола у цей період заснував кілька громадських організацій у таборі № 10 Каліша (Польща). А наприкінці 1922 р. за його ініціативою було створено видавництво «Чорномор» із власною друкарнею, яка видавала різну періодику. У 1929–1948 рр. очолював у Франції українську громаду. Боровся за українську справу за кордоном, як і Микита.)

Листи діяча, що зберігаються в фондах ЦДАВО України, свідчать про постійну підтримку зв'язку між братами в еміграційний період. Микола теж працював над програмою національного відродження українства, перебуваючи в Польщі. Про всі плани видання періодики, організацію патріотичних заходів, підготовку статутів політичного об'єднання Микола писав братові. Микита Шаповал у свою чергу надсилав до Польщі примірники журналу НУ, як приклад реалізації діяльності українського руху за кордоном, і враження часопис справив колосальне на тамтешніх представників української еміграції [89, с. 34].

Брати Шаповали здійснювали не лише видання періодики, а й її розповсюдження, оскільки в листах Микола просив Микиту поповнити перелік адрес, що на них можна було б пересилати часописи [87]. Крім того, Микола підтримував брата у творенні НУ: в особистих листах знаходимо його пропозиції щодо наповнення журналу: ініціація науково-теоретичної розвідки про анархізм у потенційному авторстві колишнього сподвижника Н. Махна – одного з ідеологів анархізму В. Воліна; пропозиція перекладу п'єси французького письменника Р. Роллана «Гра любові і смерті» [87, с. 89–90].

Микола Шаповал був дуже близький до брата за емоційним уболівання за українську національність: у листах, написаних з Парижа відчуваємо ту імпульсивність, що була характерною для публіцистики й самої постаті Микити Шаповала: «Нечуваність розкладу й духовного занепаду мене вражає до глибини душі, я просто німію перед безоднею пристрастей партикуляризму» [86, с. 31].

3.1. «Нова Україна» (Прага, 1922 – 1928) як виразник ідейних настанов української еміграції

Головною трибуною колишнього модерніста, що після політичного досвіду Центральної ради і уряду Директорії працював за кордоном, став часопис «Нова Україна». Журнал видавався в Празі 1922–1928 рр. Про журнал та позиціонування в ньому завдань української еміграції писала дослідниця Н. Брайлян, вважаючи, що НУ «чи не єдиний на початку 20-х рр. ХХ ст. український еміграційний часопис, який охоплював найширший спектр суспільно-політичної та культурницької проблематики, значну частину площі надаючи для публікації літературних творів та літературознавчих матеріалів» [16].

Публіцист вважав, що найкращим типом діяча є реаліст-революціонер, який має наукове розуміння дійсності й оцінює перспективу розвитку, а також орієнтується на інтегральну програму, що поєднує культурний, політичний і господарський аспекти [288]. Відповідно саме такі представники працювали в часописі, що виходив протягом семи років. Автори журналу намагалися, усвідомивши історичну добу, окреслити завдання часу, який переживали. А в глобальному масштабі – створити українську державність на соборній землі нашої суверенною волею українського народу [240].

Журналістські матеріали еміграційного періоду журналіста за способом відображення реальної дійсності були схожі на публікації

«хатянського» періоду. У статтях, рецензіях літературні та суспільні явища публіцист аналізував у прямо протилежних площинах, у їх центрі фігурували антитези задля бінарного представлення дійсності.

Журнал НУ М. Шаповал розглядав не тільки як періодичне видання, а й середовище для формування свідомої спільноти, що прагнула вирішення українського питання. На противагу «шаповалівському» руху, як він сам зазначав, стояла «стара» Україна, «вихована на службі в панів, тупа, консервативна, не творча, ворожа інтересам більшості народу» [288].

Серед дописувачів журналу були О. Олесь, В. Винниченко, В.О. Коннор-Вилинська, В. Підмогильний, К. Коберський, Ю. Дараган, В. Самійленко, П. Андрієвський, К. Гриневич, Д. Антонович, О. Степанович, Л. Білецький, М. Диканько, П. Богацький, В. Диканський та ін. Ситуація щодо формування редакційного колективу і обранням керівництва була неоднозначною, оскільки у «Щоденнику» критика можемо знайти запис від 7 листопада 1922 р.: «Сьогодні відбулися збори «Нової України». Соц. демократів прийшло 5, соц-рев. 4. Вибирали редакцію з І. Бочковського, П. Богацького і С. Гольдельмана. Я вийшов з видавництва і з співробітників» [291, с.78].

На другому році видання часопис виходив як місячник письменства, мистецтва, науки і громадського життя за редакцією В. Винниченка й М. Шаповала. У зверненні до читачів редакція зазначала, що в 1923 р. «вважає за потрібне відкрити сторінки журналу для творів мистецько-белетристичних і поезії, давши змогу для вияву творчої праці, і корифеям нашого письменства, і молодшим силам, що йдуть їй на підмогу та заміну». Заохочувалася виданням вільна дискусія про пекучі проблеми для соціалістів різного світогляду й партійної належності.

Таким чином, за допомогою щоденникових записів бачимо, що внутрішньополітична ситуація видання була неоднозначною й змінювалася: відповідно на першому та останньому році видання на шпальтах НУ не було жодної публікації М. Шаповала.

Дослідниця громадсько-політичної діяльності публіциста О. Чумаченко так охарактеризувала журнал НУ: «Справа нового багатопартійного часопису за участю празької групи есерів, лівих еседеків (Закордонного комітету УСДРП на чолі з М. Галаганом) та В. Винниченка сприяла відродженню ідей про політичне гуртування української еміграції» [230, с. 125].

На сторінках часопису висвітлювалося життя та особливості існування української еміграції в Чехії. Так, у безпартійному двотижневику, яким себе позиціонувала НУ в 1922 р., було вміщено звернення до українського громадянства, щоб заохотити його вступати до академії у Подєбрадах. Для цього Український громадський комітет надавав більше двох сотень стипендій для українства. Роком пізніше М. Шаповал презентував на шпальтах журналу подію про відкриття в Празі Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, описавши не лише програму навчання, а й викладачів, які керуватимуть процесом. Подібна включеність у перебіг життя еміграції робила видання трибуною й осередком гуртування всіх охочих представників української нації за кордоном.

У роботі журналу не обійшлося без протистояння з іншими періодичними виданнями, зважаючи на специфіку ідеологічної непохитності М. Шаповала. Це, перш за все, пояснюється тим, що, маючи чітку позицію і ведучи активну політичну діяльність, М. Шаповал мав опонентів, які несхвально відгукувалися щодо соціалістів-революціонерів на сторінках власної преси. Тому в НУ є публікація журналіста («На боротьбу з злочинством. Отвертий лист до громадянства») про спростування наклепу громадсько-політичного діяча Л. Чикаленка та його товаришів, що з'явився у «Тризубі» [269]. Подібні матеріали демонструють складність взаємин представників української еміграції і свідчать про те, що різнойменні ідеологічні спрямування не могли співіснувати в контексті створення

єдиного фронту представників української спільноти за кордоном через буденну неприязнь.

За сім років існування НУ на його шпальтах з'явилося майже 50 публікацій М. Шаповала. Варто зазначити, що творча активність публіциста, яка простежується завдяки кількості публікацій на сторінках періодики, стала значно нижчою в 20-х рр. у порівнянні з «хатянським» періодом (див. додаток Б). Це пояснюється тим, що М. Шаповал вів активну громадсько-політичну діяльність, працював у галузі соціології, викладав. Крім того, на сторінках НУ друкувалися поезії критика.

За тематичним принципом публікації М. Шаповала празького періоду можна поділити на дві основні групи: суспільно-політична тематика та культурологічна.

Суспільно-політична тематика висвітлювалася публіцистом з позиції ідей визволення й відродження українського народу («Визволення і відродження України», «Свідомість і політика», «Засади української визвольної програми», «Українська еміграція в Європі», «Українсько-московська проблема», «Україна і Росія (політична розвідка)»). Публікації журналіста цієї групи були презентовано в жанрі *теоретичної статті*, близької до пропагандистської («До програми українського визволення» (1923), «Складка сил» (1923), «Завдання української еміграції» (1926) тощо), і *публіцистичного коментарю* («Приятель української культури» (1925), «Большевизм і Україна» (1926), «На боротьбу з злочинством. Отвертий лист до громадянства» (1926) тощо) .

Жанровий різновид теоретичної статті особливо був популярним у радянський період, адже вчені вважали, що головне призначення теоретичної статті – пропаганда марксистсько-ленінської теорії [215, с. 215]. У випадку М. Шаповала публікації у цьому жанрі мали пропагувати ідеї майбутньої соціалістичної Української держави та описувати тактику боротьби еміграції за українську справу: «Повстання трудових мас матиме підкладом і класові інтереси, а тому конфіската трудової землі та капіталістичних підприємств

буде неминуча, окрім того з національних мотивів: хто хотітиме створення українського народного господарства, той, очевидячки, буде змушений усунути паритетне «право власности» колоніальних плантаторів та імперіалістів» [238, с. 22].

Тут позначилось у першу чергу зростання М. Шаповала як політика (на відміну від «хатянського» періоду), тому характеристики специфіки творення текстів журналіста змінилися. Так, художнє мислення, засоби естетичного відображення в аналітичному жанрі статті «хатянського періоду» («Поміж сусідами. Українство і Великороси» (1909), «Один голос» (1911), «Літературна хвиля» (1913) тощо) заступив логіко-теоретичний метод освоєння дійсності: «Щоб визволитися, треба революційної боротьби, а таку боротьбу можуть вести тільки трудові кляси. Програма ж їхнього визволення може бути тільки максимально політичною, соціально-економічною й культурною програмою. Такі наші висновки» [238, с. 35].

Російська дослідниця публіцистики В. Ученова зазначала, що в питанні використання методики, мова йде про переважне значення того чи того пізнавального методу в контексті групи жанрів, але ні в якому разі не про абсолютизацію окремого шляху пізнання [221, с. 78]. Справді, художній елемент також був характерний для заполітизованих журналістських виступів ученого (обрамлення образами), але превалював логіко-теоретичний зв'язок у поєднанні частин аналізованої фактологічної системи.

Ще одним уживаним жанром празького періоду творчості М. Шаповала був публіцистичний коментар. Публіцистичний коментар роз'яснює читачеві зміст події, явища, факту, розкриває їхнє значення, доходить відповідних висновків: «... І в новому році Україна буде лежать під коліном свого многоголового ворога, а еміграція житиме по-циганські: одні – перемандруючи з місця на місце за працею і притулком, а другі – у вигадках чим би догодити новим господарям» [243, с. 1], – так у першому номері ТУ критик пояснює становище українства в 1932 р.

Відміна журналістської статті від коментарю полягає в тому, що в першій – узагальнення проводиться на основі багатьох фактів, а в коментарі – розглядається окремий факт. Яскравим прикладом може бути матеріал «Кінець легенди», де «тлом» публікації є факт самовбивства Адольфа Йоффе (активного учасника революції в Росії, дипломата), а «фігурою» матеріалу – комуністична партія Радянського Союзу, що постала через втілення образу «27 літ», протягом яких А. Йоффе був членом комуністичної партії [186].

У межах суспільно-політичної тематики можна виокремити проблематику публікацій, що її порушував М. Шаповал: *українська еміграція (засади політичної тактики і завдання); Україна і Росія; питання визволення і відродження українського народу.*

Питання існування та організації української еміграції в публікаціях журналіста фактично презентували діяльність «шаповалівської» політичної партії. На шпальтах журналу було викладено основні *засади політичної тактики еміграції* (визволення українського народу через самоорганізацію; відродження за допомогою еміграції; відмова від капітуляції еміграції) [232]. У цей період М. Шаповал повністю захоплений політичною організацією українських сил за кордоном, тому в усіх матеріалах, крім мистецької тематики, домінантами виступають принципи соціалістичного ладу. Навіть роблячи огляд видань, що побачили світ, автор не втримується від політично заангажованої оцінки про «трудоий принцип» селянської Болгарії проти капіталізму [234].

Період української творчості публіциста характеризувався протистоянням українофілам-народникам, «офіційному українству», а доба еміграції для М. Шаповала пройшла під гаслом боротьби з представниками української еміграції, які належним чином не переймалися долею українства на Батьківщині. Але існувала інша, протилежна байдужій, група українців, які віддавали всі сили українській справі – до неї належав М. Шаповал і його соратники, соціалісти-революціонери. Про своїх однодумців у статті «Завдання української еміграції» автор писав: «Політично-ідеологічна

балаканина еміграції нікому не шкодить, окрім еміграції: вона її розділяє на групи, сварить людей між собою, розкладає, обезсилює. Політичні балачки без політичної праці нищать людей морально, і українська еміграція це розуміє: тому вона так глибоко входить в культурно-наукову працю, віддається їй, зберігаючи цим себе як здорову групу для свого народу» [240, с. 37].

Одним із ідейних напрямів суспільно-політичної тематики журналістської творчості М. Шаповала за кордоном є пласт, що охоплював *питання, безпосередньо пов'язані з Росією* («Українсько-московська проблема», «Українська еміграція в Європі», «Большевизм і Україна», «До програми українського визволення» тощо): оцінка політики Росії в Україні; ймовірність міжнародних відносин з Росією за умов існування суверенної Української держави. У рукописі «Українсько-московська проблема» журналіст розглядав потенційну соціалістичну державу на теренах України й відповідно до цього визначив підстави згоди між державами-сусідками: політичні (порозуміння за умов самостійної держави), військові (військово-оборонний союз), економічні (економічно-мирний союз). Або такий варіант зносин, або боротьба та «ірландизація відносин» [286, с. 45].

Російська влада для М. Шаповала в усіх своїх проявах – явище, що викликало нетерпимість та ворожість. Опозиційність публіциста висловлена в рукописі «Українська еміграція в Європі» до політики сусідньої держави цілком логічна та закономірна: «Бо руська влада – большевицька, хоч вона і несимпатична для руської еміграції, але та влада є руська: вона веде політику возвеличення Росії» [285, с. 55]; або: «Влади української національної нема – є чужа влада, воєнно-окупаційна, котра на Україні бореться проти зросту національної культури» [285, с. 55]).

У політичній розвідці «Україна і Росія» публіцист зазначав, що народи, котрі усвідомили своє право на продукт своєї праці, – так має бути з українськими трудовими класами – ніколи не погодяться на грабіж (або, як пізніше інтерпретує М. Шаповал – визиск). І тому логічним має бути

розірвання зв'язку з Росією для захисту праці. І в такому разі націоналізм є формою усвідомлення права на продукт своєї робочої діяльності [289].

У своїх публіцистичних матеріалах М. Шаповал повсякчас звертався до антагоністичних зв'язків – існування антиподів додавало насиченості публікаціям. Автор використовував контрасти «добре – погано», «доречно – недоречно», таким чином підсилював емоціогенність тексту, – так і в оцінці історико-політичного становища України: з одного боку, самодержавна країна, що різними формами визиску нищить українську національність та її потенціал (інтелектуальний, матеріальний), з іншого – нездатність протистояти об'єктивній реальності через брак мужності, почуття гідності, комплекс триєдності. Образно ці протилежності уособлені відповідно в символі сили («кількаголовий ворог», «двоголовий орел») та символі слабкості, невпевненості, потурання («Визволення України»). Носієм української національності публіцист образно називав українського плебея, який «прикутий до панського ярма», але несе в глиб будучини – тим і пояснюється рівень культурності національної індивідуальності, відмінний від європейського, що живе в органічному національно-культурному зростанні [278, с. 15].

Питання відродження й визволення українського народу були головними в суспільно-політичній тематиці творчості М. Шаповала в празький період («Визволення України», «До програми українського визволення», «Засади організації українського визволення», «Шляхи відродження України» тощо). Етап *відродження* М. Шаповал уважав своєю «позитивною програмою» розвитку, на противагу *визволенню*, що мало негативний складник. Наочний вияв згаданого процесу знаходить віддзеркалення в літературі. Історично склалося, що відродження є природним процесом розвитку культури окремих країн, народів, тоді як визволення передбачає звільнення від впливу. У контексті української справи народна культура потребувала відродження, а політичне становище – поліпшення через визволення.

Оскільки М. Шаповал у період еміграції студіював не лише соціологію, серед його наукових уподобань була і психологія, цікавою є пропонована публіцистом концепція поетапного розвитку й формування української національності в націю, коли публіцист розглядав українське відродження через особливості психіки індивіда (почуття, інтелект, воля), знаходячи зовнішню об'єктивацію індивідуального в житті народу (промова «Визволення і відродження України», 1926). Відповідно:

- «почуття» вкладаються в період появи комедій, водевілів, поезії (початком відліку стає поема І. Котляревського «Енеїда» (1798));

- «інтелектові» відповідала поява українськомовної опери, азбуки, науково-популярної літератури (С. Гулак-Артемівський «Запорожець за Дунаєм» (1863). Тобто, окрім ототожнення себе на мовному рівні як єдину лінгвістичну групу, в українства з'являються потреби інтелектуального збагачення та навчання майбутніх представників народності саме українською мовою. Цей період, крім «чуттєвого» чинника, мав елементи свідомого – категорію вибору ;

- «воля» в історичному розвитку українського відродження збігається з періодом політичної організації народу, початком суспільної організації нації (поява партій, політичних угруповань наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.).

Публіцист проектував онтогенез індивідуальної свідомості на історичний розвиток народу й дійшов висновку, що українське відродження почалося з художньої літератури, вона стала поштовхом до розвитку інтелектуального начала та волі народності. Цікавою є думка журналіста, висловлена в рукописі «Свідомість і політика», що під час другого умовного етапу розвитку народу, коли почуття «будять» інтелект, завдяки усвідомленню та віднесенню окремих осіб до єдиної лінгвістичної групи, інтелект індивіда вказує «на його соціальне місце в ній (*лінгвістичній групі*. – С. П.), на підгрупу, котра є сама в собі цілісність, але разом з тим і частиною більшого колективу» [283, с. 10].

За специфікою перебігу М. Шаповал поділяв відродження на два періоди: перший – ідеологічний (основні складники: усвідомлення і пропаганда), другий – організації сил, боротьби та будівництва. Початок відродження в Україні відповідно залежав від процесу визволення, і був логічним його продовженням. Так про національну революцію, ідею якої він плекав із часів участі в революційних гуртках студентських років, у еміграції в соціологічному нарисі «Військо і революція» публіцист визначив як подвійно кумулятивне сполучення (територіальний та мовний складники), що має переродитися в потрійне – додати до згаданих двох елементів державне [22, с. 47].

Культурологічна тематика у творчості М. Шаповала була презентована у вигляді літературних рецензій, що з'являлися в постійній рубриці «Бібліографія», і осмислювалася публіцистом за допомогою представлення у творчості індивідуалізму («Ювілейна іронія (Замість рецензії)», «Під білим парусом («Сагайдак»)», «Из воспоминаний левого эсера. (Подпольная работа на Украине) (Главполитпросвет)», «Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції (1917—1921 рр.)» тощо).

На сторінках НУ в кількісному співвідношенні тематика матеріалів була такою: статей з політичних та суспільно-політичних питань з'явилося 37, а публікацій присвячених питанням літератури як виду мистецтва та видавничої продукції, – 12. Для становлення ідейного «обличчя» публіцистики М. Шаповала, окрім ототожнення повторюваних словосполучень, що є елементами позначення тематики, варто розглянути документи публіциста, що виступають доповненням у дослідженні («Визволення України», «Етюд про футуризм», «Патос української революції», «Шляхи відродження України», «Засади організації українського визволення» тощо).

На відміну від українського періоду, празька доба М. Шаповала – це оцінка літературного процесу «ззовні», адже критик уже не пропагував «внутрішні» принципи творення справжньої літератури, не боровся за певну

методологію письменницької праці, він споглядав та оцінював явища, що відбувалися.

Не зраджував публіцист принципу творчості – національності, що його пропагував у 10-х рр. У праці «Визволення України» він повсякчас наголошував на особливості останньої, називав її «предметом вищого змісту і появи самої поезії» [278, с. 20] (як приклад М. Шаповал наводив оспіваний Т. Шевченком побут українського мужика, що поет підніс до «верховин поетичного перетворення»). А, розглядаючи національність не в мистецтві, а в суспільно-політичному житті, журналіст у описі пафосу української революції доходить висновку, що вона є «методом думання, способом поступовування, загалом це форма виявлення індивідуальності» [278, с. 43].

У фондах ЦДАВО України (оп.1, спр. 81) зберігається рукопис публіциста «Мандрівні враження» у віршах, де другою частиною є «Етюд про футуризм», однойменний матеріалу, надрукованому в УХ за 1914 р. Проте в передмові М. Шаповал подав більш зрілий, виважений висновок щодо літературного явища цього епатажного спрямування, що докорінно різниться від обурення, заперечення, гострокритичного налаштування, характерних для «хатянського» періоду: «Є ще істоти – «теоретики» у футуризмі. Вони розсипають слова про «форму» і зміст, ніби то прокладаючи «нові шляхи» теорії, а не знають головного: в світі є поезія, але ще нема її дефініції (означення)» [239, с. 18].

Змінюється в публіциста ставлення до народництва та сприйняття ним самого явища. Запекла позиція М. Шаповала щодо цього суспільно-політичного та мистецького явища в період його модерністичної налаштованості, коли саме слово «народництво» було для молодого критика синонімом «мертвої» творчості, змінилася на помірковане сприйняття.

У промові «Народництво в Українському визвольному рухові» публіцист по-іншому оцінив зміст поняття: «Наша партія загалом беручи, є виразником і представником того ідейного і суспільного руху, що має назву українського *народництва*, що зародилось ще в 40-х роках XIX ст., як

перший прояв української національної свідомості. (Наприклад, Куліш в 40-х рр. називав наш відродженський рух українським народництвом)» [21, с. 95]. Т. Шевченка, П. Куліша і М. Костомарова М. Шаповал назвав першими діячами, які поставили собі свідомо суспільну мету. А народництво поділив на два етапи: романтичний і критичний.

У період «хатянства» критик заперечував зв'язок з культурою та історичним надбанням попередників, а в еміграції він дещо трансформував свої погляди: «Не тимчасова нав'язана мода, не знак наподоблення, а наслідок органічного, історично і логічно неминучого розвитку нашого народу є революційним народництвом» [21, с. 99–100].

М. Шаповал у журналі постав не лише як критик, політик, журналіст, коли-не-коли з'являються поетичні твори автора. Але вони вже не такі натхненні і ліричні, як раніше:

Посивів за ніч я. Дивлюсь – не надивлюся –

У хаті в мене мрець.

Васильки, м'ята. Я молюся.

На свічі дихає вітрець.

(«Розірваний цикл»)

Журналіст боровся проти оспівування інтересів громади в дореволюційну добу, а сам повернувся до громадської лірики під час революційного руху 1917 р.:

Ударив дзвін – сполох!

Загинув сон і зрада.

Йдемо на працю вже не вдвох –

Іде ціла громада.

Кидаю на бік я перо

І шаблю надіваю, –

Іду боротись за добро

І волю свого краю...

Тематичне наповнення та специфіка публікацій критика на сторінках НУ є своєрідним конгломератом, що дозволяє розглядати аспекти журналістської творчості за російським журналістикознавцем Є. Прохоровим. Учений виокремлює їх три: семантичний (як відображається дійсність), синтаксичний (як будуються твори) та прагматичний (як враховується характер аудиторії) [136]. Визначення таких аспектів допоможе вичерпно охарактеризувати природу публіцистики в празький період.

Семантичний аспект: у публікаціях журналіста («До програми українського визволення») дійсність відображається через призму головних завдань еміграції – визволення українського народу, відповідно основний акцент на складному політичному становищі українства, яке діє в інтересах Росії: «Тепер ж навіть хліборобська земля, оброблювана українським народом, не вся йому належить, а природні добра, що є основою промисловости (добувальної й обрібної), а також і вся сільськогосподарська промисловість належить не українському народові, а його ворогам [238, с. 21].

Реальна дійсність за кордоном інтерпретується журналістом у публікації «Завдання української еміграції» з позиції дієвості еміграційних кіл, ефективності просвітительської роботи, політичної полярності колишніх соратників по національно-демократичним звершенням 1917–1919 рр.: «Одначе для тих частин еміграції, що мають певну дозу активности, здібностей, надійности, – треба начеркнути хоч в загальних зарисах позитивну програму її праці» [240, с. 1].

Крім того, семантичний аспект творчості М. Шаповала характеризувався упередженою політичною позицією – відповідно всі факти розглядалися в контексті програми, цілей, діяльності партії соціалістів-революціонерів. Якщо звертатися до стильового віяла інформації в пресі, що поділяють за характером на об'єктивно-нейтральну та суб'єктивно-оцінну (з модифікацією провокуюче-іронічною) [32], то матеріали публіциста однозначно належать до суб'єктивно-оцінної категорії.

Журналістикознавець В. Здоровега зазначав, що головними у відображенні об'єктивної реальності в журналістиці є принципи правдивості та об'єктивності, безпосередньо пов'язані з особистістю публіциста [47, с. 53]. Але, зважаючи на те, що об'єктивність реалізується в публікаціях за допомогою суб'єктивних оцінок журналіста і таким чином впливає на формування ставлення аудиторії до явища, основною лишається правдивість, що має співіснувати з особистісними переконаннями і бути поза навмисним перекручуванням фактів, чи посиленням окремих «потрібних» акцентів.

Щоденники М. Шаповала, де детально описана діяльність та власна ідеологічна позиція, підтверджують соціалістичний характер політичних переконань автора, відданість українській справі (хоч трактування його політичної діяльності в Чехії іншими політичними угрупованнями еміграції було різним).

Синтаксичний аспект: журналістські матеріали критика празького часу за своєю побудовою відрізняються від публікацій «хатянського» періоду. Непохитна політична позиція публіциста та участь у партійних заходах українських соціалістів-революціонерів вплинула на те, що статті М. Шаповала нагадують виступи на партійних засіданнях або програмні тези до партійного статуту («До програми українського визволення» (1923), «Завдання української еміграції» (1926)).

Дослідник В. Корнєєв зазначав, що наявний набір засобів впливу у творі, які виконують основне тематичне навантаження, можна ідентифікувати на лінгвістичному рівні [71]. Дослідження кількох довільно взятих публікацій М. Шаповала виявило такі результати. Вибірка тематично маркованих слів першої публікації «Завдання української еміграції» така: «антагонізм», «раб», «пан», «свідомість», «боротьба», «форми боротьби», «підневільне становище», «усунення міжнаціонального антагонізму», «цілковите усунення», «політичне визволення», «за визволення», «працювати і боротись», «задача», «буржуазний спрут» [240].

Вибірка другого матеріалу – передової статті журналіста під назвою «З Новим роком!» газети ТУ: «трудове людство», «селяни і робітники», «многоголосий ворог», «політичні казочки», «визволення України», «вороже військо», «неволя», «трудова маса», «пани й панки», «визиск», «соціалізм», «проти панства», «соціальна революція» [243, с. 1–3]. У першому й другому випадку виокремлені елементи статті є своєрідним ідейно-тематичним каркасом, проекцією публікації в цілому. Трансформація подібного набору лексем у різних публікаціях незначна, що свідчить про роботу публіциста в окремому тематичному напрямі, без значних варіацій у проблематиці.

Фрагмент статті «Большевізм і Україна» ілюструє тональність публікацій автора, що формується та «звучить» завдяки частому повторюванню «ідейних центрів» – «соціалізм» і «капіталізм»: «...масі, що безоглядно котиться по рельсах НЕП-у все далі й далі в обійма *капіталізму*, словесно зачаровуючись «*соціалізмом*», а фактично роблячи «*капіталізм*»... Маса співала роками, що вона робить «*соціалізм*», а тут їй підносять свої ж проповідники, що, мовляв, ми прийшли до *капіталізму*... Вони суб'єктивно почувають *соціалістично*, хочуть *соціалізму* і дійсність перед ними офарбовується в «*соціалізм*» [232, с. 2]. Тут спрацьовує той чинник, що система інформації (її стиль, форма, тональність) змінюється залежно від політичних, культурних, економічних змін конкретної соціальної групи [32, с. 147].

Журналістикознавець А. Москаленко зазначав, що «мистецтво у журналістиці» – це вміння писати для народу та володіти формами, жанрами і методами роботи, тому назвати негативною тенденцію вживання у творчості критика лексем на визначення визвольного процесу не можна. Таким синтаксичним обрамленням автор відповідав на запити часу – для періоду творення єдиного фронту еміграції та формулювання її ролі і завдань в цілому такий стильовий виклад був доречним. «Це гостра проблема – знаходити вогненні слова, відкидаючи слова-полову. Тому так уважно ми придивляємося до слова, тому так важливо знати його можливості, тому ми

так нетерпимі до слова млявого, сірого, невиразного», – наголошувала дослідниця А. Коваль у праці «Слово про слово», даючи визначення слова, як передумови нового життя. Так і синтаксичний аспект жанру статті на сторінках НУ є виявом боротьби за той шлях до нового соціалістичного життя, описаний М. Шаповалом .

Прагматичний аспект реалізувався в публікаціях журналіста таким чином: він намагається дати відповіді на запитання, які були актуальними для української еміграції (від політичної організації однодумців до освітньої роботи та залучення до налагодженого навчального процесу представників українства) («Приятель української культури» (1925), «На боротьбу з злочинством. Отвертий лист до громадянства» (1926), «Большевизм і Україна» (1926)). Історик А. Трембіцький писав про українську еміграцію, що була представлена в Європі в міжвоєнний період, згадуючи Берлін, Варшаву, Відень, Париж та Прагу – «фактичний «Оксфорд» української еміграції, де було найсильніше скупчення українських інтелектуальних кадрів і студентства поза межами України» [219].

Головною у взаємодії журналіста з аудиторією, зважаючи на специфіку суспільно-політичної діяльності М. Шаповала в еміграційних колах, стала соціальна функція – організація поведінки. Аудиторія не повною мірою виступала транслянтом потреб суспільства, а журналіст своєрідним ретранслянтом; у цьому разі журналіст – діяч-політик, що іноді сам ініціював інформаційні приводи: «І що таке соціалістична революція? Що вона матиме метою установаження соціалістичного устрою? Суспільний устрій установажують не революції, а постає він наслідком певного процесу, котрий може тягнутися сотні років» [238, с. 22].

Тематика публікацій М. Шаповала на сторінках НУ віддзеркалювала політичну діяльність публіциста, і УПСР загалом. Через це журнал НУ можна охарактеризувати як комплексне видання, тобто поєднання матеріалів, що створюють цілісну картину життя [136]. Російський учений Є. Прохоров виокремив ознаки комплексності (послідовність ведення та прагнення

повного охоплення проблемно-тематичних ліній), за допомогою яких постає ідейно осмислена картина дійсності. У висвітленні М. Шаповала та його колег питань суспільно-політичного характеру є чітка спрямованість – не просто комунікативна стратегія видання, це питання «віри» кожного окремого працівника журналу.

3.2. Концепція триєдиної незалежності України в трактуванні М. Шаповала (за матеріалами видань «Нова Україна», «Трудова Україна», «Вільна Спілка»)

Публікації М. Шаповала, тексти його рукописів, конспекти, щоденникові записи підтверджують, що у 20-х рр. публіцист був захоплений ідеєю відродження українського народу. Цей процес він розглядав у межах концепції триєдиної самостійності України, автором якої був видатний громадський діяч М. Драгоманов. Концепція полягала в здобутті Україною незалежності в трьох галузях: культурній, господарській, політичній. Обґрунтування цієї теорії стало головною темою творчості журналіста в празький період.

Концепція триєдиної незалежності України в трактуванні М. Шаповала висвітлюється за допомогою розкриття таких питань:

- послідовна деталізація трьох компонентів концепції у трактуванні М. Шаповала (Див. Додаток В):

а) особливості формування **культури** як вияву національності («Визволення і відродження України», «Засади організації українського визволення», «З Новим роком!» (1932), «Нотатки до історії»);

б) впорядкування **господарської галузі** Української держави («Міжнародні движущі сили та Україна», «Україна і Росія (політична розвідка)», «До програми українського визволення» (1923), «Засади організації українського визволення» (1926), «Лекції про соціалізм» тощо);

в) соціалізм як потенційний **суспільно-політичний устрій** України («Партійність і безпартійність», «Лекції про соціалізм», «Свідомість і політика», «Лекції з логіки, соціології та національного питання», «Шляхи відродження України» тощо):

- дуальна природа поняття «соціалізм» у публікаціях М. Шаповала;
- специфіка переходу української народності в націю;
- змістова характеристика ідеї відродження українського народу.

Учасники національно-демократичної революції лишили у спадок нащадкам свої концепції, теорії та практичні поради щодо впровадження самостійності на теренах України, проведення внутрішньої та зовнішньої політики. Одне з видань новітньої історії констатує: «Свої витoki історіографія діаспори бере з праць діячів Центральної Ради, їх спогадів, виданих як в Україні, так і за кордоном. Передусім треба назвати роботи М. Грушевського, В. Винниченка, Н. Григорієва, О. Шульгіна, М. Шаповала. Зважаючи на федералістські переконання, на їх прагнення в практичній діяльності Центральної Ради, слід підкреслити, що їх праці відрізняються і за обґрунтованістю цих ідей, і за джерельною базою та спрямованістю» [117, с. 232].

Дослідник діяльності М. Шаповала історик Д. Курас щодо виокремлення однозначної теорії його поглядів зазначав: «Висвітлення ж самих принципів та основних методів боротьби за визволення нації в творчості М. Шаповала не є однозначним. Те, що дана проблема пережила певну еволюцію у його поглядах, вже розглядалося... Проте, визначаючи «синтез» ідей автора у роботах програмного, підсумовуючого характеру, ми все ж не можемо вивести цілком однозначну формулу» [77, с. 151].

У празький період творчості більшість публікацій автора тим чи тим чином подавала, описувала, обґрунтовувала концепцію триєдиної незалежності України громадсько-політичного діяча М. Драгоманова, що публіцист розвинув та інтерпретував.

М. Драгоманов – публіцист, історик, учений, критик, для М. Шаповала був постаттю високошанованою. Крім того, що журналіст підтримував ідеї діяча й їх розвитку присвятив свою публіцистичну і наукову творчість празького періоду, він захопився постаттю М. Драгоманова, як взірцем, кумиром. У вересні 1930 р. критик читав у Детройті лекцію під назвою «Михайло Драгоманов, як ідеолог «Нової України»». Лекції про М. Драгоманова є ґрунтовною науковою працею, що охопила життя й праці вченого, науковий світогляд, соціологічні погляди, інтерпретацію понять націоналізму та інтернаціоналізму, соціальну програму, революцію та еволюцію в розумінні науковця, засади тактики зі здійснення соціальної програми тощо.

Концепція триєдиної самостійності України в публікаціях журналіста мала складники – вона поєднувала три проблемні елементи національного відродження (див. додаток В).

Кожен із елементів деталізувався в публікаціях журналіста (у додатку В концепція подана в формі рівнокомпонентного утворення у вигляді замкненого кола, що символізує реалізацію триєдиної незалежності України за умов відтворення всіх частин. Кожний елемент концепції представлений за допомогою програми розвитку галузей, що висвітлював у публікаціях М. Шаповал).

Першим складником концепції була **культура**. Публіцист у праці «Визволення і відродження України» стосовно питань української культури та її становлення зауважував: «Політика українська в сфері культурного будівництва мусить бути поставлена реально» [233, с. 39]. Мова йде не про «поверхневі» вияви культурної організації нації у вигляді книговидання, спілкування, освітньої діяльності.

Публіцист у рукописі «Засади організації українського визволення» зауважував, що культура, як вияв національності, мала формуватися через організацію свідомості за допомогою науки, виховання нових поколінь та громадської думки [241, с. 14]. Реалізація цих стратегічних завдань

знаходить свій вияв у творах культури та мистецтва. Погляди публіциста з цього приводу можна розглянути на прикладі його публікацій, де він аналізує ідейний аспект літературних та мистецьких творів («Проф. П. А. Сорокин: Современное положение России», «Від III Інтернаціоналу до III Риму («Смена вех»», «Ив.Алексеев (Небутев). Из воспоминаний левого эсера. (Подпольная работа на Украине) (Главполитпросвет)» тощо).

Питання культури і мистецтва не були першорядними для М. Шаповала в 20-х – на початку 30-х рр., як це було у 10-х рр., але часом з'являлися в статтях, розвідках, лекціях думки щодо цінності мистецтва, новаторства письменника, літературного розвитку. Позиція журналіста була аргументована масштабним досвідом роботи в культурологічній царині. Так, розглядаючи в «Нотатках до історії України» художній твір як компонент мистецтва, публіцист зазначав, що текст має реалізувати такі позиції:

- естетизм – новий потік вражень, оскільки повторення нищить враження взагалі;
- художній реалізм (мистецтво образів, інтенсивність враження, концентрація рис, мальовничість, уподібнення);
- типологічна правда (узгодженість з інтелектуальними, емоційними, вольовими даними);
- побутова правда (звичаї, обряди);
- історична правда (вірогідність і ймовірність);
- правда відхилень [270, с. 138].

Емоційність та характер М. Шаповала – запального ідеолога, публіциста, критика, журналіста, вченого, соціолога, діяча в еміграційний період виявлялися в текстах за допомогою чуттєво маркованої лексики. Мовний портрет текстів дав відчутти особисту налаштованість публіциста сповна. В «Етюді про футуризм» читаємо: «*Молодісінькі*, зіпсовані ріжними пороками *хлопчики*, *хворі на «славу»*, оповіщають у своїх *чудернацьких* маніфестах про «нові шляхи» у мистецтві» [239, с. 17].

Загалом ставлення публіциста до виявів культурного життя можна визначити лише через особисте ставлення до конкретних творів. Про кінофільм українського режисера, письменника О. Довженка «Земля», що вийшов на київські екрани в 1930 р., автор писав: «Картина – *агітка*, отже без *претензії* на художність: тут і пропаганда *безвірства*, і нової техніки, і російського режиму на Україні» [8, с. 75 зв.].

Другий складник триєдності – **господарство** народу та держави. Під упорядкуванням системи українського господарства в праці «Україна і Росія (політична розвідка)» автор мав на увазі звільнення від фінансового податку та організацію українських кооперативів: «Народи, що усвідомили собі право на продукт своєї нації, – я маю на увазі трудові класи їх, – ніколи не погодяться з грабіжем їх» [289, с. 5].

Цікавою із дотичної тематики є кандидатська дисертація з історичної науки В. Світличної «О. П. Оглоблин як історик народного господарства України». У дослідженні наголошено, що видатний історик запропонував якісно нові підходи до реконструкції історії українського господарства в контексті розвитку ідеї економічної самостійності України: «О. П. Оглоблин переконливо показав своєрідність економічного життя України, економічну активність населення українських земель, місцеві джерела розвитку промисловості, обґрунтував протилежність українських та імперських економічних інтересів.» [150, с. 1].

М. Шаповал, так само як і О. Оглоблин, головним чином наголошував на тому, що інтереси Російської імперії та українського народу, працюючого в умовах поневолення, не збігаються стосовно економіки. Публіцист обґрунтовував свою думку з позиції соціологічних методів дослідження у наукових працях («Міжнародні движущі сили та Україна», «Україна і Росія (політична розвідка)»), а в публіцистичних статтях давав вичерпне пояснення потенційних процесів розвитку за умов української господарської самостійності («До програми українського визволення» (1923), «Засади організації українського визволення» (1926)).

Крім фінансового визиску всіх трьох складників концепції триєдності, а особливо господарського, у праці «Міжнародні движущі сили та Україна» публіцист нищівним називав визиск людського чинника: «За 270 років спільного життя з Москвою Україна дала колосальне число жертв поляглих українців у війнах, які не український народ розпочав, не в ім'я своїх інтересів» [277, с. 32].

Проти всіх форм визиску журналіст у «Лекціях про соціалізм» запропонував засоби боротьби, де стратегічними були такі процеси: організація селянства (як найбільшої сили) у спілку, партію; підтримка духовної культури (школи, видавництва, преса); провадження внутрішньої і зовнішньої пропаганди; принципи етики й соціалізму; нова Україна, як вступ до соціалістичної перебудови [247, с. 3]. Ці зазначені публіцистом пункти трансформувалися, повторювалися, перефразувалися, але кінцевий результат передбачався єдиним – автор прагнув незалежної Української держави.

Суспільно-політичний устрій як третій складник відродження, на думку М. Шаповала, повинен мати своєю основою соціалізм, адже українство «не може поставити ідеалом такий устрій, який його гнітить тепер» [233, с. 43]. Соціалізм є своєрідним ідеалом публіциста, як був ідеалом модернізм у перші десятиліття його творчої діяльності в український період. Усі шляхи перетворення держави, – а вони публіциста цікавили тепер більше ніж питання творчості та літератури, – зводилися до спільного знаменника – соціалізм. Тлумачний словник пояснює соціалізм, як суспільний лад, основою виробничих відносин якого є державна власність на засоби виробництва; а також як назву різних вчень про реформу капіталістичного суспільства на основі зрівняльності та згладжування суспільних суперечностей [20, с. 1360].

Соціалізм, як одну з провідних та головних ідей публіцистичної, наукової та політичної творчості М. Шаповала, варто сприймати не як суто політичну доктрину. Доречним буде визначення дослідника економіки

А. Гальчинського, що розмежовував «соціалізм»: по-перше, у контексті формації (приклад утвердження на теренах СРСР); по-друге, як систему загальноцивілізаційних принципів: «Визначення ширше, ніж формація, як уособлення певної системи ціннісних орієнтирів і принципів, що у своїй основі відображають логіку гуманізму, соціальної спрямованості загальноцивілізаційного процесу, його підпорядкованість інтересам свободи та всебічного розвитку особистості» [25].

Соціалізм в українській суспільно-політичній думці асоціюється передусім з громадським діячем М. Драгомановим та письменником і громадсько-політичним діячем І. Франком. Для кожного з діячів поняття мало своє специфічне визначення, і його характеристики можна ідентифікувати у творах та працях авторів. М. Драгоманова називають першим українським політологом, незважаючи на те, що в матеріалах його авторства стиль публіцистичний. Учені, розглядаючи та формуючи складну систему політичної теорії діяча, говорять про поєднання в ній демократичних, соціалістичних, патріотичних та космополітичних, слов'янофільських та західницьких елементів [90].

У контексті дослідження нас цікавить соціалістичний складник політичної думки М. Драгоманова, що вплинув на погляди публіциста М. Шаповала. М. Драгоманов був переконаний у тому, що основною одиницею суспільства є особа, а її добробут – вищий критерій розвитку суспільства (ліберальна ідея діяча) [145], а М. Шаповал сповідував індивідуалізм, що був визначальним у творчості, процесі творення культури.

Погляди та ідеї у питаннях політичного розвитку українства двох постатей перегукуються, що свідчить про значний вплив творчості М. Драгоманова на М. Шаповала. Перший сповідував ідею вільної федерації громад України, заперечуючи роль держави; другий – пропагував вільну суспільно-трудова систему, коли держава виконує лише номінальні функції зовнішньої та внутрішньої поліції. Тобто в обох випадках домінантою виступала людина, а всі суспільні перетворення відбувалися на її користь,

для забезпечення її життєдіяльності.

Крім політичних ідеалів, схожим у діяча і публіциста було ставлення до дійсності: прикладом можуть бути погляди вчених на історичний процес українства, адже М. Драгоманов уважав, що в українства «не виробилась в достатній мірі *національна гордість народу*, пов'язана з ідеєю власного державно-політичного самостійного існування» [145]. М. Шаповал наголошував на слабкості позиції представників нації, зневірі у власній силі, що слугує підставою для поповнення чисельності «офіційного українства» (ці риси в подальшому могли поставити питання про доцільність існування українства взагалі). Головну роль в організації українського народу обидва діячі бачили в пропаганді, і принципові розбіжності в них були щодо кінцевої мети, бо М. Драгоманов розглядав Україну в складі Росії, або на правах федерації, а М. Шаповал – безальтернативно виступав за революційне визволення з-під впливу СРСР.

Соціалізм М. Драгоманова, як і М. Шаповала, був у тому, що обидва виступали за утвердження ладу, коли робітники та селяни самі володітимуть об'єктами виробництва та матимуть змогу розпоряджатися результатами своєї праці. Причому М. Драгоманов не заперечував у цьому еволюційному процесі можливості революції, а М. Шаповал уважав її обов'язковою.

Учена М. Кашуба досліджувала ідеї соціалізму в трактуванні І. Франка і дійшла висновку, що «зі слів самого І. Франка видно, що він протягом усього життя сповідував ідею «щирого і людського соціалізму», «заснованого на природному праві кожної людини на власність, свободу, забезпечення життєвих потреб і суспільних благ, соціалізму «з національним лицем», гуманного й толерантного до всіх народів, але ніколи не сповідував «релігії марксистського соціал-демократизму» з її проповіддю насильства, ненависті, боротьби класів, нетолерантності «не лише супроти «невірних», тобто несоціялістів, але також супроти єретиків та гетеродоксів» [62, с. 19]. Дослідниця наголошувала, що громадський діяч відмовлявся від доктрини, якою став соціалізм на початку ХХ ст., коли перейшов із науки в релігію.

М. Шаповал у питаннях соціалізму та шляхів його розвитку пішов далі за своїх попередників: будучи членом політичної партії та маючи підтримку в чехословацьких колах, він, крім загальнолюдських цінностей у контексті розвитку національності, мав змогу програмно оформити тактичний перебіг реалізації соціалізму в формі політичного впорядкування. Тому маємо підтвердження бінарного значення поняття.

Перше визначення соціалізму – загальнолюдського ціннісного орієнтира, можна знайти в лекціях про соціалізм М. Шаповала та поодинокі виокремити з контексту публікацій як ідейний елемент. До поняття «соціалізм» публіцист включав такі складники та характеристики: гуманізм; рівноправність особи; життя кожної людини, як вища цінність; розкріпачення особи, як ідеал; щастя і свобода людини; етика [247, с. 1 зв].

Друге означення терміну відкривало особливості політичного явища соціалізму через призму суспільно-політичного становища нації. Публіцист конструював соціалізм через закон сучасної суспільної структури, коли домінантами виступають такі тези: поневоленою є ціла українська нація; націю обернено в клас, позбавлено еліти, усунуто від високоінтелектуальних функцій; забрано територію; міжнаціональний поділ праці (на противагу міжгруповому, що мав би бути) [247, с. 2зв].

Реалізацію соціалізму на українському ґрунті М. Шаповал вбачав не лише в побудові суспільного ладу, як кінцевого пункту. Соціалізм для публіциста був ідеєю єднання, організації населення у свідому групу, що прагне збудувати такий лад. Для організації суспільства важливим є формування партій, або однієї партії, та залучення до неї представників української нації. Тому в рукописі «Партійність і безпартійність» безпартійність автор уважав нищівним явищем українського суспільства, оскільки воно не сприяло процесу спільної діяльності: «Їхня безпартійність – це всі знають – їхнє нещастя, неволя, голод, знущання з їх, визиск їх» [282, с. 7]. Журналіст наголошував, що об'єднання українського народу є несприятливим для російської політики: «Національні гнобителі не хочуть,

щоб їхні раби організовувалися якось: всяка організація показує, що її члени вже мають свідомість спільності і вийшли понад хаос» [282, с. 8].

М. Шаповал, як і М. Драгоманов, звертався до аналізу творів Т. Шевченка, інтерпретації етики поета. У творчості Кобзаря автори знаходили підтримку ідей соціалістичного характеру. Про Т. Шевченка в праці «Свідомість і політика» М. Шаповал зауважував: «Темперамент у його був як спадщина, але розумовий розвиток – це є придбане ним у вихованні інтелекту, у збільшенні знання зовнішнього світу» [283, с. 2].

Публіцист розглядав у «Лекціях з логіки, соціології та національного питання» суспільну роль поета з позицій соціологічного вивчення, і в дослідженні визначив образи «Кобзаря» як носії соціалістичної картини світу: євангелія правди і темні люди; Україна як вдова, сирота, покритка, робочі люде (через уособлення, персоніфікацію); громадський діяч як апостол, революціонер, мученик; носій правди як «Наймичка», «Максим», «Марія»; «Нова Україна» як родина («Холодний яр», «Псалом», «Садок вишневий») [246, с. 56].

Творчість поета Т. Шевченка, хоч і оспівувала долю українського безземельного селянина, кріпацької нещасної долі українства, страждань за рідну землю, тобто характеризувалася такими рисами в художньому зображенні, що так гнітили молодого «хатянина» М. Сріблянського у творах інших письменників та поетів, але твори Кобзаря для публіциста – вияв індивідуалізму (адже подібні характеристики стали початковою ознакою подальшої тенденції у літературному житті українського народу після Т. Шевченка), символ мистецького новаторства, політичний маніфест дійсності.

У публікаціях та працях М. Шаповал повсякчас удосконалював та доповнював пропоновані ним ймовірні шляхи розвитку Української держави. На прикладі тез, поданих у матеріалах архівних справ, у вигляді схем на сторінках текстів лекцій чи окремих позицій журналістських публікацій, можна доповнити ідейне наповнення політичної програми соціаліста-

революціонера. Триєдина незалежність України, на думку М. Шаповала, мала здійснюватися в контексті *формування нації як окремої одиниці міжнародного політикуму*, і її досягненню мала передувати реалізація кількох умов:

1. Формування нації як головного складника перехідної ланки до суспільства.
2. Формування суспільно-політичного устрою.
3. Досягнення триєдиної незалежності.

Ще у «хатянський» період М. Шаповал критично сприймав історію українського народу – від давнини до XIX ст. На сторінках УХ він це пояснював лише браком «вільної істоти» у предтеч, що не змогли протистояти політиці Росії. В еміграційний період творчості публіцист працював у галузі соціології, був автором наукових розробок про історичне минуле українства за допомогою методології соціологічної науки.

Українську історію публіцист розглядав через процес *творення нації*. У питанні тлумачення поняття «нація» він підтримував теорію чеського соціолога і філософа Т. Масарика: «Нація це є діяльність, це є процес між одномовними індивідами і їх групуваннями і його треба уявляти як живий процес» [233, с. 17]. Відповідно до цього журналіст констатував, що нація на українському ґрунті почала себе виявляти з початком суспільної організації. Історик О. Субтельний так описав цей історичний період: «Українці, аналогічно росіянам та іншим народам імперії, також поринули в політичну діяльність, що характеризувала 1890-ті та початок 1900-х років. З одного боку, це було їхнім реагуванням на репресії 1880-х років, а з іншого — перед ними стояв надихаючий приклад нового пожвавлення й свіжих ідей, що зароджувалися в середовищі російських радикалів. Ще одним важливим стимулом стала поява нового покоління українських діячів, які вже не вагалися щодо власної національної належності й гордо називали себе «національне свідомими українцями», войовничо вимагаючи для свого

народу національних прав, політичної свободи й соціальної справедливості» [214, с. 154].

У праці «Історія української суспільної думки» М. Шаповал писав, що прояв суспільно-політичної думки та її розвиток наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. дав підстави говорити про націю. Явище нації публіцист визначав як динамічний (як процес), а не статичний (як стан) показник [281, с. 87]. Врешті, досліджуючи початки процесу формування української нації, її передумови та умови, М. Шаповал приходить до дефініції поняття, проникнути в суть і емоційне наповнення якого можна за допомогою відтворення ідейного тла «хатянського» періоду.

Нація, за визначенням публіциста, лінгвістично-територіально-державна група, але мова, територія та держава є тільки умовами існування суспільної групи, а не її прикметами: «Прикметами нації є *відношення* даної групи до мови (*вживає* її), території – (*живе* на ній), і організовано (в формі держави) *користується* нею» [281, с. 90–90зв]. Наявність індивідуального чинника, тобто безпосередньої участі в процесах націєтворення та націєствердження представника народності, переводить визначення терміна з площини наукової констатації у площину реалістичного зв'язку з життям, споглядання «нації», як природного динамічного процесу для певної сукупності індивідуальностей.

Слід зазначити, що мовне питання й у празький період мало неабияке значення для публіциста. Але журналіст розглядав його не як шлях донесення творчої думки до читача, а як головну ознаку національної самоідентифікації: «Місто не виконує на Україні того завдання, що в цілому світі: не проводить в село навіть початків культури, бо між селом і містом контраст мови» [238, с. 23].

Микола Шаповал у своїх листах до брата постійно звертав увагу на мовне становище в еміграційних колах: прикро сповіщає про свято ялинки в таборовому оточенні, де з 50 дітей лише троє говорили українською [88, с. 33]; або іронічно розповідає про брата дружини, який називає себе українцем,

проте ледве говорить українською, а послуговується російською мовою [87, с. 84].

Якщо в перший умовний період творчого становлення М. Шаповала в текстах превалювали елементи імпульсивності, експресивності, то празький період визначився пошуком раціональних пояснень причин та наслідків. Так, формуванню українського народу в повноцінну націю, на думку критика, заважали такі процеси:

- «ограблювання психічної енергії народу виявляється в суспільстві у формі денационалізації еліти, вибраної, інтелігентної і вищої частини народу» [233, с. 27];
- «конфіскація природних багатств»;
- деформація суспільної структури через колоніальні процеси.

Останнім у питанні нації було перетворення її на суспільство з розвиненими органами для задоволення потреб, тобто наявність повної системи взаємочинності та всіх органів важливих галузей (промисел, торгівля, культура) [233, с. 20].

Наступним етапом триєдиної концепції була *побудова суспільно-політичного устрою*. М. Шаповал, що мав чіткі політичні переконання та вів активну діяльність у партії соціалістів-революціонерів, обґрунтував соціалізм, як найсприятливіший для українства. Реалізація такого суспільно-політичного устрою для України передбачала: ідеологічне протистояння большевицькій політиці Росії; оцінку державних процесів, що відбуваються на батьківщині в контексті провадження комуністичного устрою; розгляд тактики окремих учасників політичної верхівки пореволюційної доби.

Отож, крім конструювання програми національного визволення та відродження завдяки зміні політичної організації держави, провідною у творчості публіциста була оцінка тих процесів, що відбувалися в Україні: «Офіційно тепер називається федеративна республіка злучена ніби з Росією, і навіть офіціальні підручники будуть тепер писати і в Європі, що Україна республіка, і більш нічого» [277, с. 30].

Концепція триєдиної незалежності була ідеологічною основою, де мали провадитися два невідворотні процеси, що необхідні для становлення України як незалежної одиниці міжнародного політикуму, – визволення та відродження. До цих процесів звертався журналіст на сторінках НУ, у наукових розвідках, доповідях.

У лекціях, що зберігаються в фондах ЦДАВО України, можна знайти схематично викладену М. Шаповалом політику українського визволення, де поетапно, відповідно до специфіки суспільного становища українського народу, відтворено ймовірний перебіг процесу. У праці «Шляхи відродження України» публіцист виокремлює три етапи. Перший – розвиток активності індивідів та трудових мас (грамотність, освіта, боротьба проти вірувань, введення методів природознавства до суспільних наук) [248, с. 35]; другий – спонукання мас до руху за допомогою агітації, пропаганди та організації; третій етап – революція і переворот.

Слід зазначити, що ідеї визволення України були актуальними протягом усього ХХ ст., зважаючи на складну політичну ситуацію українського народу. Публіцисти, вчені, історики намагалися передбачити, спрогнозувати, сформулювати тактику процесу визволення та його перебігу в боротьбі за самостійність України. Порівнюючи ідейні концепти інших активних діячів початку ХХ ст. з ідейним наповненням М. Шаповала, ще раз переконуємося, що:

1) характеристики радикальності та безальтернативності підходу є похідними від психологічних особливостей критика (що дає підстави наголошувати на акцентуванні текстів публіциста);

2) історичні умови є збудником подібних, інколи ідентичних, думок, тез, цілей публіцистів.

Доречним було порівняння ідей визволення М. Шаповала з кількома визначними представниками його часу. Дослідниця публіцистики О. Кушнір, розглядаючи ідеї визволення в публіцистиці Ю. Липи, виокремила провідні думки, що в дечому збігаються з позиціями ідейної публіцистики

М. Шаповала. У першу чергу йдеться про такі тези: «Російська імперія іманентно несе зло і варварство, Європа – високу культуру» та «Україна має всі підстави й можливості відбутися як держава» [78].

Так само близькими за своєю суттю є ідеї національного визволення українського географа, академіка С. Рудницького та М. Шаповала. Дослідниця наукової спадщини вченого Ю. Махінла, вивчаючи зміст його ідей, зауважила, що в процесі побудови держави націоналізм на теоретичному рівні повинен залучити якнайширші верстви людей, а його брак є причиною поразки українства у 1917–1921 рр. [102]. У публіцистичних текстах М. Шаповал велике значення надавав національності як принципу думання, поводження, що за своєю специфікою ідентифікується з націоналізмом ученого С. Рудницького.

Ідеї відродження нерозривно пов'язані з думками про визволення українського народу, тому в публіцистиці ХХ ст. якнайширше знаходили своє відображення. Б. Сохацький, дослідник публіцистики галицького журналіста кінця ХІХ ст. В. Барвінського, зазначив, що в процесі відродження вищою цінністю для журналіста була людина, «а критерії, згідно з якими її мають поцінювати, він називав принципи рівності, свободи, справедливості, моральну досконалість індивіда» [166, с. 283]. Інтелігенція, на погляд журналіста, мала в самовідданій праці формувати інтелект мас. Отже, характеристики спадщини редактора газети «Діло» (1880–1883) В. Барвінського подібні за своїм ідейним наповненням у тематиці відродження, адже, порівнюючи їх з ідейними відповідниками в матеріалах М. Шаповала, можна визначити як симбіоз принципів індивідуалізму та соціалізму.

Публіцист, так само як і більшість його сучасників, уважав, що здійснення суспільно-політичних змін, мало провадитися силами інтелігенції, завдяки її інтелектуальному потенціалу. Йшлося про празький осередок еміграції українства, що у свою чергу являв специфічне суспільне явище.

Еміграційне оточення М. Шаповала активно переймалося українською справою за кордоном, але були й такі представники української нації, що не брали участі в поліпшенні української справи. Публіцист диференціював емігрантів на такі групи: політики (спекулянти і продавці), втікачі (боягузливі запроданці), заробітчани (яким притаманна пасивність) [246, с. 54 зв.]. Звичайно, з позицій журналістської етики, поділ локальних суспільних груп (українська еміграція в Празі) за суб'єктивним принципом «свої/чужі», відповідно «корисна діяльність/корислива діяльність або бездіяльність» був суб'єктивним.

Подібна впевненість у власній правоті та безальтернативність у потенційному сценарію подій на українському ґрунті в публікаціях М. Шаповала відсторонено сприймається як лайка ексцентричного діяча. Тональність матеріалу, його мовний аспект та емоційно-експресивне забарвлення в образному обрамленні, настільки різюче виходять на перше місце, що ідейне обличчя публікації через згадані характеристики зникало. Але вивчення його особистих документів, наукової спадщини дало можливість переконатися, що головним для діяча протягом усього життя було відстоювання інтересів та прав української нації.

Позиція публіциста щодо політичної організації українського суспільства була категоричною та відрізнялася прискіпливістю в окремих питаннях. Так, у рукописі «Засади організації українського визволення», датованого 1929 р., є перелік обов'язків громадянина, де конкретизовано, як мають поводитися громадянин та громадянка в родині, школі, побуті, чужій державі, містах, селах тощо. Крім того, цікавою в перелічених обов'язках є позиція про престиж українського народу, а саме: заборона критикувати хиби українського життя перед чужинцями, не принижувати гідність українських діячів, не виступати в іноземній пресі супроти українства. У протилежному випадку передбачено потенційні санкції – від догани до національного бойкоту. Тон рукопису «Засади організації українського визволення» –

авторитарний; це своєрідна безальтернативна програма соціаліста-революціонера М. Шаповала.

Справжнім гаслом еміграції празького періоду творчої діяльності публіциста можна вважати такі слова: «...і я кажу, що як умру, може, за кордоном, але ми на службу ворогові, українські революціонери, не підем» [279, с. 62].

Висновки до розділу

Празький період публіцистичної діяльності М. Шаповала охопив період 1922–1932 рр. Ідейні настанови журналіста цієї доби відбилися в публікаціях журналу «Нова Україна», що виходив протягом семи років у Празі. У часопису з'явилося 49 публікацій журналіста на суспільно-політичну (37) та культурну (12) тематику.

Суспільно-політична тематика в жанровому плані була представлена теоретичними статтями й публіцистичними коментарями, що залежало від специфіки політичної діяльності соціаліста-революціонера М. Шаповала, адже журналістські матеріали радше нагадували виступи на партійних засіданнях.

У межах суспільно-політичної тематики публікацій проблематика порушених журналістом питань, була такою: українська еміграція (засади політичної тактики і завдання); Україна і Росія; питання визволення і відродження українського народу. Культурологічна тематика характеризувалася відстоюванням М. Шаповалом індивідуалістичних початків у творчості, проте в літературних рецензіях він виступав як поміркований читач, а не категоричний критик.

Концепція триєдиної незалежності України (формування трьох суверенних елементів держави: культури, господарства й політики) публіцистом трактувалася як шлях визволення й відродження Української держави з позицій утвердження соціалізму як гуманістичного явища й суспільно-політичної формації, мовної самобутності нації, незалежності від Росії.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

М. ШАПОВАЛА

Поняття журналістської майстерності, як і майстерності письменника, є багатограним, бо включає специфіку методів пізнання й освоєння дійсності, особливості використання інструментарію поезики, уміння актуалізувати проблему та вивести її на рівень розгляду і вирішення у комунікативній взаємодії з реципієнтом. Майстерність публіциста є відмінною від майстерності журналіста телебачення чи радіо – про це писав журналістикознавець В. Здоровега [47]. Різні канали сприйняття інформації (аудіо, відео, аудіовізуальні) впливають на особливості підготовки журналістського тексту, матеріалу, сюжету. Тому те, що є актуальним і першочерговим для публіциста, може бути другорядним або неважливим для телевізійника.

Загальної і вичерпної «формули майстерності» немає, адже творчість – це динамічний процес, що не керується чіткими визначеннями, відповідно, кожен публіцист має свої особливості, що дозволяють йому знайти точки перетину з аудиторією. Дослідники журналістики визначають поняття таким чином. В. Здоровега наголошував на літературній майстерності в журналістиці: «Це вміння оперативно інформувати, відгукуватись на актуальні питання, глибоко і компетентно проникати в суть суспільних подій і явищ, правдиво узагальнюючи їх із певних групових, державних, загальнолюдських інтересів, сміливо, аргументовано, цікаво і переконливо втілювати власні думки і думки співрозмовників у стислій і досконалій формі, домагаючись певних духовних і практичних результатів» [47, с. 35].

Поряд з головним завданням журналістики – оперативно інформувати, постає важливіша мета – аналізувати, узагальнювати, виконувати функції герменевтики – інтерпретувати подію в форматі тексту.

Журналістка Г. Сосновська у дослідженні доробку журналістикознавця В. Рубана виокремлювала розуміння науковцем творчого пошуку як головного елемента майстерності, що не повинен абсолютизуватися, перетворитися в загальний критерій. Це стає причиною того, що журналістські матеріали стають нецікавими, поверховими тощо [164].

Серед важливих елементів журналістської майстерності харківський дослідник І. Михайлин називав уміння глибокого осмислення джерельної бази майбутнього твору, специфіку подання посилань у матеріалі, щоб останні слугували складовими аргументації і посилили позицію автора документально [110]. Формування джерельної бази має передувати етапу інтенсивного накопичення матеріалу, а потім може лише розширюватися і доповнюватися. Подібне бачення матеріалу «у перспективі» є проекцією, планом, каркасом публікації.

Журналістська майстерність є процесом діяльності творчої особистості журналіста, безпосереднього вияву індивідуальності шляхом реалізації думок у публіцистичному тексті. Російський дослідник інформаційної культури суспільства В. Олешко вважав, що творча особистість керується свідомо-вольовими орієнтирами з гарантованим ступенем корисності для суспільства [119]. Тобто відбувається реалізація таланту (публіцистичного) задля розв'язання соціально значимих питань.

Сучасна ситуація в українському медійному просторі така, що публіцистика не має масової популярності у зв'язку з розвитком аудіовізуальних технологій та інтернету. Проблемою в розвитку цього виду творчої діяльності є брак відповідно підготованих фахівців, що, крім обізнаності з різними сферами життя, повинні мати хист до творення тексту – літературну майстерність, як визначав львівський дослідник В. Здоровега. Тим важливішою для вивчення та аналізу стала спадщина попередників.

4.1. Специфіка жанру рецензії в творчості

Микити Шаповала

Рецензію (від лат. «recensio» – «повідомлення, оцінка, відгук на щонебудь») в українському журналістикознавстві визначають, як аналітичний жанр журналістики, у якому передбачається інтерпретація та оцінка художнього або наукового твору. У цьому жанрі найкраще виявляється така родова ознака, як узагальнення фактів і явищ, зіставлення з іншими, встановлення зв'язку між поданими фактами [110].

Визначальною жанровою ознакою рецензії є авторська оцінка з найбільш характерних і типових фактів, подій, явищ. Зміст рецензії включає в себе предмет відображення й судження про нього.

Оскільки рецензії найбільш популярний жанр у журналістській творчості М. Шаповала (див. додаток Д), це дало підстави розглядати його окремо в контексті публіцистичної творчості журналіста. У цьому жанрі він працював у «хатянський» період (91 публікація) і, перебуваючи в еміграції (12 публікацій).

Дослідниця громадсько-політичних поглядів М. Шаповала О. Чумаченко в бібліографії творів публіциста класифікувала ці публікації як рецензії. Хоча такі ознаки, як намагання подати повну панораму літературних творів української літератури та наявність у тексті авторської оцінки з питань суспільно-політичного характеру, ведення постійної рубрики «Бібліографія» для висвітлення розвитку літературної ниви дозволяють говорити про межування у цьому випадку жанрів рецензії та огляду.

Ідейне наповнення матеріалів журналіста чітко окреслювало не лише модерністичну модель творчості в літературі, а й суспільно-політичні настрої доби. Рецензії в УХ і НУ публікувалися в постійній рубриці «Бібліографія», що описувала видання, нещодавно надруковані в Україні. До кожної презентованої у рубриці книжки додавалась рецензія співробітника журналу. У публікації подавався опис зазначеного літературного твору в контексті

оцінки критика.

Серед авторів рубрики «Бібліографія» УХ були: І. Кончіц, М. Сріблянський, М. Євшан, П. Оль, Б-о, К-ко, Гр. Чупринка, А. Товкачевський та ін.

У НУ рецензії в рубриці з аналогічною назвою працювали: П. Богацький, Д. Дорошенко, В. Винниченко, Л. Білецький та ін. Ця рубрика була своєрідним суб'єктивним фіксатором літературного процесу й давала змогу мозаїчно скласти модель літератури, що пропагували «хатяни» і працівники НУ.

У рубриці іноді публікувалися протилежні точки зору співробітників часопису на творчість одного й того самого автора. Так, наприклад, поет і автор УХ Г. Чупринка зазначав поетичний потенціал футуриста М. Семенка («Семенко. Prelude. Лірика»), а М. Сріблянський категорично не сприймав творчості поета («Михайл Семенко. Кверофутуризм»). Подібний баланс альтернативних точок зору є прикладом повноти інформації у межах журналу.

Жанр рецензії в журналістській творчості М. Сріблянського відповідно до типології за видами мистецтва належав до літературних, оскільки об'єктом відображення виступали явища національного літературного процесу початку ХХ ст. Спеціалізацію публіциста відносять до найважливіших складників творчої лабораторії журналіста. У випадку М. Шаповала – це його досвід як поета-модерніста («Сни віри», 1908), а також близькість до українського письменства, з представниками якого публіцист листувався (М. Вороний, М. Чернявський, Х. Алчевська, Г. Барвінок, М. Яцків, О. Олесь). Це сприяло «включеності» журналіста в перебіг подій, пов'язаних з його темою, розуміння внутрішніх законів царини, життя якої висвітлював автор на шпальтах часопису.

Головною темою журналістської творчості критика була українська література з її традиціями, принципами творчості. (Публіцист у журналі виступав як знавець не лише української літературної царини, він подавав

рецензії на роботи та поетичні твори білоруських («А. Новина. Белоруссы» (1909)) та польських авторів («А. Krushelnysky. Szkice z ukrainskej literatury wspulczesnyj» (1910)), чеське письменство («Про чеське письменство» (1909)). Об'єктом відображення в рецензіях М. Шаповала була творчість окремих діячів літературної царини, що подавалася автором суб'єктивно та критикувалася з позиції антагоністичного протистояння народництва та модернізму. Оцінні судження автора базувалися на ціннісних критеріях, естетичних категоріях, симпатії та антипатії.

Специфіка роботи М. Шаповала в жанрі рецензії, що за змістовою характеристикою близький до літературної критики, полягала в розгляді нових видань літератури, історії, на тлі літературної цінності та суспільно-політичної значущості. Журналістикознавець І. Михайлин про головне завдання мистецької критики писав: «Давати інтерпретації (тобто витлумачення, пояснення) творам чи всьому мистецькому процесові, обґрунтовано показувати позитивні якості і хиби творів. Критика вчить розуміти твір, здійснює зв'язок між літературою й читачем» [110, с. 124].

Творчість публіциста в жанрі рецензії була поясненням до літературних звершень перших десятиліть ХХ ст., що відбувалися в Україні, а пізніше в українській еміграції за кордоном. Близькість рецензій журналіста до літературної критики є внутрішньожанровим різновидом. Адже не завжди на практиці журналістський матеріал може відповідати визначенням у теорії журналістики постулатам окремого жанру. У ході творчій інтерпретації дійсності відбувається взаємодія жанрів, «взаємопроникнення їх як форми відображення дійсності» [132, с. 155].

Умовно рецензії публіциста можна поділити на групи за кількома характеристиками: змістовою та часовою.

Характеристика змісту розмежовує публікації на:

- **схвальні** («Ів. Франко. Украдене щастя», «Писання Івана Франко», «О. Олесь. Поезії», «Орест Левицький. Волинські оповідання»,

В. Товстокос. Червоний вогонь», «Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції (1917–1921)» тощо);

- **критичні** («Андрій Бабенко. Перевесло», «Т. Осадчий. На грані ХХ століття», «П. Ковальчук. На струнах», «Надія Кибальчич. Оповідання», «Я. Жарко. Байки», «Проф. П. А. Сорокин: Современное положение России», «Від III Інтернаціоналу до III Риму («Смена вех»)» тощо).

До першої групи, як правило, належали твори, де виявився модерністичний елемент, індивідуалізм, нетенденційність у зображенні. Явище літературного поступу розглядалося публіцистом на прикладі талановитих письменників, творча майстерня яких мала не штаповані принципи творчої діяльності. Подібним прикладом була творчість О. Олеся. У своїх рецензіях журналіст називав поета модерністом, оскільки його твори були насичені рефлексіями, а також суб'єктивізм його текстів не схожий був на «шаблон української штучної версифікації» [271].

Після виходу у світ другої збірки поезій О. Олеся («Поезії», 1909), де постала громадська лірика, журналіст уважав, що індивідуалістичне начало лишилося в текстах поета. Ще однією важливою характеристикою творчості О. Олеся для публіциста було багатство мови поезій.

У свою чергу опонент модернізму історик літератури С. Єфремов по-іншому сприймав творчість О. Олеся, наголошуючи на тому, що поезія його вдала, оскільки пройшла шлях від особистісних мотивів до громадського контексту. Саме відхід від індивідуалістичної спрямованості для С. Єфремова є свідченням розвитку поета: «З його струн зриваються тепер потужні мотиви, такі далекі від особистої лірики першого періоду» [38, с. 583].

Позитивний відгук на той чи той твір посилювався вартісною аргументацією, але не такою масштабною, на відміну від аргументів проти народницьких мотивів. Наприклад: «Мені здається, що після П. Куліша здібність малювати нашу історичну правду має один д. Левицький» [198, с. 472], або : «П'єска настроєва і симпатична» [176, с. 205]. Про «Спомини з

часів української революції (1917–1921 рр.)» громадського діяча і вченого В. Петріва публіцист писав: «Треба побажати, щоб автор можливо швидше випустив і другу частину – цей твір є добрим вкладом в українську літературу» [235, с. 84]. Тут виявилася одна з рис рецензії, що про неї згадував російський дослідник А. Тертичний: рецензент має глибоко аналізувати твір (але ні в якому разі не захоплюватися ним), у цьому жанрі першочерговою є позиція журналіста [218].

Другу групу становили твори, що характеризувалися народницькою традицією. Відвертим лишався публіцист, подаючи несхвальні рецензії письменницьких творів. Наприклад, про збірку оповідань письменниці початку ХХ ст. Надії Кибальчич автор писав: «Ця категорія людей до творчості не здатня (*Н. Кибальчич. – С. П.*), у неї є образи, аналогії, алегорія. Але нема сили, щоб натхнути в їх кров» [192, с. 395]. Така позиція журналіста була детально обґрунтована сприйняттям твору, виходячи з ніцшеанських переконань журналіста. Публіцист виступав за сильну духом літературу, а твори знаної авторки оповідань і поезій Н. Кибальчич позбавлені творчого оптимізму.

Письменників, які дотримувалися традицій літератури початку ХХ ст., журналіст «картав» у своїх рецензіях: «Автор – симпатичний недобиток тих гарних в потенціалі людей, і щиро хотів би реставрувати їх постаті перед нами, щось сказати в їх оборону, щось пояснити – але нічого не вийшло, бо... мабуть, він восьмидесятник» [206, с. 367], – так назвав він громадсько-політичного діяча кінця ХІХ – початку ХХ ст. Т. Осадчого за роман-бувальщину «На грані ХХ століття».

Рецензії М. Шаповала за хронологічною характеристикою можна поділити на публікації «хатянського» періоду й празької доби. Цікаво зіставити поетику жанру рецензії різних періодів життя діяча: на шпальтах УХ М. Шаповал – автор публікацій, який обрав ідеалом модерністські починання, а в НУ – поміркований читач поетичних творів, але так само безапеляційний критик історичної тематики.

Рецензія, написана М. Шаповалом у 1926 р., свідчить про те, що увесь протест, боротьбу публіцист у цей час віддавав політичній діяльності. У публікації «Під білим парусом («Сагайдак»)» журналіст описував поезію Ю. Дарагана, асоціюючи образи з душевним станом. Про літературу в еміграції автор писав: «Я давно вже не читаю української «поезії», однак книжку Ю. Дарагана читав кілька разів. У нас взагалі мало поезії, бо мало почуття. Українські люди живуть незвичайно малими окружинами культури... Жити ж «культурно» в осередку самої еміграції через її низький рівень культурності, злидні і т. п. – не можливо» [272, с. 131].

Характеристика образів поетичної збірки подана критиком доброзичливо і позитивно: «ще не гнітить натиском фарб цей образ («У потязі»), що пролітає перед очима»; «випещені, тонкі, культурні фарби, але весь щирець поезії в контурах, в композиції, у визерунках»; «вдихання в їх (образи. – С. П.) людської душі, очоловічення їх – це й є проекцією самої індивідуальності поета».

Проте в збірці немає ідеї, журналіст зауважує лояльно: «Яка його ідея про світ? Читач її ще не вловлює. Але вже видно, що поет несвідомо намацує вищу форму творчості: цикл» [272, с. 134]. І закінчує автор словами, що про «хиби» він не писатиме, бо є просто читачем, а не рецензентом. Лояльний відгук на збірку Ю. Дарагана пояснюється браком національного творчого вияву в еміграції, якого не вистачало публіцистові.

Твори на історичну тематику публіцистом розглядалися і характеризувалися прискіпливо, а позиція М. Шаповала була категоричною. Наприклад, у публікації «Проф. П. А. Сорокин: Современное положение России» автор обурювався: «Очевидячки, коли Українець погляне на Україну й побачить ту саму картину, що проф. Сорокін у Росії, то прийде до висновку, що України нема, як індивідуальності, що її проковтнув московський змії» [276, с. 107].

На тему залежності українства від Росії, що лунала в численних періодичних виданнях і книжках та поставала в науковій літературі,

публіцист завжди відгукувався гостро й критично. Журналіст у рукописі «Українсько-московська проблема» зазначив, що підставою порозуміння двох держав може бути лише принцип взаємного визнання суверенності й самостійності обох народів у межах їх етнографічних просторів [286, с. 45].

Поміркованість М. Шаповала як читача та стримана «батьківська» позиція в рецензіях, характерні лише для видань, де немає «російського елемента» (у вигляді видавця, автора, тематики). Але матеріали, що описують видавничу продукцію з подібною характеристикою, за емоційною насиченістю тексту ідентично повторюють «хатянські» рецензії. Так, палкою була реакція журналіста на вихід у світ збірника статей «Смена вех», що був виданий у Празі за безпосередньою участю російської радянської місії: ««Сменовеховські» метаморфози відбуваються в українців іншою, ніж у москалів, метою: нишком. Московський чорносотенець, як «змінить віхи», то йде «кланяється міру», пише в «Накануне» листа чи статтю, що всі дураки, котрі не розуміють нічого... А Українець «змінить віхи», нишком «зарегіструється», дістане «жалування» й подає інформації, зібрані в українських колах» [173, с. 28].

Для узагальнення широкого фактичного матеріалу та особливої конденсації думки (уникнення загальних фраз, увиразнення викладу) в рецензії необхідним та головним журналістикознавець В. Здоровега вважав застосовані правильно та доречно композиційні прийоми.

У публікаціях М. Шаповал використовує такі прийоми: *ретроспектива, ліричний відступ, незаперечний факт, промовиста деталь, авторський коментар*. Наведемо кілька найпоширеніших прийомів у публікаціях автора, що увиразнюють індивідуальний стиль журналіста. Перший – **промовиста деталь**, її застосування художньо збагачувало матеріал та було важливою рисою авторської тональності: «Читати цю збірку однаково, що піти на «толкучку»: скрізь старе лахміття валяється» [271, с. 433]. Асоціативний ряд, що постає завдяки разючому образу, впливав на сприйняття пропонованого видання. Або: «Графічно це можна зобразити так.

Взять аркуш білого паперу, намалювати в однім місці квітку, в другім зірку, там пташку, там коника і т. п. [...] і це буде полотнище з багатьма наліпленими картками, пташками б е з н і я к о г о з в' я з к у між ними» [196, с. 197].

Подібне вживання промовистої деталі є одночасно ліричним відступом автора, що завдяки увиразненню та збагаченню образної палітри матеріалу, додало іронічного підтексту описаній творчій роботі. Ще одним прикладом подібної іронії є образ-порівняння в рецензії на збірку поезій письменника початку ХХ ст. П. Ковальчука «На струнах»: «Коли вчуєш як горнична співає прекрасний відомий мотив на свій манер, то вже потім не захочеш його чути» [274, с. 433].

Другий поширений у творчості М. Шаповала композиційний прийом – **ліричний відступ**. У певних випадках видання, що розглядав журналіст, або завдяки постаті письменника (автора), або сюжетові ставало поштовхом для роздумів публіциста на суспільно-політичну тематику: «І ці письменники мусять м о л о т о м боронитися, щоб мати сяку-таку можливість літературно існувати. Мусять тратити час і здоров'я, щоб писати «студії молотом», щоб одмахнутись хоч на хвилинку од уїдливих насікомих» [268, с. 382] .

Журналістикознавець А. Тертичний щодо жанру рецензії зазначав, що рецензенту треба глибоко вивчити твір, що рецензується, враховуючи ті принципи й правила, якими керувався письменник [218]. Така характеристика в публікаціях М. Шаповала постала як **ретроспективне вкраплення**. Так, говорячи про новоспечений твір або працю окремого автора, критик пов'язував їх з попередніми складниками творчої скарбниці митця. Наприклад: «Ця праця генетично зв'язана з «Нарисом історії укр.-руської літ.» того-ж автора», – зазначав М. Сріблянський про «Писання Івана Франко», що вийшли у 1910 р. Даючи оцінку поезопісням у виданні «Кверофутуризм» українського поета-футуриста М. Семенка, критик згадує про збірки віршів «Prelude» та «Дерзання» [191], а збірник одного з перших поетів-робітників початку ХХ ст. А. Бобенка «Перевесло» починає

характеризувати з попередньої поетичної збірки «Моя сердешна Україна» [168]. Слід зазначити, що для компетентного в питаннях літератури читача журналістський підхід автора з позиції свого літературного досвіду, смаку та знання справляв ефект авторитетності, коли навіть оцінні судження журналіста звучали переконливо.

Одне з головних завдань рецензії – висловити ставлення рецензента до досліджуваного твору, не зважаючи на форму в якій це ставлення подано. У літературних рецензіях публіцист вдавався до історіографії не лише літературної творчості об'єкта відображення – інформаційного продукту у вигляді книжки, а й до характеристики самої особистості письменника. Ця характеристика часто позбавлена об'єктивності, бо є суб'єктивним ставленням М. Шаповала до постаті.

Журналіст виступав проти автономії мистецтва, коли твір автора розглядався відірвано від особистості письменника. Так, про поета А. Бобенка критик писав: «А коли українофільське мурло почне прилюдно мусолити кулака в очах, щоб видавити якусь краплину, натре до червоного очі і почне по-дітвацькому хнupati, щоб показати, як воно плаче за Україну, - хто ж п о в і р е?» [168, с. 181].

Часто журналістський виклад у жанрі рецензії не давав цілісної картини, всебічного аналізу творчого доробку письменника, але М. Шаповал ніколи не претендував на позицію відстороненості та незаангажованості. Головною у публікації була оцінка твору чи творчості автора.

Поряд із композиційними прийомами журналістські рецензії М. Шаповала вирізняло посилене використання **емоційних засобів аргументації**. На антипатії наголошував автор, розглядаючи видання письменника початку ХХ ст. Я. Жарка «Байки»: «Моралізування – ніколи не було достоїнством, а неталановите моралізування робило тільки шкоду. Байки д. Жарка належать до неталановитого моралізування. Артистизму ні крихти. Це не література» [209, с. 205].

Саркастично відгукувався М. Шаповал на збірку новел і нарисів О. Кобилянської «Сниться», надруковану в Чернівцях у 1922 р. Критик-модерніст поважав письменницю за її індивідуалістичну творчість – про це свідчать публікації на сторінках УХ, і своїй товарищі письменниці Х. Алчевській публіцист неодноразово докоряв за наслідування стилю О. Кобилянської [292]. І коли вшанування пам'яті великої українки відбувалося неналежним чином, у журналіста прокинувся той запал і біль, що відрізняли його матеріали раннього періоду: «Славна Ольга Кобилянська, письменниця 40-мільйонного народу, очевидно, має неабияку пошану від вдячної нації! Цьому доказом є «ювілейне видання» – книжечка на 64 сторінки, нечепурно видана, у гнітючо-вulgарній обкладинці з коректурними помилками в тексті! Яка непрохідна пуца несмаку й не такту» [292, с. 107].

Емоційними засобами аргументації насичена рецензія публіциста на збірник «Главполитпросвета УССР», виданий російською мовою. Публіцист зазначив, що останній не має нічого українського, крім замітки про І. Франка і М. Драгоманова: «Ремизов, Гребенчиков і всякі «Серапіонові братья» стрижуть свої писання в суздальському стилі, мовою «билін» і казок «народним стилем», кацапщиною. Московська інтелігенція большевицького і смєновсховського типу культивує кацапщину, як вицвіт національності, переживаючи націоналістичні оргії в житті і почутті» [244, с. 40].

Львівський дослідник Й. Лось зазначав, що, з точки зору журналістської етики, «факт» не повинен перетворюватися на фетиш, завжди треба враховувати історичний, соціальний і культурний контексти [94]. Але у творчій діяльності М. Шаповала був паритет між зловживанням відірваністю фактів і майстерним, професійним поданням ретроспективи питання, що розглядається.

Специфічною рисою поезики журналістських творів М. Шаповала був такий елемент тексту, як **остання фраза**. Журналістикознавець Д. Прилюк уважав, що найкращим буде таке закінчення твору, яке не допускає

повторень сказаного і зрозумілого з викладу, а навпаки, наштовхує читача на роздуми й осмислення прочитаного [132]. Іноді останні фрази статті чи рецензії журналіста є «образами-вампірами», що концентрують на собі увагу й підсвідомо викликають асоціативний ряд як проекцію прочитаного. Вони варіюються від заперечення чи схвалення до висновків з елементами філософії, дискурсу.

Прикладами останньої фрази рецензій критика, де заперечення чи схвалення цінності твору лунає як вирок, можуть бути:

- «Це не література» [209, с. 205].
- «Роздражена, нервова, зтомлена націоналістичною оргією людина говорить в брошурі, а не спокійний учений» [185, с. 781].
- «Коли сюжету нема – навіщо перевесло?» [168, с. 182].
- «Чому б д. Федорченкові не писати прозою?» [183, с. 263].
- «В потребу такої історичної белетристики ми не віримо» [167, с. 395].
- «І це не під силу д. Д. Дорошенкові» [178, с. 205].
- «І тому видання «студії молотом» має повний резон, oprіч того, що написано її з великим хистом» [268, с. 382].

Твори, що наштовхували публіциста на роздуми й мали в собі елемент важливості для українських кіл з точки зору історичної правди, майстерності письменника, новаторського методу відображення художньої дійсності, наприкінці в рецензіях характеризувалися так: «Бажано, щоб ця збірка натякнула рос. публіці, що в укр. письменстві є ще багато цікавого творчого матеріалу, хоч би прим. у того ж Винниченка, Кобилянської, Коцюбинського, Стефаника, Франка і інших» [172, с. 64]; або «Хто не вірить в благородство людини, мусить вірити і проповідувати неблагородство – словом якусь реальну життєву силу, – тоді це буде художня література» [197, с. 395].

Останні фрази публікацій критика в жанрі рецензії різняться поширеністю та змістом: деякі – лаконічні, «обірвані», інші – поширені, прогностичні. Дослідник Д. Прилюк уважав, що на вибір і реалізацію жанру

впливає характер відображуваного об'єкта: «Одні з них заслуговують тільки згадки в газеті чи по радіо, інші потребують розкриття, а треті – пристрасного коментування і узагальнення» [132, с. 149]. Відповідно до цього динаміка викладу й мовностилістичний аспект матеріалу формувалися під впливом характеру об'єкта.

В рецензіях М. Шаповал намагався спрогнозувати, прорахувати, як вплине явище (вір, що автор розглядав) на галузь, де воно існувало. Журналіст найбільше вживав прогноз-впевненість, що абсолютно відповідало характерові публіциста: «Читання поеми дає одно вражіння: чуття жалю за автора, що дарма виклав свої «соображення» про кріпацтво, турбувався друком, виданням і т. п.» [183, с. 263]. Автор безапеляційно відносив поему письменника І. Федорченка «Благодать» до нецікавих. Безальтернативно зарахував видання до «літературного продукування», не даючи можливості аудиторії на власний розсуд визначити її ціннісний потенціал.

Важливо в розгляді специфіки журналістської творчості М. Шаповала визначити: які методи дослідження предмета застосовував критик; що виступало головним у процесі відтворення реальної дійсності в журналістському тексті.

Російський дослідник жанрів періодичної преси А. Тертичний визначив дві основні групи методів, що застосовуються в процесі журналістської діяльності: раціонально-пізнавальні (аналіз, синтез, логічний) та художні [218]. У публікаціях М. Шаповала переважали художні методи. Наприклад, у публікації «П. Ковальчук. На струнах» автор відкрито кепкував із того, що назва є претензією на поетичність, «завуальованість романтичної душі». Такий дисонанс у поєднанні змісту поезій з ліризмом викликав неприйняття: «Так і з великими цінностями: коли про них говорить людина з психологією горничної чи солдата – то будь вони прокляті, всі оті цінності» [274, с. 433].

Публіцист критикував поетичний стиль та сюжети цієї збірки,

вважаючи тематику неактуальною. Натомість журналіст зауважив, що особисті переживання поета П. Ковальчука більш цінний матеріал для творчості, ніж страждання абстрактної людини. Таким чином автор наголошував на індивідуалістичному пошукові, що був необхідний українському письменству. Поряд із критикою публіцист наводив протиставлення – творчість поета Гр. Чупринки, поезія якого була наповнена сили, краси, артистичності та глибини.

У галузі соціальних комунікацій у питанні реалізації жанру рецензії виокремлено характеристику, яка наближає цей жанр до літературно-критичної статті, огляду, мистецтвознавчого дослідження. Йдеться про те, коли автор під час аналізу літературного твору висуває суспільно значимі проблеми. У випадку творчості М. Шаповала це такі запитання: «Що породило дане явище (ситуацію)?», «Яке значення мають події, що оглядаються?», «Як будуть розвиватися події і що у зв'язку з цим варто зробити?».

Аналіз рецензій і статей публіциста в комплексі, як одного складного ідеологічного явища, дав відповіді на всі запитання, обов'язкові для висвітлення в журналістському тексті. Рецензії журналіста були продовженням його позиції в літературі та політиці, що висвітлювались у статтях, рецензіях на сторінках УХ і НУ. Тому, аналізуючи ідейний контекст публіцистики М. Шаповала, ці жанри варто розглядати у взаємодії. У статтях публіцист пояснював літературні явища українофільства, модернізму, народництва, індивідуалізму, утилітаризму, а в рецензіях давав відповідь на запитання: яке значення має той чи той літературний або історичний твір?

Подібним прикладом є рецензія на твір Великого Каменяра. М. Шаповал, характеризуючи «Украдене щастя» І. Франка, визначив особливості, що були ознаками індивідуальності у творчій майстерні письменника: колоритність, мальовничість, повна психологічна і життєва правда, мова галицького селянина-українця [245]. Таким чином він давав відповідь на запитання: яке значення події, що оглядається, для літератури?.

У цій публікації автор не вдався до таких подробиць: яке місце у творчості письменника займала драма; як класифікувати твір щодо модерністичної творчості; як звучить тема сільського життя. Тому, з точки зору повноти викладу в жанрі рецензії, публікації М. Шаповала були складником ідеологічної системи в поєднанні з рештою матеріалів на сторінках видань, а отже рецензії – частина ідейного тла, чим і пояснюється скорочення публікації.

Крім формотворчих, змістових, композиційних елементів та елементів поетики, важливим для журналістського тексту є мовний матеріал. На рівні мовного коду чи субкоду людина ідентифікує «своїх» та «чужих». Це стосується й публікацій у періодиці: словесний портрет автора може або імпонувати реципієнтові, викликати цікавість, переконувати, або йти урозріз із довірою читача – все це відбувається на рівні психології особистості через текст у процесі одновекторної комунікації.

Крім стандартних засобів вираження публіцистичного твору (метафора, епітет, синекдоха, літота тощо), для рецензій публіциста характерним було вживання неологізмів, росіянізмів, діалектизмів, розмовної лексики, жаргонізмів. За особливістю мовного портрета публікації М. Шаповала можна віднести до експресивно різновиду публіцистичного тексту. Цей різновид, на думку дослідника мови ЗМК А. Капелюшного, може використовувати різні стилістичні засоби, але порядок використання – особливий [60]. Відповідно до завдання він характеризується аналітичною обґрунтованістю, емоційною насиченістю, експресивною посиленістю утвердження ідеї.

(Як правило, М. Сріблянський першочергово звертав увагу на специфіку мовного портрета письменників, поетів. Якість видання залежала від стилістики автората була частиною літературності звучання тексту. Так, літературний збірник «Арго» (1913) автор відніс до творів з індивідуалістично-естетичним підґрунтям, адже погляди «аргонавтів» не

збігалися, і по-різному вони відчували море. Крім того, видання написане справжньою мовою [170]).

Реалізація саркастичного тону в рецензіях автора відбувалася за допомогою вживання росіянізмів, що, як правило, були натяком на проросійську орієнтацію письменника чи історика. Наприклад, журналіст про твір письменника В. Винниченка «Купля и другие рассказы» написав: «Індивідуальну творчість тяжко поставити в генетичний зв'язок з «несколькими веками»» [172, с. 64]; або «Переклад зроблено «удовлетворительно»...» [172, с. 64]. Про плагіат українського поета-лірика В. Тарноградського на творчість російського письменника М. Лермонтова публіцист зазначив: «Взагалі «подражательность» – низький сорт літератури» [174, с. 434].

Розглядаючи специфіку публіцистичного стилю в цілому, мовознавець О. Пономарів зазначав, що, залежно від жанрів публіцистики, логічний та емоційно-експресивний елементи мають неоднакове співвідношення, але публіцистичний стиль у цілому має врівноважувати в собі емоційно-експресивне забарвлення та логіку викладу [128]. У текстах М. Шаповала превалювало емоційно-експресивне начало – митці умовно розподілені на дві групи антагоністичного співвідношення в мистецтві та суспільно-політичному житті, а реальність визначувалася категоріями «подобається – не подобається».

Уживання жаргонізмів (слова загальнонародної мови, використані в специфічному значенні) у публікаціях («недобиток», «українофільське мурло», «жертви жаб'ячого елемента» (мається на увазі жаргонний вислів «жаба давить») вирізняють тональність текстів публіциста серед решти публікацій інших співробітників видання, які працювали в жанрі рецензії. Дослідниця мови, автор монографії «Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови» Л. Ставицька зазначала, що стилістичний спектр жаргонної лексики від жартівливо-іронічного до згрубіло-вульгарного залежить від ціннісної орієнтації й характеру групи та від того, входить ця

група до суспільства, чи протиставляє себе йому [212]. Щодо матеріалів журналіста, вживання жаргону є способом протиставлення особи або твору прогресивній патріотичній спільноті. Це ще більше посилювало двополярність викладу, бо завжди є поділ на творців і плагіаторів, на патріотів і псевдопатріотів, на народників і новаторів-індивідуалістів.

Експресивні емоційно-оцінні утворення є особливістю ідіостилю публіциста. (Під ідіостилем розуміємо систему змістових і формальних лінгвістичних характеристик, притаманних творам одного автора. Відповідно така система ознак робить унікальним авторський спосіб мовного вираження, застосований у творах [54]). Поряд із уживанням у публікації стилістично маркованих елементів, українську мовну культуру журналіст не порушував. За визначенням львівської дослідниці О. Сербенської, до змісту цього поняття входять: ступінь ознайомлення з мовними нормами; діяльність щодо популяризації мовних норм; правильне (орфографічне, орфоепічне, граматичне, лексико-фразеологічне) вживання слів; естетика мови [153, с. 67]. Відповідно до цього – критик підтримував українську мовну культуру в публікаціях.

Ідіостиль поета М. Шаповала в аспекті психопоетики (об'єктивно-психологічний, суб'єктивно-психологічний та мовний рівні) розглядала донецька дослідниця Т. Єщенко. Ідентифікуючи в тексті певні патерни та розподіляючи їх за групами, вчена дійшла висновку, що те, яким постає створювач художніх інновацій у мовних одиницях, лексико-семантичних побудовах та структурах, висловлюючи свою філософію, цілком залежить від синтезу позамовних факторів і чинників [105, с. 27–39]. У публіцистиці такий чинник виявити простіше, ніж у поетичних творах: у поезії маємо справу з образним світом особистості, а в публіцистиці – з індивідуальним сприйняттям та відображенням фактів.

На прикладі рецензій М. Шаповала та аналізі його мовної особистості бачимо, що завдання зробити публікацію «живою», але при цьому уникнути порушення мовних норм, та найголовніше вульгаризації друкованого слова,

було виконано на практиці журналістом. Дослідниця Л. Ставицька зазначала, що балансування між такими двома полюсами вимагає мовного смаку, філологічної інтуїції. Це ще раз підтверджує журналістську майстерність публіциста. Вміння залишатися в форматі культурологічного (УХ), а потім політичного (НУ) видання й виступати в гострокритичній тональності в жанрі рецензії є особливою і характерною рисою творчої лабораторії М. Сріблянського.

4.2. «Знаки» особистості в публікаціях журналіста

Видавець Є. Чикаленко в «Щоденнику» зазначав: «М. Шаповал (Сріблянський) колишній коректор «Ради», давній есер, лісний кондуктор по освіті, потім офіцер; людина талановита, страсна, гаряча до ненормальності, з великим нахилом до манії величності і прямолінійна до безглуздості» [228, с. 197]. Дослідник О. Юренко в статті «Микита Шаповал – хто він?», згадуючи про неоднозначне ставлення М. Грушевського та С. Петлюри до М. Шаповала, дійшов висновку, що журналіст був екстравагантним і непересічним [302, с. 44].

Матеріали публіциста, де постала його психологічна акцентуація за допомогою поетичного інструментарію, такі самі як і особистість М. Шаповала – безкомпромісні, однозначні, чіткі, вимогливі.

Зіставлення спогадів сучасників М. Шаповала та аналіз особливостей його публікацій («Поет і юрба» (1912), «Законопроект єпископа Никона» (1913), «Етюд про футуризм» (1914), «Ив. Алексеев (Небутев). Из воспоминаний левого эсера. (Подпольная работа на Украине) (Главполитпросвет)» (1925)) свідчить про те, що публіцист і його журналістські матеріали мали характеристики надмірної емоційності, «впертості», упередженості, переконаності, категоричності тощо. Специфіка виявлення автора в тексті розкриває теоретичні засади створення самих

текстів і в сучасній практиці може слугувати для удосконалення якості впливу автора на аудиторію.

Вивчення «знаків» особистості, про які писала дослідниця Н. Непийвода, у творчості публіциста є способом розкрити питання використання журналістом мови як засобу впливу. Крім виявлення специфіки реалізації змісту матеріалу в форму та його детального обрамлення (аналіз жанру рецензії в творчості М. Шаповала), важливо «наблизитися» до особистості автора. Сьогодні в соціальних комунікаціях це можливо завдяки використанню в дослідженні новітніх знань та застосуванню методів аналізу текстів. Журналістикознавець В. Здоровега зазначав, що не лише зміст впливає на вибір форми, а й особа автора, але вважати її головною в процесі текстотворення дослідник не погоджувався [215].

Відповідно до цього було передбачено деталізувати такі аспекти:

- використання М. Шаповалом у публікаціях елемента поетики авторського «я»;
- перцептивні гачки матеріалів;
- домінантна репрезентаційна система автора (контент-аналіз публікацій);
- акцентуований тип автора за класифікацією німецького вченого К. Леонгарда;
- реалізація позиції автора в тексті за допомогою его-стану;
- емоціогенність текстів (дослідження емоційно маркованих лексем публікацій);
- структура текстів критика: емотивна характеристика й наявність сценарію.

Для осягнення характеру «індивідуальності» журналістських текстів М. Шаповала та *особливостей поетики матеріалів*, що застосовував журналіст для реалізації творчого задуму, розглянемо його матеріали, опубліковані в обидва періоди життєдіяльності. На рівні ідентифікації у

публікаціях властивого для журналістської творчості М. Шаповала інструментарію, що найкраще виявляє особистість автора, головним було авторське «я».

Цей елемент поетики не лише був виразником сповідуваного принципу індивідуалізму в модерністичній творчості, а й характеристикою публікації загалом. *Авторське «я»* в публіцистичних матеріалах М. Шаповала допомагає ідентифікувати ідейний і психологічний портрети публіциста в аспекті вивчення журналістської позиції, ставлення до фактів, явищ.

Вживання авторського «я» наближувало журналіста до читача – через вислови на зразок «я думаю», «мені здається», «мене захоплює», де очевидною є присутність комунікатора, виникав ефект потенційної взаємовекторної комунікації. У публікації «Завдання української еміграції» журналіст зазначав: «*Я не поділяю думок остаркуватих песимістів, що, бажаючи бути мудрими, безнадійно махають руками на всю еміграцію (окрім себе!) і недвозначно радять їй спускатися на дно*» [240, с. 1]. Або у статті «Один голос» автор зауважував: «*Коли я на самоті стежу за розвитком українства, то проти своєї волі мушу спинятися на одному явищі, що з фатальною непохитністю, і неминучістю, розвивається більш над усе*» [194, с. 243]. На цих прикладах, не беручи до уваги контекст, виявлялася присутність автора і слугувала безпосереднім підсилювачем позиції журналіста.

Російська дослідниця В. Ученова наголошувала на різниці відтворення індивідуальності автора у поезії та журналістиці: «Ліричний герой художніх циклів, як це багаторазово підтверджувалося теоретиками літератури, частіше відмінний від документального духовного автопортрета. Інакше у публіцистиці. Тут автор виступає, як правило, від свого імені» [222, с. 186].

Порівняймо індивідуальність М. Шаповала, що постала в поезії, та авторське «я» журналістських публікацій. Поезії, що публікувалися на

шпальтах УХ, були різними: від лірики, де проглядаються громадські мотиви, до інтимної.

Поетичні рядки «хатянської» доби М. Шаповала сповнені почуттям любові до близької людини, у них поет захоплюється своєю коханою, віддається пристрасті:

Що за стан, за погляд, руки!
 Хто ті крила дав тобі!
 Ми зустрілись для розлуки, –
 Вони ж надять все собі.
 («Раз побачив, раз поглянув...»)

Публіцист у поезіях відображав не лише переживання та стан своєї душі, адже в межах віршованих рядків існував соціально-політичний світ, з притаманними йому особливостями:

Великий Пан своє добро
 В юрбу шумливу густо кинув;
 Дразливо дзенькнуло срібло –
 І крик старців дощем полинув.
 Для всіх було, багато всім, –
 А кожен став усе хапати,
 І думав, що йому, не їм –
 Призначив пан запанувати...
 («Великий Пан своє добро...»)

Публіцист П. Богацький, який був сподвижником автора, тому міг розуміти всю глибину почуттів ліричного героя, оцінюючи поетичну збірку М. Шаповала «Самотність» на сторінках УХ, писав: «І так «Самотність» є філософія людини, яка покінчила всі рахунки з товпою, з житієм міщанства і гордо замкнулася в високості своєї душі, щоб там найти найбільшу втіху і щастя» [12, с. 52].

Слід зазначити, що, на відміну від П. Богацького, поборник модернізму М. Євшан доволі критично оцінив збірку поета «Сни віри». Він

визнав цінність останньої, у першу чергу, як «документа пореволюційної психіки і настрою одиниці», а загалом поезію автора назвав такою, що не існувала «невимушено і гармонійно». Адаже у текстах відчувалася певна важкість від авторського бажання надати матеріалові «поетичної цілісності»: «Але в тому стремлінні до пластики, – самої пластики ще немає; бо немає ще тіла, сам нерв творчий» [37, с. 531].

Авторське «я» у публікаціях М. Сріблянського – це свідчення прагнень автора виявити індивідуалізм творчості через індивідуальність ліричного героя, що мав «витворить нові кадри борців за Україну» та «витворить нове інтелігентне покоління» [184, с. 112].

Розглядаючи матеріали журналіста (текст) на предмет «знаків» особистості, слід зауважити психолінгвістичне трактування тексту російським дослідником В. Беляніним. Текст учений розглядав як складне семантичне утворення, якому притаманні певні характеристики, яких не має слово. Це цільність, зв'язаність, емотивність, креолізованість, прецедентність, сквапність [5].

Для адекватної інтерпретації тексту проєкція реципієнта та проєкція тексту автора мають бути максимально наближеними, про це наголошувала російська дослідниця О. Зорькіна [50]. Вивчення ідейного наповнення та тематичного спектра журналістської творчості публіциста в хронологічній послідовності дало змогу наблизити проєкцію тексту до авторської проєкції М. Шаповала.

Найперше, що виокремлював реципієнт, читаючи публікації М. Шаповала в першоджерелах, це авторський курсив (публікація як візуалізований об'єкт). За допомогою вивчення матеріалів М. Шаповала **курсив** у текстах можна ідентифікувати як перцептивні гачки, тобто засоби, що дозволяють комунікату знайти точки перетину з читачем.

Перцептемами в публікаціях виступають графічні елементи тексту, а саме шрифт, що підсвідомо впливав на сприйняття тексту читачем та формував емоційне ставлення до нього. Застосування різного шрифту

допомагало авторові в розставленні акцентів та визначенні важливих деталей («Про чеське письменство» (1909), «Testimonium paupertatis» (1911), «Апотеоза примітивній культурі» (1912), «Порожнє місце» (1913), «Те, що дає радість життя» (1914), «Складка сил» (1923), «Приятель української культури» (1925), «На боротьбу з злочинством. Отвертий лист до громадянства» (1926)). Наприклад, у публікації «Кінець легенди», характеризуючи ставлення європейців до комунізму, публіцист наголошував: «Так європейський пролетаріят очистився від тих, що на його ж и т т я, с в о б о д у, і д о б р о б у т з а з і х а ю т ь : в і д к о м у н і с т і в» [186, с. 59].

Журналіст виокремлював головні пріоритети комуністичного руху, використовуючи відмінний шрифт, і ставив сам рух вершиною синонімічного ряду, при цьому лишаючи антонімічний зв'язок з усіма виділеними елементами.

Така манера розставлення логічного наголосу в тексті була характерна для матеріалів публіциста («З літературного життя за 1910 р.») у період боротьби за модернізм: «І мистецтво, що являється в о б р а з а х, цеб то річах конкретного змісту, являється перед нами діяльністю спомину» [184, с. 111]. За допомогою перцептем «образах» і «діяльності спомину» журналіст привертав увагу читача до негативних особливостей літературних творів 1910 р., що містили в собі народницькі тенденції, а отже, не сприяли літературному розвитку.

Перцептеми іноді є виразниками підтексту. Російський психолінгвіст В. Белянін зазначав: «Підтекст може бути і не помітним у тому випадку, якщо читач не розпізнає сигналів, що є у тексті, котрі акцентують на неявній оцінці автора» [5, с. 112]. У деяких випадках текст матеріалу натякав або орієнтував реципієнта на ту чи ту оцінку. Так, про ситуацію з формулюванням програми українського визволення в еміграційному оточенні в публікації «До програми українського визволення» М. Шаповал зазначав: «І тому з нас нема партій, головного знаряддя для боротьби за

визволення; українська інтелігентська та напівінтелігентська маса с м е р т е л ь н о не любить ставати в ряди борців» [238, с.31].

У празький період на позначення підтексту, крім перцептем у вигляді шрифту, публіцист вживав слова в лапках, що були виявами сарказму. Лексема, вживана в лапках, виступала антонімом до прямого значення слова: «Може партія «зверне увагу» , над якою прірвою вона стала» [186, с. 59]; «І все жалюгідно загинуло, загинув і Мазепа, загинула і мазепинська еміграція, безплідною була вся орликівська «дипломатія», міжнародна «політика» українських панів і панків [243, с. 3].

Візуалізований текст у час розвитку цифрових технологій, вивчення рекламного впливу, коли вчені, маркетологи, рекламісти активно розробляють та досліджують прикладну науку про шрифти та тексти, є об'єктом типографіки. Дослідник В. Криштопайтіс зазначав: «Текст для читача є знаковим образом, де шрифт виконує роль смислового супроводу основної ідеї додатковим значенням» [74, с. 73]. Цікаво, що на мові типографіки курсив М. Шаповала сприяв створенню ефекту довірливості й важливості інформації, оскільки були відносно дрібними.

Психологічну особливість публікацій журналіста в соціальних комунікаціях можна розглянути за допомогою теорії НЛП. Аналіз текстів критика на предмет домінантної репрезентаційної системи дав можливість поглянути на тексти М. Шаповала через призму його особистості. Розробки в царині НЛП спрямовані на те, щоб пояснити процес комунікації задля розкриття специфіки його ефективності, результативності та знайти канали, що дозволяють поліпшити перебіг масовоінформаційної діяльності.

У вивченні текстів публіцистики М. Шаповала важливою є частина теорії НЛП, що пов'язана з лінгвістичним аспектом мовної діяльності. У вивченні публіцистичної спадщини журналіста визначення репрезентаційної системи, що нею послуговувався автор, стало доповненням до його психологічного портрета. Подібні знання можуть допомогти пояснити емотивну структуру текстів публіциста та забарвленість його публікацій.

Сучасні науковці неоднозначно ставляться до використання здобутків нейролінгвістичного програмування та його застосування в дослідженнях. Одеська дослідниця Т. Ковалевська, описуючи перспективи НЛП у мовознавстві, дійшла такого висновку: «Мультиплікативна природа комунікації вимагає комплексного підходу до її аналізу, який наявний у концепціях нейролінгвістичного програмування. Наскрізна гуманістична спрямованість цієї науки зумовлює екологічність наукових розвідок і дає підстави для її ефективного використання в аналізі та конструюванні комунікативних стратегій особистості й соціуму. Зафіксованим за допомогою методів НЛП лінгвальним експонентам притаманні й сугестивні потенції, які реалізуються насамперед у характерних ретіальних контекстах, скерованих на комунікативний вплив. Суть цього мовного впливу полягає в глибинних кореляціях між ментальними й нейрофізіологічними особливостями сприйняття та семантикою мовного і невербального знака» [65]. Таким чином, застосування сучасних надбань та знань теорії НЛП у контексті аналізу публіцистичної спадщини М. Шаповала допоможе сконструювати комунікативну стратегію особистості, якою послуговувався журналіст у творчості.

Дослідниця медійних текстів Н. Непийвода, розглядаючи інтерактивну стилістику, зверталася до теоретичних засад створення текстів, спрямованих на взаємодію (інтерацію) автора з аудиторією, і у згаданому контексті поняття репрезентаційної системи визначила так: «Репрезентаційна система – це система кодування інформації в свідомості, тобто спосіб сприймання навколишнього світу і зберігання в мозку сприйнятої ззовні інформації. Так, частина людей переважно бачить навколишнє, інша частина – переважно чує його, інша – відчуває, ще інша – аналізує. Кожна людина з наявної в її рідній мові лексики підсвідомо вибирає й застосовує слова і вислови, характерні для її домінантної репрезентаційної системи» [114]. У сучасній теорії НЛП їх виокремлюють чотири: аудіальна (мовні одиниці на

позначення звука), візуальна (означення образу), кінестетична (відчуття), дискретна (патерни, пов'язані з логікою) [125].

Вивчення систематично повторюваних стійких елементів чи послідовності елементів – патернів усіх репрезентаційних систем за допомогою методу контент-аналізу дозволило інтерпретувати та виокремити особливості сприйняття навколишнього світу М. Шаповалом.

Категорією кількісно-змістового методу дослідження виступали патерни аудіальної, візуальної, кінестетичної і дискретної репрезентаційної систем; одиницями аналізу – мовні індикатори патернів цих систем; вибірковою сукупністю – рецензії М. Шаповала за 1911 р. (11 публікацій). Надрукований у 1911 р. рецензія на твір «На струнах» письменника А. Ковальчука містив:

- патерни візуальної системи: «бачучи», «ввічі», «вуалем», «прекрасний», «старі», «старе»;

- патерни аудіальної системи: «зве», «казати», «говорити», «вчуєш», «співає», «мотив», «чути», «говорить», «тиха»;

- патерни кінестетичної системи: «люблять», «годиться», «виступати», «поетичним», «самотність», «журбу», «становище», «обезцінюють», «вартості», «не захочеш», «цінностями», «робишся», «любов», «притерті», «піти», «валяєшся», «жаліслива», «ніжна», «широ», «вийшло», «не цікаве», «слабі», «знайти»;

- патерни дискретної системи: «начитавшись», «читати».

Рецензія М. Шаповала, присвячена твору «Барвінковий світ» українського поета-лірика В. Гарноградського (1911), містив 88 % кінестетичних патернів та 12 % аудіальних, а візуальних та дискретних патернів у тексті взагалі немає. Виявляємо таку тенденцію: патерни візуальної та дискретної систем у матеріалах майже не трапляються; аудіовізуальна система становить незначний відсоток загальної кількості патернів, натомість повсякчас переважає кінестетична система, що за результатами вивчення, є домінантною. Таке переважання репрезентаційної

системи, коли головними є відчуття, доводить, що публікації критика повністю відповідали його характеру. Беручи до уваги реалізацію в нашому дослідженні біографічного методу за допомогою щоденникових записів та особистої кореспонденції публіциста, і зіставляючи її з характеристикою тексту, маємо два компоненти вивчення постаті та її творчості, що доповнюють один одного.

Цікавим є запитання чи різняться модель сприйняття світу в публіциста М. Шаповала і поета М. Шаповала? Аналіз поезії «Усе пройшло передо мною...» із збірки «Сни віри» (1908) дав такі результати: у процесі дослідження виявлено найбільше патернів кінестетичної системи («пройшло», «любов», «благання», «обтяго», «молодий», «лежать», «спорожніло», «не страждало», «не любило», «холодить», «сидить», «жах», «шаліє», «обернеться», «радіє»); далі по спадній представлені індикатори візуальної системи, менше дискретної й найменша частота вживаності аудіальних патернів.

Поет М. Шаповал послуговувався в текстах віршів переважно кінестетичними патернами, що засвідчує: чуттєвість та індивідуальне начало ліричного героя, що були головними постулатами модерністичної моделі творчості й пропагувалися публіцистом протягом життя, характерні для поетичної майстерні публіциста як метод відображення чи філософська доктрина та психологічна ознака сприйняття журналістом навколишнього світу.

Крім виявлення каналів сприйняття в публікаціях, текст, залежно від рис особистості автора, мав певну динаміку. За допомогою прагматичного аналізу текстів (єднання з елементами змісту тексту характеристик комунікатора чи аудиторії [51, с. 44–48]) можливим стало простеження акцентуаційних рис журналіста шляхом виявлення таких характеристик особистості автора через інструментарій поезики, як автобіографізм та авторське «я».

Журналістикознавець В. Шкляр визначив такі елементи поетики журналістського тексту, як автобіографізм та авторське «я». Авторське «я» – «це вияв ставлення автора до відтворюваних ним фактів, подій, журналістська позиція, що впливає з авторських відчуттів і роздумів» [32, с. 270]. А автобіографізм у публіцистиці включав два складники: автобіографізм героя (власне спогади автора) та автобіографізм автора (журналіста-публіциста як автора твору).

Класифікацію акцентуйованих особистостей подав німецький учений К. Леонгард. Щодо природи та специфіки акцентуації він зазначав: «Акцентуація, це, по суті, ті ж індивідуальні риси, що володіють тенденцією до переходу в патологічний стан» [84, с. 19]. До категорії патологічного стану належать особистості, що за своїм темпераментом та рисами характеру відрізняються від середньостатистичних осіб. Сюди можна віднести більшість історичних неординарних постатей, але не тільки тих, чиє ім'я пов'язане з творчістю. Ідея такого аналізу публікацій М. Шаповала виникла в процесі вивчення текстів критика, оскільки його публікації суттєво відрізняються від матеріалів колег по виданню.

(На підтвердження тези про наявність акцентуації у текстах критика, тобто певних рис у гіпертрофованому показнику, було проведено фокус-групове інтерв'ю в міні-групі в складі п'яти людей, які мають журналістську освіту та працюють за фахом. Модератор пропонував учасникам чотири фрагменти текстів авторів УХ: М. Євшана, А. Товкачевського, Н. Трикулевської та М. Шаповала. Завдання учасників виявити текст, що емотивно різниться від решти. Процедура дослідження виявила – характеристика акцентуйованості притаманна тексту М. Шаповала (див. додаток Ж).)

Отож, зіставивши визначені учасниками опитування характеристики (див. додаток Ж) з класифікацією вченого К. Леонгарда, виявлено, що автор найбільш близький до афективно-екзальтованого типу акцентуйованих особистостей. У своїх матеріалах він уособлював темперамент «щастя і

тривоги»: бурхливо реагував на життя, був схильний до натхнення, поривчастий, вразливий, творчий. Цю думку підтверджують цитати публікацій: «Подумать тільки: хай якийсь чудовий твір склався як реакція після «возмутительно грязной оргии» – а нам, мовляв, що до того? Насолоджуймося!» [200, с. 291]. Так емоційно реагував публіцист М. Сріблянський на запроваджену «автономію» мистецтва. Або фрагмент публікації «Етюд про футуризм»: «Нас послідній дворник, послідній хам за ухо водить куди схоче, або ми самі з переляку тікаємо в катакомби («Ми з великим жалем в катакомби підем», – скиглила недавно одна патріотична дама), у нас нема мови, нема вільної людської ходи, ми не маємо ще права говорити українською мовою!» [179, с. 463].

Матеріали пражського періоду так само насичені рефлексіями автора: «... політика в суті діла є не *попівським баламутством і не шарлатанським пройдисвітством*, а науково продуманою системою планів і заходів з області національно-культурного, господарського і організаційного суспільного будівництва» [288, с. 3]. Мовні індикатори визначають загальний настрій публікації. Завдяки таким елементам, матеріали журналіста вирізнялися серед публікацій інших співробітників НУ. Текст, як проекція світу автора, характеризувався темпом наростання емоцій, коли зовнішній вияв відрізняється інтенсивністю, адже «афективно-екзальтовані особистості однаково легко приходять у захват від радості та у відчай від печалі» [84, с. 99]. Такі характеристики притаманні публікаціям М. Шаповала, адже вони є репрезентацією його індивідуальності.

Крім виявлення рис, що робили публіцистику М. Шаповала пізнаваною для читачів, у міжкомунікативній взаємодії важливим є те, як автор позиціонував себе в тексті. Класифікувати позиції комунікатора (журналіста) у публікаціях можливо за допомогою розробки американського психолога Е. Берна. Вчений виокремлює три позиції (его-стани): батька, дитини і дорослого [7]. Перший стан характеризувався надмірністю; критичною інтонацією; інтонацією заборони; мав риси протекціонізму.

Другий стан – більш емоційний; йому притаманне безпосереднє ставлення до оточення; інколи легковажність. Его-стан дорослого – це уважність і пошук інформації; постійний контакт з аудиторією.

Аналіз текстів М. Шаповала підтвердив наявність у публікаціях характеристик его-стану батька, що визначається сталим комплексом емоцій, поведінкових моделей і типових реакцій людини. Наприклад, у статті «Testimonium paupertatis» авторська позиція – це позиція повчання читачів: «Ех, двигачі культури національної, з вашими псами-громадянами і зміями-присмикаючими: Вам аби – громадські тенденції, а що ці тенденції йдуть в життя з собачої голови – про те байдуже» [211, с. 416].

Така само позиція М. Шаповала в публікації «На сучасні теми»: «Годі. Усилля кращої частини людскости з віку напрямлені на боротьбу з брехнею в усіх її змістах і формах. І тепер Винниченко хоче зробити парадокс: з ворога зробити приятеля, чорне називає білим» [193, с. 173]. Так відгукувався журналіст на літературну працю письменника В. Винниченка, на п'єси «Базар» і «Брехня». Головним раціональним аргументом публікації було заперечення публіцистом спроби письменника до «не шабльованого» твору.

Журналіст заангажовано позиціонував себе стосовно окремих постатей та тенденцій у мистецтві, не намагаючись бути неупередженим. Він виступав як провідник читача у світ літератури, радник реципієнта з питань творчості, не лишаючи комунікантові свободи вибору. Це простежується в більшості матеріалів публіциста. Отож его-стан батька повсякчас застосовувався автором як позиція журналіста.

Позиція М. Шаповала не змінилася в празький період журналістської творчості. У передовій статті ТУ «З Новим роком!» автор зазначав: «Сороміться з цим лізти межі очі – це все і непотрібне, і шкідливе, і некультурне та й чуже. В жидівському баламутстві, наплетеному кілька тисяч літ назад, і перенесеному через візантійські та болгарські панські передпокої на Україну – ваша «національна» культура» [243, с. 3].

Рідше позицію автора можна охарактеризувати его-станом дорослого. Такі публікації («Чи буде просвіток?», «З громадського життя») визначаються тим, що публіцист вів діалог з читачем, звертався до нього на рівних, таким чином умовно формувалася між комунікатором та комунікантом позиція колег: «Ми, українці, дорожимо думками великих людей, надто прихильних до нас, і тому з великою цікавістю слухали, що казав М. Горький про нас і нашу справу» [208, с. 60]; «Я не вірю в політичну мудрість гімназистів – як собі хочете, хоч може вони і ображаються таким браком понять рівності і демократизму» [181, с. 166].

Вставна конструкція «як собі хочете» є безпосереднім зверненням до потенційної аудиторії. Вона засвідчила, що умовно існує інший погляд, відмінний від авторської позиції. Це є прикладом реалізації в статті стану его-дорослого. Цей приклад дає змогу констатувати, що М. Шаповал діяв за правилами успішної взаємодії з аудиторією свого видання в контексті власних матеріалів. Адже паритетна позиція між автором і читачем, завдяки постійному зверненню публіциста до українців чи введенню в тексті акценту «ми – українці», тобто об'єднанні для досягнення спільної мети, сприяла формування почуття «ми».

Авторська тональність та стилістичне обрамлення публікацій є чинниками підсилення емоції як важливого компоненту змісту. Дослідник В. Корнеєв у статті «Роль маркованої лексики у створенні емоціогенної структури тексту» розглянув специфіку емотивної та емоціогенної структури тексту: «Поряд із смислово-логічною структурою в тексті існує структура емотивна (тут: сукупність мовних засобів, здатних справляти емоційний ефект). У контексті діяльнісного аспекту розгляду тексту вона набуває ознак структури емоціогенної. Під емоціогенною структурою слід розуміти структуру, яка визначає той емоційний, чуттєвий ефект, що виникає у читача під час і після сприймання тексту» [71].

Емоціогенність тексту дослідник може ідентифікувати за допомогою маркованих лексем і таким чином визначити, який ефект (емоцію) справляв

матеріал автора при прочитанні, наскільки «насиченим» та динамічним був цей стан у процесі композиційної реалізації матеріалу.

Стаття доби еміграції під назвою «Кінець легенди» яскраво ілюструвала емоціогенність публікацій критика [186]. У публікації вжито такі емоційні лексеми: «самогубство», «виключення з партії», «передсмертному листі», «без лірики», «давно хворіє», «прохає», «з тієї драми», «танець божевільних», «злочинства», «куля в лоб», «організували грабїж», «останнє лахміття», «осунувся, постарів», «не треба робити», «очистився», «між двома ворогами», «є смерть і неволя», «там ненависть», «вибухнув фашизм».

Ці елементи вибірки впливали на емоційне сприйняття тексту, де домінантними є скорбота, сум, тривога, розчарування, розгубленість. Львівська дослідниця Н. Гоца вивчала компоненти тексту, що фіксують емоціогенне забарвлення: «Ці текстові компоненти виділяються в тканині художнього тексту своєю особливою знаковістю. Показники емотивності характеризуються симптоматичністю, тобто здатністю вказувати на відхилення від мовної та мовленнєвої норми й, таким чином, стимулювати емоційні реакції читача, іконічністю (картинністю) або символічністю» [31]. У публікації М. Шаповала активізувалося емоційне сприйняття не лише через «компоненти знаковості», а й через реалізацію цих компонентів у канві образного потенціалу статті.

Емотивна структура творів критика, завдяки афективно-екзальтованій акцентуації та позиції автора у тексті за напрямом наростання емоцій, характеризувалася постійною градацією. Автор упродовж викладу ілюстрував думки прикладами, і таким чином підсилював напруження.

Елементи поетики (авторський коментар, промовиста деталь, характер і конфлікт) сприяли формування емотивнонасиченого «полотна» матеріалу. Показовим може бути приклад статті «Поет і юрба». У цій публікації йдеться про «автономію мистецтва», коли особу автора відмежовують від її творчості. М. Шаповал поступово розкривав суть цього питання,

наголошуючи на етиці добра й зла, подаючи конкретні випадки аморальності світочів, розмірковував над роллю «маленької» людини. І врешті апогеєм емоційного підґрунтя матеріалу став висновок автора: «Без індивідуальної культури не може бути і громадської, без «самоусовершенствования» не може бути культури індивідуальної» [200, с. 295].

Російська дослідниця В. Ученова зауважувала, що поширеною є думка про залежність емоційного успіху публікації від ступеня її образності, проте образність (художня, семантична, лексична) – не єдиний компонент емоційної виразності публіцистичного тексту: «Визначаючий момент в активності емоційного впливу публіцистики – ступінь актуальності, близькості аудиторії до явища, про яке йде мова» [221, с. 211]. Розгляд публіцистом питань, що були на часі в українській літературі та сприяли ефективності впливу на аудиторію й реалізації емоціогенної системи тексту.

Усі досліджені характеристики текстів автора є свідченням того, що в публікаціях журналіст подає певний поведінковий набір (сценарій), пропонує аудиторії. Автор як постійний поборник індивідуалізму, художності, національності, партійності, патріотичності, у своїх матеріалах запропонував потенційний проект розвитку подій, що «насаджував» читачеві. Сценарії в публікаціях критика – тверді, оскільки передбачають безальтернативні дії. Наприклад, якщо суспільною тенденцією стає право приватного скандалу в контексті мистецтва, критик закликав: «Не дати їм цього права [приватного скандалу] – буде фактом дійсної культури» [200, с. 295]. Або з'явилися у творчості поета-футуриста М. Семенка експерименти над словами, М. Шаповал одразу констатував: «Чого ж тут носитись з великими словами, коли ви можете жити тільки ізмами, амизмами, ідіотизмами, розбоями, брехнею» [179, с.463].

Твердий сценарій був також характерний для поетичної творчості М. Шаповала. У поезії публіциста кінця 10-х рр. ліричний герой, що відкривав свій світ через чуттєву індивідуальність, змінився на співця

політичного маршу. Для поетичної творчості М. Шаповала були характерні такі риси, як спрямованість, впевненість, безальтернативність:

Піднімайсь, мій Орел-Стоголів,
 І закульовуй всіх царських орлів,
 Піднімайся робочий весь Люд
 При мені на сторожі весь будь,
 Піднімайся Червоний Солдат
 І ставай у залізний свій ряд –
 Я в ряду
 Уже йду!

(«Революція», 1919 р.)

Або: Ми Армія Червона України
 Йдемо убити всесвітній капітал,
 І всім трудящим випростати спина
 Та показати робочий ідеал.

(«Червоний марш»)

Уживання наказового способу дієслова майже в кожному рядку не лише створювало ефект динаміки в поезії, а й ілюструвало безальтернативний поведінковий набір, пропонований автором.

Висновки до розділу

Жанр літературної рецензії був найуживанішим у журналістській творчості М. Шаповала. На сторінках журналів «Українська хата» та «Нова Україна» у постійній рубриці «Бібліографія» їх у загальній кількості з'явилося 98 публікацій. З точки зору хронологічної характеристики рецензії журналіста можна поділити на «хатянські» (1909–1914), коли він відстоював позицію переконаного модерніста, та рецензії пражського періоду (1922–1928), коли автор виступав частіше в ролі поміркованого читача. Відповідно до особливостей змісту, рецензії М. Шаповала варіювалися від схвальних (модерністські твори) до критичних (народницькі твори).

Насичення автором композиційних елементів (остання фраза, ліричний відступ, прогноз-впевненість) емоційними засобами аргументації та посилення таким чином емоціогенності текстів журналіста впливали на якість індивідуального стилю М. Шаповала.

Зіставлення спогадів сучасників журналіста (Є. Чикаленко, Н. Григорійв) і аналіз публікацій М. Шаповала у процесі фокус-групового опитування свідчать про те, що публіцист і його журналістські матеріали мали характеристики надмірної емоційності, «впертості», упередженості, переконаності, категоричності тощо. Це дало підстави вивчати «знаки» особистості в публікаціях за допомогою специфіки організації авторського тексту: перцептивні гачки у вигляді застосування авторського курсиву і лапок; кінестетична домінантна системи як виразник першочерговості чуттєвого для журналіста; афективно-екзальтований тип акцентуації авторського «я» за класифікацією німецького вченого К. Леонгарда, що характеризувався темпераментом «щастя і тривоги»; позиція комунікатора, тобто М. Шаповала, у тексті як уособлення его-стану батька з ознаками надмірності, протекціонізму, і відповідно використання «твердого» сценарію – пропагування журналістом безальтернативних дій у публікаціях.

ВИСНОВКИ

Науковий інтерес до публіцистичної спадщини визначних постатей України сьогодні – безперечний. Публікації активних діячів є важливим джерелом знань для вчених науки соціальних комунікацій не лише тому, що є мозаїчним складником окремих друкованих видань системи періодичної преси та її ідеологічної спрямованості початку ХХ ст., а й через трансформацію суспільно-політичних поглядів публіцистів, як суб'єктивного літопису доби, що ідентифікуються в контексті реалізації журналістами аналітичних і художньо-публіцистичних жанрів. Одним з таких непересічних представників минулого століття був Микита Шаповал, публіцистична спадщина якого ще не вивчена в межах окремого комплексного дослідження в сфері соціальних комунікацій.

Намагаючись вичерпно опрацювати публіцистичний доробок журналіста через вивчення ідейного наповнення та особливостей журналістської майстерності на сторінках журналів «Українська хата» (Київ, 1909–1914) і «Нова Україна» (Прага, 1922–1924), оскільки саме ці часописи презентують цілісні ідеологічні концепти творчості журналіста, у дослідженні сконструйовано концепції основних періодів журналістської творчості. У процесі фокус-групового опитування було підтверджено наявність індивідуального стилю автора та акцентуваності його текстів публіцистики. Це дало підстави, по-перше, об'єктивно стверджувати, що журналістська творчість М. Шаповала різниться рисами нетиповості, оригінальності, емоціогенності; по-друге, розглядати особливості журналістської майстерності автора та «знаки» особистості у його публікаціях. Логіка дослідження будувалася відповідно до поставлених завдань, що були виконані таким чином:

1. Умовно дослідження публіцистики окремих постатей у сфері соціальних комунікацій було поділено на кілька груп:

1) дослідження особливостей поетики, архітектоніки, ідейного наповнення, тобто того, що являє собою публіцистичний текст автора (В. Галич, Н. Зелінська, Ю. Залізник, О. Федоренко, Г. Гопко, Т. Хоменко);

2) публіцистика в контексті певних подій (вплив на суспільну свідомість, сприяння доленосним процесам відродження, поступу тощо), певного історичного періоду, коли публіцистика є репрезентантом доби (О. Барчан, С. Гришина, О. Почапська, О. Романчук, Б. Залізник);

3) праці, що охоплюють специфіку явища та історичний контекст (О. Теребус, Я. Прихода, Л. Павлюк, Н. Желіховська, О. Лебедева-Гулей, О. Левкова, Л. Масімова, В. Стадник).

Відповідно до специфіки публіцистичного явища в журналістиці та результатів розглянутих досліджень у галузі соціальних комунікацій, публіцистична творчість М. Шаповала вивчалась в кількох аспектах: «що було сказано» (ідеї проголошені в публікаціях), «як було сказано» (аналіз стилю журналіста).

2) Спадщина М. Шаповала, що включає журналістські матеріали, численні наукові праці, поетичні збірки, ставала об'єктом дослідження науковців соціології, історії, філології. Крім того, наявність дотичних до теми творчості публіциста матеріалів – достатня. Відповідно до їх специфіки, диференціація джерел наукової роботи така:

- особисті документи: «Щоденник» публіциста у двох частинах, що охоплює лютий 1919 р. – січень 1932 р. і слугує головним регулятором з'ясування перебігу подій життя діяча. У контексті дослідження він відігравав другорядну роль, оскільки на його сторінках автор не відображає змісту ідеологічної налаштованості празької доби;

- архівні документи: особистий фонд у ЦДАВО України (3563), що його матеріали справ (283 одиниці) слугували допоміжними в розкритті ідейних орієнтирів публіциста в пореволюційну добу. Лекції про М. Драгоманова дали можливість детальніше аргументувати концепцію розвитку українського народу, що пропонував автор на сторінках НУ.

Архівні справи (листи до однодумців, колег, друзів), що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України, дали змогу фактологічно доповнити «хатянський» період життя і творчості М. Шаповала;

- дисертації: в історичній науці про постать М. Шаповала захищено дві кандидатські дисертації (О. Чумаченко, І. Курас), але вони не перетинаються з об'єктом та предметом нашого дослідження, оскільки в центрі їх вивчення М. Шаповал як політик. Публіцистичні тексти автора, як зазначав Д. Курас, можуть мати хіба що літературну цінність. З цією тезою ми не погоджуємося, адже журналістські тексти публіциста і до демократично-визвольних змагань (УХ), і особливо після поразки національної революції (НУ) є безпосередньо проекцією суспільно-політичних та літературних поглядів діяча;

- праці про життя і творчість: Б. Гомзин у 1932 р. у формі розширеного некрологу розповів про постать М. Шаповала, наголошуючи на політичних поглядах та вдачі публіциста; сучасний автор-краєзнавець В. Терещенко намагався охопити різногалузеву діяльність М. Шаповала (як лісовода, революціонера, державотворця, вченого, людину, літератора). Але ці видання дають лише поверхове уявлення про ідеї суспільно-політичного та культурного характеру і, скоріше, можуть використовуватися як джерела для широкого загалу;

- збірки на пошану: перша – видана наприкінці 20-х рр., де авторами виступили соратники М. Шаповала, друга – у 2007 р. матеріали наукової конференції. Обидва видання були цінними для проведення дослідження, оскільки дали змогу чіткіше представити ідейне наповнення публікацій і особливостей журналістської майстерності, зважаючи на реалізацію «особистості» у текстах критика;

- наукові статті: дослідники Н. Сидоренко, Н. Миронець, С. Павличко, О. Лупейко, О. Юренко зверталися у своїй науковій діяльності до постаті та творчості М. Шаповала. Наукові статті цих учених допомогли умовно виокремити у творчості публіциста кілька етапів («хатянський» та празький періоди) та визначити ідеологічну спрямованість діяча в контексті історичної доби;

- матеріали в фахових хрестоматіях: публікації М. Шаповала вміщено у двох хрестоматіях з історії української журналістики серед матеріалів інших публіцистів початку ХХ ст. Це свідчить про знаковість постаті й творчості критика, адже упорядники подають його статті в когорті тих журналістів, що фактично представляють добу;

- побіжні згадки в дисертаціях, монографіях, щоденникових записах, статтях: численні згадки про діяча М. Шаповала можна знайти в працях таких істориків журналістики, як А. Животко, І. Крупський, Н. Сидоренко, О. Богуславський, А. Кобинець, у роботах літературознавців С. Жадана, О. Ільницького, А. Білої, М. Шкандрія, у історичних дослідженнях Т. Бевз, Д. Яневського, В. Лозового, Г. Касьянова, Р. Млиновецького.

Опрацювання джерел, що, так чи інакше, стосуються постаті М. Шаповала, засвідчило: журналістська спадщина публіциста в науці соціальних комунікацій, історії, літературознавстві висвітлена на рівні фрагментарних згадок імені автора в культурологічній дискусії першого десятиліття ХХ ст., становленні видання «Українська хата» тощо. На сьогодні немає жодної праці, що розглядала б публіцистичну спадщину М. Шаповала, спроби втілення модерністського культурного явища на теренах України, значення журналістської творчості автора загалом.

3) «Хатянський» період творчості М. Шаповала охопив період 1909 – 1914 рр. Він був не лише одним із співзасновників журналу «Українська хата», а й виступав протягом шести років на його сторінках як поет (11 поезій), оглядач і рецензент (91 літературна рецензія), перекладач (два

переклади творів з білоруської мови). Публікації автора з'являлися в межах рубрик «З громадського життя», «На сучасні теми», «Бібліографія».

Концепція модерністичної творчості, що описував автор у журналі, осмислювалася ним як поєднання індивідуалізму, ніцшеанства і національності на противагу народницькій літературі, яку М. Шаповал характеризував як симбіоз тенденції, «браку вільної істоти» і почуття триєдності народів (залежності від Російської держави). Пропагування індивідуалізму й ніцшеанства в публікаціях М. Шаповала було свідченням захоплення журналіста культурологічним явищем модернізму, що не варто ототожнювати лише з певною стильовою течією в літературі. Індивідуалізм постав як втілення пошуку чогось нового, нетрадиційного у мистецтві, а ніцшеанство – як підтримка філософії модернізму – «філософії життя».

Існування концепції модерністичної творчості М. Шаповала тільки на теоретичному рівні було доведено появою футуристичної творчості М. Семенка, який був категорично розкритикований публіцистом.

4. Празький період публіцистичної творчості М. Шаповала треба розглядати головним чином на сторінках часопису «Нова Україна» (1922–1928), оскільки діяч був одним зі співредакторів та активним учасником. Відповідно до формату видання, матеріали діяча були присвячені виключно питанням політичної організації еміграційних кіл у Празі.

За сім років існування журналу «Нова Україна» на його шпальтах з'явилося майже 50 публікацій М. Шаповала: 37 – на суспільно-політичну тематику (теоретичні статті й публіцистичні коментарі), 12 – матеріали, що стосувалися мистецької царини (рецензії рубрики «Бібліографія»). Суспільно-політична тематика висвітлювалася публіцистом з позицій ідей визволення й відродження українського народу. Культурологічна проблематика осмислювалася М. Шаповалом за допомогою виявлення у творчості індивідуалістичного начала.

У публікаціях дійсність журналіст розглядав з позицій головних завдань української еміграції (семантичний аспект); поетика матеріалів

нагадувала виступи на партійних засіданнях, або програмні тези до партійного статуту (синтаксичний аспект); публіцист намагався дати відповіді на актуальні питання організації еміграційних кіл у Празі (прагматичний аспект).

У публікаціях на сторінках «Нової України» М. Шаповал постав як серйозний політик, який мріє про соціалістичне майбутнє для України, і лояльний критик літературних творів, що стримано відстоював індивідуалізм.

5. Концепція триєдиної незалежності України, автором котрої був М. Драгоманов, та яку у своїх матеріалах обґрунтовував М. Шаповал, мала три складники: створення національної культури, впорядкування господарської галузі та суспільно-політичній устрій України.

М. Шаповал розглядав процес формування культури як вияв національності за допомогою розвитку науки, виховання і організації громадської думки. Впорядкування господарської галузі Української держави журналіст бачив у звільненні від фінансового податку та організації українських кооперативів. Соціалізм як потенційний суспільно-політичний устрій України осмислювався публіцистом одночасно як загальнолюдський ціннісний орієнтир.

Крім абстрактних роздумів, критик намагався аргументувати програму триєдності відродження України за допомогою соціологічних досліджень, вираховуючи відсоток фінансового та людського визиску у лекціях з національного питання. Потенційні звершення, на думку вченого, у згаданих галузях життєдіяльності нації мали відбутися на користь соціалістичного майбутнього. Поняття «соціалізм» у публікаціях критика існувало в бінарному представленні (як суспільна формація та загальноцивілізаційний розвиток суспільства).

У доеміграційний період для публіциста була головною особистістю, індивідуальністю, як виразник творчості, зокрема літературної, а 20-ті рр. позначилися тим, що всі зміни політичного життя передбачені

М. Шаповалом, мали відбутися на користь людини, як представника нації, для задоволення її потреб.

6. Жанр рецензії був найбільш уживаним у журналістській творчості М. Шаповала: 91 матеріал на сторінках «Української хати» та 12 – на шпальтах «Нової України». За видовим розподілом ці публікації були літературними, оскільки відображали перебіг літературного процесу в Україні в постійній рубриці «Бібліографія». Дослідниця громадсько-політичних поглядів М. Шаповала О. Чумаченко у бібліографії творів публіциста класифікувала такі публікації, як рецензії. Але ознаки публікацій, як: намагання подати повну панораму літературних творів української літератури (у межах постійної рубрики) та наявність у публікаціях у контексті характеристики тексту авторської оцінки з питань суспільно-політичного характеру – дозволяють говорити про межування в творчості М. Шаповала жанрів рецензії та огляду.

Умовно рецензії М. Шаповала можна поділити на схвальні й критичні. Перша група – аналіз творів, що, на думку автора, мали художню цінність (модерністські). Схвальним рецензіям М. Шаповала притаманне вживання ретроспективи, лаконізм поданої оцінки. Друга група характеризувалася поданням «факту, як фетишу», прогнозом журналіста щодо долі твору та автора.

Для цих двох груп рецензій характерним є переважне використання журналістом емоційних засобів аргументації у тексті. Прикладом цього є емоційно насичений композиційний елемент публікацій М. Шаповала – остання фраза. У схвальних рецензіях вона утверджувала творчість авторів, у критичних – заперечувала. Рецензії двох періодів творчості журналіста різняться тим, що в «Українській хаті» автор – палкий поборник індивідуалізму у творчості й суспільно-політичному житті, безкомпромісний критик тенденційності, а на сторінках «Нової України» М. Шаповал постав як поміркований читач.

Літературні рецензії М. Шаповала фактично поділили представників літературного життя України початку ХХ ст. на два умовних табори в літературі та суспільно-політичних поглядах: ті, які творили (індивідуалізм, проукраїнська орієнтація), і ті, які дотримувалися тенденції (народництво, проросійська орієнтація).

7. Зіставлення спогадів сучасників М. Шаповала (Є. Чикаленка, С. Петлюри, М. Грушевського) із особливостями публікацій автора, що були визначені в процесі фокус-групового опитування, проведеного серед працівників ЗМК, довело: особистість публіциста, як і його тексти, мають спільні характеристики – імпульсивність, надмірна емоційність, впертість.

За допомогою поетичного інструментарію авторського «я» та автобіографізму матеріалів автора були розглянуті «знаки» особистості в публікаціях М. Шаповала. Прагматичний (єднання з елементами змісту тексту характеристик журналіста) аналіз текстів «хатянської» доби і празького періоду виявив:

- перцептивні «гачки» публікацій у вигляді авторського шрифту та лапок репрезентували ставлення публіциста до тих чи тих явищ;
- домінантною репрезентаційною системою журналіста була кінестетична (понад 80 % патернів у публікаціях), що свідчить про ідентичність способу сприйняття світу М. Шаповалом і пропагованих ним методів зображення дійсності у творах мистецтва (чуттєвість у поєднанні з індивідуалізмом);
- публікаціям публіциста притаманна ознака акцентуації (емоційне напруження у тексті, що переходить у патологічний стан), яка реалізується в межах афективно-екзальтованого типу (за результатами фокус-групового опитування) – темпераменту «щастя і тривоги»;
- журналіст у публікаціях уживав до потенційної аудиторії тон наставляння та повчання, що робить його позицію комунікатора (автора) близькою до его-стану батька (за видовою диференціацією Е. Берна);

- емотивність текстів М. Шаповала характеризувалася напрямом наростання емоцій та посиленою емоціогенністю (визначальними є стилістично марковані лексеми публікацій), що зумовлювало умовне існування «твердого» сценарію в матеріалах публіциста.

Спадщина Микити Шаповала може бути цікавою для дослідників багатьох наукових галузей, крім соціологів, істориків, журналістів, котрі сьогодні виявляють зацікавлення творчістю та діяльністю публіциста. Матеріали та праці журналіста можуть стати предметом дослідження інтерактивної стилістики, адже яскравість, різнобарв'я, численність використаних мовних засобів робили ефективним процес одновекторної комунікації у ланцюжковій «автор – журнал – читач».

Досягнуті наукові результати можуть бути використані в поглибленні та розширенні наукових знань про тенденції розвитку української пресової журналістики та культурологічних і суспільно-політичних ідей у період першої половини ХХ століття. Концептуальні положення дисертації можуть бути корисними при викладанні таких дисциплін, як «Історія української журналістики», «Сучасна українська публіцистика», «Публіцистика».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багряний І. Росія і ми / Іван Багряний // Вибрані твори. — К. : Смолоскип, 2006. — С. 453—458.
2. Бартко О. А. Літературно-естетична концепція журналу «Українська хата» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Олександра Анатоліївна Бартко. — К., 1996. — 17 с.
3. Барчан О. В. Публіцистика В. Гренджі-Донського 20–30-х рр. ХХ ст. у контексті національного відродження Закарпаття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Олеся Василівна Барчан. — К., 2007. — 19 с.
4. Бевз Т. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР) / Т. Бевз. — К. : Б.в., 1999. — 272 с.
5. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебн. / В. П. Белянин. — [5-е узд.]. — М. : Флинта, 2008. — 232 с.
6. Белянин В. П. Психологическое литературоведение : текст как отражение внутренних миров автора и читателя : моногр. / В. П. Белянин. — М. : Генезис, 2006. — 320 с.
7. Берн Э. Игры, в которые играют люди : психология человеческих взаимоотношений ; Люди, которые играют в игры : психология человеческой судьбы / Э. Берн; ред. З. Берн ; М . С. Мацковский [пер. с англ.]. — СПб.: Б. в. 1996. — 399 с.
8. Бібліографія творів Микити Юхимовича Шаповала // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 87. — 422 с.
9. Біла А. Український літературний авангард : пошуки, стильові напрямки : моногр. / Анна Біла. — [2-ге вид. допов. і перероб.] — К. : Смолоскип, 2006. — 464 с.

10. Біловол Ю. Писательская публицистика и её роль в становлении независимой Украины / Юлия Біловол // Журналістыка-2008 : стан, праблеми, перспектывы : матэрыялы 10-й Міжнар. навук.-практ. канф. — Мінск : БДУ, 2008. — Вип. 10. — С. 338—340.

11. Богацький П. Лист до Алчевської Х., 2.06.1912 / П. Богацький // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка Національної академії наук України. — Ф. 34. — Спр. 1493. — 1 с.

12. Богацький П. «Самостність». Думи і настрої : Поезії М. Шаповала / П. Богацький // Українська хата. — 1911. — № 1. — С. 47—53.

13. Богацький П. Сучасний стан світового мистецтва / П. Богацький // Нова Україна. — 1923. — № 1. — С. 197—213.

14. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України : історичний шлях, досвід, дискусії : моногр. / О. Богуславський. — Запоріжжя : «Просвіта», 2008. — 452 с.

15. Бойко А. А. Церковна проблематика «у крузі інтересів всеукраїнських» / А. А. Бойко // Наукові записки Інституту журналістики. — 2007. — Т. 26. — С. 76—80.

16. Браїлян Н. Журнал «Нова Україна» (Прага, 1922–1928) про завдання української еміграції / Н. Браїлян // Зб. праць Науково-дослідного центру періодики. — 2008. — Вип. 1(16). — С. 29—40.

17. Буцєвицький В. Іваницький Борис Георгійович / В. Буцєвицький, В. Власенко // Українська журналістика в іменах. — 1996. — Вип. 3. — С. 142—145.

18. Валгіна Н. С. Теорія тексту : учеб. пособ. / Н. С. Валгіна. — М. : Логос, 2003. — 280 с.

19. Вайшенберг З. Новинна журналістика : навч. посіб. / З. Вайшенберг / [за загал. ред. В. Ф. Іванова]. — К. : Академія української преси, 2004. — 262 с.

20. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
21. Вільна Спілка : неперіодичний орган Української партії соціалістів-революціонерів. — 1927—1929. — 36. 3. — 172 с.
22. Вільна Спілка : неперіодичний орган Української партії соціалістів-революціонерів. — 1923. — 232 с.
23. Галич В. Дефиниция понятия «писательская публицистика» / Валентина Галич // Журналістыка-2008: стан, проблеми, перспективы : матеріялы 10-й Міжнар. навук.-практ. канф. — Мінск : БДУ, 2008. — Вип. 10. — С. 69—71.
24. Галич В. М. Публіцистична творчість Олеся Гончара: історія, поетика, прагматика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Валентина Миколаївна Галич. — К., 2004. — 36 с.
25. Гальчинський А. Реабілітація соціалізму / А. Гальчинський // Віче. — 2007. — № 3/4. — С. 58—62.
26. Гевків Г. Публіцистика і поезія : вивчення підстав взаємодії / Г. Гевків // Вісник Львівського ун-ту : Сер. Журналістика. — 2009. — Вип. 32. — С. 95—105.
27. Глушко О. Журналістське розслідування : історія, теорія, практика: навч. посіб. / Олександр Глушко. — К. : Арістей, 2006. — 144 с.
28. Григоріїв Н. «Сеньори, сніміте маски» / Н. Григоріїв // Нова Україна. — 1926. — № 11. — С. 81—88.
29. Гомзин Б. Микита Шаповал : український громадський діяч / Б. Гомзин. — Львів, 1932. — 19 с.
30. Гопко Г. М. Екологічна публіцистика: світоглядний аспект (на прикладі зарубіжних та українських видань 1992–2008 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Ганна Миколаївна Гопко. — К., 2009. — 15с.

31. Гоца Н. М. Емотивний простір у лінгвістично-стилістичному аналізі художнього тексту : образ персонажа та образ автора [Електронний ресурс] / Н. М. Гоца. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Philologia/31462.doc.htm.
32. Гриценко О. Основи теорії журналістської діяльності / О. Гриценко, Г. Кривошея, В. Шкляр. — К., 2000. — 203 с.
33. Гриценко О. Основи теорії міжнародної журналістики / О. Гриценко, В. Шкляр. — К., 2002. — 304 с.
34. Гришина С. В. Українська публіцистика 60-х і 90-х років ХХ століття в контексті національного відродження (ідеї і тенденції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Сніжана Володимирівна Гришина. — К., 2004. — 20 с.
35. Донцов Д. Дві літератури нашої доби (репринтне відтворення видання 1958 р.) / Д. Донцов. — Л., 1991. — 296 с.
36. Энциклопедический словарь / [изд. Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (СПб.)]. — СПб., 1898. — Т. 23. — 796 с.
37. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / [упор. Н. Шумило]. — К. : Основи, 1998. — 658 с.
38. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. — К. : Феміна, 1995. — 688 с.
39. Жадан С. В. Філософсько-естетичні погляди Михайля Семенка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01. «Українська література» / Сергій Вікторович Жадан. — Х., 2000. — 19 с.
40. Желіховська Н. С. Концептуально-тематичні особливості української публіцистики другої половини 80-х років ХХ століття (на матеріалах журналів «Київ» і «Вітчизна») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Наталя Степанівна Желіховська. — К., 2008. — 18 с.

41. Животко А. Перед урною (У п'яту річницю смерті т. М. Шаповала) / Аркадій Животко // Трудова Україна : центральний орган Української партії соціалістів-революціонерів. — 1937. — № 2. — С. 2.

42. Животко А. П. Історія української преси : навч. посіб. / Аркадій Животко / [упоряд. М. Тимошик]. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 368 с.

43. Залізник Б. В. Прогностичне спрямування проблем духовного і політичного самоздійснення нації у публіцистиці часопису «Листи до Приятелів» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Б. В. Залізник. — К., 1997. — 15с.

44. Залізник Ю. Б. Етичний інтелектуалізм у публіцистиці Івана Дзюби і Вацлава Гавела / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Юрій Богданович Залізник. — К., 2007. — 20 с.

45. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика / Володимир Здоровега // Дзеркало тижня. — 2006. — № 23 (601). — С. 19.

46. Здоровега В. Мистецтво публіциста : літературно-критичний нарис / Володимир Здоровега. — К., 1966. — 175 с.

47. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підруч. / Володимир Здоровега. — [2-ге вид., перероб. і допов.] — Львів : ПАІС, 2004. — 268 с.

48. Здоровега В. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності / Володимир Здоровега. — Львів, 1969. — 180 с.

49. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту : українська наукова публіцистика XIX – початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Надія Віталіївна Зелінська. — К., 2004. — 36 с.

50. Зорькина О. С. О психолінгвістическом подходе к изучению текста / О. С. Зорькина // Язык и культура. — Новосибирск, 2003. — С. 205—210.
51. Іванов В. Ф. Контент-аналіз : методологія і методика дослідження ЗМК : навч. посіб. / В. Ф. Іванов / [наук. ред. А. З. Москаленко]. — К. : ІСДО, 1994. — 112 с.
52. Іванов В. Ф. Методологія та методи дослідження журналістики / В. Ф. Іванов // Сучасна українська журналістика : поняттєвий аспект. — К, 1997. — 41 с.
53. Іванов В. Ф. Соціологія масової комунікації : навч. посіб. / В. Ф. Іванов. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2000. — 210 с.
54. Іваськевич М. О. Сучасні підходи до вивчення авторського ідіолекту та ідіостилю // Гуманітарний вісник : зб. наук. пр. : сер. : іноземна філол. — 2007. — № 11. — Т. 2. — С. 360—364.
55. Ільницький О. Український футуризм (1914–1930) / Олег Ільницький; [пер. з англ. Р. Тхорук]. — Львів : Літопис, 2003. — 456 с.
56. Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : навч. посіб. / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.. — К. : Вища школа, 2002. — 430 с.
57. Історія української літератури : кінець ХІХ — початок ХХ ст. : підруч. у 2 кн. / [за ред. проф. О. Д. Гнідан]. — К. : Либідь, 2005. — Кн. 1. — 624 с.
58. Історія української преси : хрестоматія : [навч. посіб.] / [упоряд. О. Г. Мукомела]. — К.: Наша культура і наука, 2001. — 352 с.
59. Каминский П. П. Принципы исследования публицистики на современном этапе / П. П. Каминский // Вестник Томского государственного ун-та: Сер.: Филология. — 2007. — № 1. — С. 97—105.
60. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування : практичний словник-довідник журналіста / А. О. Капелюшний. — Львів : ПАІС, 2002. — 575 с.

61. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть : соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. — К., 1993. — 176 с.
62. Кашуба М. Ідея соціалізму у трактуванні І. Франка / М. Кашуба // Українське літературознавство : зб. наук. пр. — Львів, 2006. — Вип. 68. — С. 13—20.
63. Кобинець А. В. «Громадська думка» / «Рада» (1905–1914) – перша щоденна україномовна газета Наддніпрянської України : утвердження національної ідеї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Алла Володимирівна Кобинець. — К., 2005. — 20 с.
64. Кобинець А. Полеміка «радян» та «хатян» : протистояння полярних ідеологій в межах щоденного дискурсу / А. Кобинець // Наукові записки Інституту журналістики. — 2007. — Вип. 26. — С. 52—55.
65. Ковалевська Т. Перспективи нейролінгвістичного програмування в сучасному мовознавстві / Т. Ковалевська // Стиль і текст. — 2003. — Вип. 4. — С. 107—119.
66. Коваленко Л. Законодавче вирішення українських питань у державних думах Російської імперії на сторінках російськомовної української преси кінця XIX – початку XX ст. / Л. Коваленко // Юридичний журнал. — 2004. — № 7. — С. 78—83.
67. Коваль А. Слово про слово / А. П. Коваль. — К. : Радянська школа, 1986. — 384 с.
68. Комариця М. Пачовський Василь Миколайович / М. Комариця // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1998. — Вип. 5. — С. 246—248.
69. Корконосенко С. Г. Основы журналистики : учебн. для вузов / С. Г. Корконосенко. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 287 с.
70. Корнєєв В. М. Роль маркованої лексики у створенні емоціогенної структури тексту [Електронний ресурс] / В. М. Корнєєв. — Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=241>.
71. Корнєєв В. М. Структура тексту як чинник комунікації /

В. М. Корнєєв // Наукові записки Інституту журналістики. — 2000. — Т. 1. — С. 83—85.

72. Кость С. Богацький Павло / С. Кость // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1996. — Вип. 3. — С. 41—42.

73. Крива Б. С. Літературна творчість [Електронний ресурс] / Б. С. Крива. — Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult244.htm>.

74. Криштопайтис В. В. Шрифт как визуальное средство коммуникации / В. В. Криштопайтис // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: зб. наук. пр. — 2008. — № 5. — С. 72—77.

75. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ – перша чверть ХХст.) / І. Крупський. — Львів, 1998. — Вип. 5. — 412 с.

76. Курас Д. Микита Шаповал про українську націю, державу та її творення : погляд із сьогодення / Д. Курас // Історичний журнал. — 2008. — № 2 (38). — С. 31—42.

77. Курас Д. І. Суспільно-політичні погляди М. Шаповала : становлення, еволюція, втілення в історичних концепціях : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Дмитро Іванович Курас. — К., 2007. — 173 с.

78. Кушнір О. Ю. Ідеї визволення України в публіцистиці Юрія Липи / О. Ю. Кушнір // Наукові записки Інституту журналістики. — 2007. — Т. 26. — С. 113—117.

79. Лаврик О. Національне питання в публіцистиці Гната Хоткевича [Електронний ресурс] / О. Лаврик. — Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/lavryk/lavryk_18.pdf.

80. Лазебник Ю. Проблеми літературної майстерності в журналістиці / Ю. Лазебник. — К. : Держполітвидав України, 1963. — 266 с.

81. Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста : учебн. для вузов / Г. В. Лазутина. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 240 с.

82. Лебедева-Гулей О. З. Соціально-комунікативна парадигма публіцистики Віталія Карпенка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. із соц. комунікацій : спец. 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» / Олена Зіновіївна Лебедева-Гулей. — К., 2009. — 17 с.

83. Левкова О. В. Сучасна політична публіцистика та динаміка світоглядних орієнтацій людини (за матеріалами українських, російських та білоруських публіцистів 1991—2005 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Оксана Вікторівна Левкова. — К., 2008. — 16 с.

84. Леонгард К. Акцентуированные личности / К. Леонгард / [пер. с нем. канд. филол. н. В. М. Лещинской]. — Ростов на Дону : Феникс, 2000. — 544 с.

85. Лизанчук В. Навічно кайдани кували : факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні / Василь Лизанчук. — Львів, 1995. — 415 с.

86. Листи від Миколи Шаповала, 12 серп. 1924 – 28 жовтн. 1924 р. // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 218. — 49 с.

87. Листи від Миколи Шаповала, 9 серп. 1926–21 груд. 1926 р. // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 221. — 181с.

88. Листи від Миколи Шаповала 1. 10. 1919–30. 12. 1922 р. // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 216.

89. Листи від Миколи Шаповала, 11 січня 1923–28 жовт. 1923 р. // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 217. — 137 с.

90. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. / [пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака]. — К, 1994. — Т. 1. — С.299—347.

91. Литвин В. Відродження в Україні : витоки, ідеї, етапи [Електронний ресурс] / В. Литвин. — Режим доступу : http://www.lytvyn-v.org.ua/history_of_ukraine/index.php?article=ch4_r4_p1.

92. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К. : Академія, 1997. — 752 с.
93. Лозовий В. Аграрна політика Директорії УНР / В. Лозовий // Український історичний журнал. — 1997. — №2. — С. 68—76.
94. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. / Йосип Лось. — Львів : ПАІС, 2008. — Ч. 1. — 376 с.
95. Лубкович І. М. Соціологія і журналістика : підруч. / І. М. Лубкович. — [2-ге вид., перероб. і допов.]. — К. : ПАІС, 2009. — 232 с.
96. Лупейко О. «Брати мої, вороги мої!..» (Микита Шаповал та українофіли) / Олександр Лупейко // Слово і час. — 1994. — № 9—10. — С. 28—32.
97. Мандрівні враження: у віршах // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 81. — 37 с.
98. Масімова Л. Г. Концепція людини та світу в публіцистичній і художній творчості Умберто Еко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Лариса Гагівна Масімова. — К., 2008. — 20 с.
99. Масляник О. Пилькевич Олександр Меркулович / О. Масляник // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1996. — Вип. 3. — С. 245—247.
100. Масляник О. Шаповал Микола Юхимович / О. Масляник // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1996. — Вип. 3. — С. 316—318.
101. Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ століття / [уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко]. — К., 1999. — 448 с.
102. Махінла Ю. Б. Ідея національного визволення у науковій спадщині С. Л. Рудницького / Ю. Б. Махінла // Інтелігенція і влада : громадсько-політичний наук. зб. Сер. : Історія. — Одеса, 2006. — Вип. 6. — С. 122—127.

103. Мацько Л. Початки нової української літературної мови [Електронний ресурс] / Л. Мацько. — Режим доступу : <http://www.kulturamovy.org.ua/КМ/pdfs/Magazine53-54-2.pdf>.

104. Мельник Г. Основы творческой деятельности журналиста : краткий курс / Г. Мельник, А. Тепляшина. — СПб., 2009. — 232 с.

105. Микита Шаповал – видатний державний діяч, вчений, патріот: матеріали наук.-практичної конференції // Донецький вісник Наук. товариства ім. Т. Шевченка.— 2007. — Т. 19. — 132 с.

106. Микита Шаповал : піонер, теоретик і реалістичний політик Української трудової демократії // Українське громадське слово. — Нью-Йорк, 1953. — Ч. 2. — 25 лютого. — С. 27—31.

107. Миронець Н. М. М. Шаповал про національне відродження та державність / Н. Миронець // Політологічні питання. — 1993. — № 2. — С. 149—172.

108. Михайлин І. Л. Історія української журналістики: кн. перша : підруч. / І. Л. Михайлин. — Х. : ХІФТ, 2000. — 279 с.

109. Михайлин І. Історія української журналістики. Період становлення : від журналістики в Україні до української журналістики / І. Михайлин. — [3-тє вид., допов. і поліпш.]. — Харків : Прапор, 2004. — 320 с.

110. Михайлин І. Основи журналістики : підруч. / І. Михайлин. — [3-тє допов. і поліпш.]. — К. : ЦУЛ, 2002. — 284 с.

111. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 р. (Про що «історія мовчить») / Р. Млиновецький. — Л., 1994. — 499 с.

112. Москаленко А. З. Теорія журналістики : навч. посіб. / А. З. Москаленко. — К. : ЕксОб, 2002. — 334 с.

113. Мукомела О. На зламі століть : Українська журналістика на поч. ХХ ст.: навч. посіб. / Олександр Мукомела. — К. : Грамота, 2010. — 240 с.

114. Непийвода Н. Ф. Інтерактивна стилістика / Н. Ф. Непийвода // *Стиль і текст*. — 2003. — № 4. — С. 6—18.
115. Непийвода Н. Психолінгвістичні методи аналізу текстів / Н. Непийвода, Т. Скотнікова // *Стиль і текст*. — 2003. № 4. — С. 244—248.
116. Нечиталюк М. Про «дві науки» в журналістиці (полемічні замітки) / М. Нечиталюк // *Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики*. — Львів, 2003. — Вип. 11. — С. 844—852.
117. Новітня історія України (1900–2000) : підруч. / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. П. Дрожжин та ін. — К. : Вища школа, 2000. — 663 с.
118. Олесь О. Вибране / Олександр Олесь [упор. текстів, підгот. комент., прим. та навч.-метод. матеріалів Т. С. Бакіної]. — К. : Школа, 2002. — 352 с.
119. Олешко В. Ф. Журналістика как творчество / В. Ф. Олешко. — М. : РИП-Холдинг, 2003. — 222 С.
120. Павличко С. Від «модернізму» до модерності : теоретичний дискурс «Української хати» / С. Павличко // *Сучасність*. — 1995. — № 10. — С. 99—110.
121. Павличко С. Теорія літератури / Соломія Павличко [передм. Марії Зубрицької]. — К. : Основи, 2002. — 679 с.
122. Павлюк І. Ісаєвич Дмитро Григорович / І. Павлюк // *Українська журналістика в іменах*. — Львів, 1998. — Вип. 5. — С. 93—98.
123. Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляштя 1917–1939, 1941–1944 / Ігор Павлюк, Микола Мартинюк. — Луцьк : Твердиня, 2005. — 428 с.
124. Павлюк Л. С. Структурносемантична організація полемічно-дискусійного дискурсу (за матеріалами української політичної публіцистики першої пол. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Людмила Степанівна Павлюк. — К., 1996. — 20 с.
125. Писаренко В. І. Використання теорії нейролінгвістичного

програмування в організації процесу навчання у вищій школі [Електронний ресурс]// В. І. Писаренко. — Режим доступу : <http://pitis.tsure.ru/files24/12.pdf>.

126. Погрібний А. До розуміння феномену письменницької публіцистики / А. Погрібний // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. : Журналістика. — 2007. — № 15. — С. 5—9.

127. Погрібний А. Ще раз про «двужыччя» та світовий досвід мовного облаштування / А. Погрібний // Урок української. — 2001. — № 5. — 62 с.

128. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. / О. Д. Пономарів. — [3-є вид., перероб. і доповн.]. — Тернопіль, 2000. — 248 с.

129. Пономарів О. Д. Культура слова : мовностилїстичні поради : навч. посіб. / Олександр Пономарів — 2-ге вид., стереотип. — К. : Либїдь, 2001. — 240 с.

130. Потятиник Б. В. Медїа : ключі до розуміння. Сер. : Медїакритика / Б. В. Потятиник. — Л. : ПАІС, 2004. — 312 с.

131. Почапська О. І. Українська сатирична публіцистика Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Оксана Іванівна Почапська. — К., 2009. — 15 с.

132. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості (проблеми майстерності): посіб. / Д. Прилюк. — К. : Вища школа, 1983. — 279 с.

133. Приступенко Т. О. Теорія журналістики : етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації : навч. посіб. / Т. О. Приступенко. — К., 2004. — 375 с.

134. Прихода Я. В. Концепт Європа в українській публіцистиці : когнітивно-лінгвістичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Ярослава Василівна Прихода. — Львів, 2005. — 16 с.

135. Проник М. Винниченко Володимир / М. Проник // Українська журналістика в іменах : матеріали до енцикл. словника / М. Проник [за ред. М. Романюка]. — Л., 2005. — Вип. 12. — С. 17.

136. Прохоров Е. П. Введение в журналистику : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «журналистика» / Е. П. Прохоров. — М. : Высшая школа, 1988. — 279 с.

137. Прохоров Е. Публицист и действительность / Е. Прохоров. — М. : МГУ, 1973. — 161 с.

138. Прохоров Е. Публицистика в жизни общества / Е. Прохоров. — М. : МГУ, 1968. — 155 с.

139. Різун В. В. Маци : тексти лекцій / В. В. Різун. — К., 2003. — 118 с.

140. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. — К. : Просвіта, 2008. — 260 с.

141. Різун В. В. Вплив гарнітури шрифту на сприймання тексту / В. В. Різун, Н. Любарщук // Наукові записки Інституту журналістики. — 2000. — Т. 1. — С. 129—131.

142. Різун В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посіб. / В. Різун, Т. Скотникова. — К., 2005. — 104 с.

143. Різун В. В. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства: моногр. / В. В. Різун, Т. А. Трачук. — К., 2005. — 232 с.

144. Романчук О. К. Історична публіцистика як складова системи державотворення та самоорганізації громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Олег Костянтинівич Романчук. — К., 2001. — 16 с.

145. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя) / О. І. Салтовський. — К. : ПАРАПАН, 2002. — 396 с.

146. Сарбей В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей. — К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. — 336 с.
147. Сас П. М. Історична думка [Електронний ресурс] / П. М. Сас. — Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult249.htm>.
148. Свалова М. І. Публіцистика Б. Олійника в контексті світоглядного полемічного дискурсу / М. І. Свалова // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер. : Філологічні науки. — 2008. — Вип. 17. — С. 279—281.
149. Свалова М. І. Публіцистика Б. Олійника : проблематика та етико-естетичні виміри : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історії журналістики» / Марина Ігорівна Свалова. — К., 2009. — 16 с.
150. Світлична В. В. О. П. Оглоблин як історик народного господарства України : автореф. дис. ... канд. іст. н. : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Валентина Василівна Світлична. — К., 2003. — 19с.
151. Семенко М. Лист Семенка М. С. до батька / М. Семенко // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАНУ. — Ф. 156. — Спр. 36. — 2 с.
152. Семенко М. Патагонія : поезії / Михайль Семенко [упор. А. Біла]. — Донецьк : Кассіопея, 2000. — 52 с.
153. Сербенська О. Актуальне інтерв'ю з сучасним мовознавцем / Олександра Сербенська, Марія Волощак. — К. : Просвіта, 2001. — 204 с.
154. Сидоренко Н. Богданович Анатолій Максимович / Н. Сидоренко // Українська журналістика в іменах. — Львів, 2002. — Вип. 9. — С. 25—26.
155. Сидоренко Н. Будяк Юрій Якович / Н. Сидоренко // Там само. — Львів, 2002. — Вип. 9. — С. 30—32.
156. Сидоренко Н. Дубровська Ніна / Н. Сидоренко // Там само. — Львів, 2005. — Вип. 12. — С. 28.
157. Сидоренко Н. Микита Шаповал на ниві української журналістики

/ Н. Сидоренко // Українська періодика : історія і сучасність : [доп. та повідом. другої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів–Житомир, 21—22 груд. 1994 р.] — Львів ; Житомир, 1994. — С. 198—201.

158. Сидоренко Н. Пахаревський Леонід Андрійович / Н. Сидоренко // Українська журналістика в іменах. — Львів, 2002. — Вип. 9. — С. 229—231.

159. Сидоренко Н. Черкасенко Спиридон Теодосійович / Н. Сидоренко // Там само. — Львів, 2002. — Вип. 9. — С. 319—321.

160. Сидоренко Н. «...Яко публіцист був небуденним явищем» (Микита Шаповал на ниві журналістики) / Н. Сидоренко, А. Волобуєва // Вісник Київ. ун-ту. Сер. : Журналістика. — 2001. — Вип. 9. — С. 22—23.

161. Сковорода Г. С. Сад божественних пісень : вибрані твори / Г. С. Сковорода; [пер. М. К. Зерова; передм., упор. та приміт. В. В. Яременка]. — К. : Веселка, 1983. — 190 с.

162. Соловій Г. Р. Проблема читача в модерністському дискурсі / Г. Р. Соловій // Наукові записки НаУКМА : філол. науки. — 2001. — Т. 19. — С. 45—50.

163. Солуха П. Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви – до Леніна) / П. Солуха. — Б. м., 1973. — 381 с.

164. Сосновська Г. В. В. А. Рубан біля витоків українського журналістикознавства [Електронний ресурс] / Г. В. Сосновська, Н. М. Переверзева. — Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1671>

165. Сохань П. Б. Д. Грінченко — М. П. Драгоманов : діалоги про українську національну справу [Електронний ресурс] / П. Сохань . — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/drag/drag201.htm>.

166. Сохацький Б. Ідеї національного відродження у публіцистиці В. Барвінського / Б. Сохацький // Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. — 2004. — Вип. 25. — С. 274—285.

167. Сріблянський [Шаповал] М. А. Кашченко. Під Корсунем / М. Сріблянський // Українська хата. — 1914. — № 5. — С. 395.
168. Сріблянський [Шаповал] М. Андрій Бобенко. Перевесло / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 1. — С. 181.
169. Сріблянський [Шаповал] М. Апотеоза примітивній культурі / М. Сріблянський // Там само. — 1912. — № 6. — С. 345—361.
170. Сріблянський [Шаповал] М. Арго: літературний збірник / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 1. — С. 91—92.
171. Сріблянський [Шаповал] М. Боротьба за індивідуальність (з літературного життя на Україні р. 1911) / М. Сріблянський // Там само. — 1912. — № 2. — С. 96—108.
172. Сріблянський [Шаповал] М. В. Винниченко. Купля и другие рассказы / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 1. — С. 63—64.
173. Сріблянський [Шаповал] М. Від III Інтернаціоналу до III Риму («Смена вех») / М. Сріблянський // Нова Україна. — 1923. — № 5. — С. 28—42.
174. Сріблянський [Шаповал] М. В. Тарноградський. Барвінковий цвіт / М. Сріблянський // Українська хата. — 1911. — № 9. — С. 434.
175. Сріблянський [Шаповал] М. В. Товстокос / М. Сріблянський // Там само. — 1910. — № 10. — С. 702.
176. Сріблянський [Шаповал] М. В. Товстокос. Червоний вогонь / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 3. — С. 205.
177. Сріблянський [Шаповал] М. Гр. Ващенко. Пісня в кайданах / М. Сріблянський // Там само. — 1909. — № 3—4. — С. 209.
178. Сріблянський [Шаповал] М. Д. Дорошенко. З минулого Катеринославщини / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 3. — С. 206.
179. Сріблянський [Шаповал] М. Етюд про футуризм / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 6. — С. 449—465.

180. Сріблянський [Шаповал] М. Законопроект єпископа Никона / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 12. — С. 768—778.
181. Сріблянський [Шаповал] М. З громадського життя / М. Сріблянський // Там само. — 1912. — № 2. — С. 168—177.
182. Сріблянський [Шаповал] М. З Новим роком / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 1. — С. 66—78.
183. Сріблянський [Шаповал] М. Ів. Федорченко. Благодать / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 4. — С. 263.
184. Сріблянський [Шаповал] М. З літературного життя на Україні за р. 1910 / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 2. — С. 111—122.
185. Сріблянський [Шаповал] М. И. Бодуен-де-Куртене. Национальный и территориальный признак автономии / М. Сріблянський // Там само. — К., 1913. — № 12. — С. 780.
186. Сріблянський [Шаповал] М. Кінець легенди / М. Сріблянський // Нова Україна. — 1927. — № 12. — С. 57—65.
187. Сріблянський [Шаповал] М. Літературна хвиля / М. Сріблянський // Українська хата. — 1913. — № 2. — С. 101—110.
188. Сріблянський [Шаповал] М. Літературна хвиля (погляд на літературу України за р. 1912) / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 1. — С. 27—35.
189. Сріблянський [Шаповал] М. Літературне ушкуйництво / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 6. — С. 363—374.
190. Сріблянський [Шаповал] М. М.Голубець. Фрагменти / М. Сріблянський // Українська хата. — 1909. — № 6—7. — С. 447—448.
191. Сріблянський [Шаповал] М. Михайл Семенко. «Кверофутуризм» / М. Сріблянський // Українська хата. — 1914. — № 6. — С. 471.
192. Сріблянський [Шаповал] М. Надія Кибальчич. Оповідання / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 5. — С. 395.
193. Сріблянський [Шаповал] М. На сучасні теми / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 5—6. — С. 170—186.

194. Сріблянський [Шаповал] М. Один голос / М. Сріблянський // Українська хата. — 1911. — № 4. — С. 240—249.
195. Сріблянський [Шаповал] М. Один з піонерів. Олексій Плющ. Твори. — Т. 1 / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 7—8. — С. 340—354.
196. Сріблянський [Шаповал] М. Олекса Коваленко. Срібні роси / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 3. — С. 197.
197. Сріблянський [Шаповал] М. Олелько Островський. Корсунь / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 5. — С. 395.
198. Сріблянський [Шаповал] М. Орест Левицький. Волинські оповідання / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 6. — С. 472.
199. Сріблянський [Шаповал] М. Писання Івана Франко / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 1. — С. 60.
200. Сріблянський [Шаповал] М. Поет і юрба / М. Сріблянський // Там само. — 1912. — № 5. — С. 283—295.
201. Сріблянський [Шаповал] М. Поміж сусідами. Українство і Великороси / М. Шаповал // Там само. — 1909. — № 2. — С. 91—100.
202. Сріблянський [Шаповал] М. Порожнє місце / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 4—5. — С. 300—307.
203. Сріблянський [Шаповал] М. Проблема культури / М. Сріблянський // Там само. — 1912. — № 1. — С. 34—42.
204. Сріблянський [Шаповал] М. Про чеське письменство / М. Сріблянський // Там само. — 1909. — № 3—4. — С. 192—195.
205. Сріблянський [Шаповал] М. «Те, що дає радість життя» / М. Сріблянський // Там само. — 1914. — № 5. — С. 373—385.
206. Сріблянський [Шаповал] М. Т. Осадчий. На грані ХХ століття / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 5—6. — С. 367.
207. Сріблянський [Шаповал] М. Українське письменство року 1908 / М. Сріблянський // Там само. — 1909. — № 1. — С. 18—24.

208. Сріблянський [Шаповал] М. Чи буде просвіток? / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 1. — С. 60—66.
209. Сріблянський [Шаповал] М. Я. Жарко. Байки. / М. Сріблянський // Там само. — 1913. — № 3. — С. 205.
210. Сріблянський [Шаповал] М. Pro domo sua / М. Сріблянський // Там само. — 1909. — № 7—8. — С. 413—431.
211. Сріблянський [Шаповал] М. Testimonium paupertatis / М. Сріблянський // Там само. — 1911. — № 9. — С. 405—416.
212. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг : соціальна диференціація укр. мови / Леся Ставицька. — К. : Критика, 2005. — 464 с.
213. Стадник В. В. Сатиричний дискурс публіцистики Наддніпрянської України 1905–1920 рр. : особливості творення і тематичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Вадим Володимирович Стадник. — К., 2009. — 16 с.
214. Субтельний О. Україна : історія: навч. посіб. / Орест Субтельний. — К : Либідь, 1993. — 720 с.
215. Теорія і практика радянської журналістики : основи майстерності. Проблеми жанрів: навч. посіб. / В. Й. Здоровега, О. А. Сербенська, Д. С. Григораш. — Львів, 1989. — 324 с.
216. Теребус О. Л. Публіцистика Дмитра Павличка : мотиви, жанри, контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Оксана Леонідівна Теребус. — К., 2006. — 20 с.
217. Терещенко В. Микита Шаповал велетень із Донбасу / В. Терещенко. — Артемівськ, 2001. — 153 с.
218. Тертичный А. А. Жанры периодической печати : учеб. пособ. / А. А. Тертичный. — М., 2006. — 312 с.
219. Трембіцький А. М. Родина Січінських-Січинських та українське історично-філологічне товариство в Празі (1923–1945 рр.) /

А. М. Трембіцький // Наукові записки. Сер. : історичні науки. — 2008. — Вип. 15. — С. 301—326.

220. Трудова Україна : центральний орган Української партії соціалістів-революціонерів. — 1932. — № 3—4. — 25 с.

221. Ученова В. В. Публицистика и политика / В. В. Ученова. — М., 1973. — 232 с.

222. Ученова В. В. Творческие горизонты журналистики : к характеристике профессиональных методов / В. В. Ученова. — М. : Мысль, 1976. — 204 с.

223. Федоренко О. Д. Емоційно-оцінний потенціал демінутивів у публіцистиці (на матеріалі української періодики 1995—2004 років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Ольга Дмитрівна Федоренко. — К., 2006. — 20 с.

224. Філософія: навч. посіб. / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.]; [за ред. І. Ф. Надольного] / — [5-те вид., стер.]. — К : Вікар, 2005. — 516 с.

225. Хархун В. Модифікація естетики соцреалізму в умовах «загроженої» культури [Електронний ресурс] / В. Хархун. — Режим доступу : <http://ww2-historicalmemory.org.ua/docs/ukr/Kharkhun.doc>.

226. Холтон Дж. Что такое «антинаука»? / Дж. Холтон // Вопросы философии. — 1992. — № 2. — С. 26—58.

227. Хоменко Т. М. Трансформація жанру проповіді у сучасній україномовній публіцистиці (Євген Сверстюк, Мирослав Маринович — Україна, Іван Ортинський — Німеччина) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Тетяна Миколаївна Хоменко. — К., 2001. — 18 с.

228. Чикаленко Є. Щоденник (1918—1919) : документально-художнє видання 2 т. / Євген Чикаленко. — К. : Темпора, 2004. — Т. 1. — 428 с.

229. Чикаленко Є. Щоденник (1918—1919) : документально-художнє видання 2 т. / Євген Чикаленко. — К. : Темпора, 2004. — Т. 2. — 464 с.

230. Чумаченко О. А. Громадсько-політична діяльність Микити Шаповала : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Олена Анатоліївна Чумаченко. — К., 2002. — 218 с.
231. Чупринка Г. Семенко. Prelude, лірика. / Г. Чупринка // Українська хата. — 1913. — № 6. — С. 381.
232. Шаповал М. Большевизм і Україна / М. Шаповал // Нова Україна. — 1926. — № 11. — С. 1—19.
233. Шаповал М. Визволення і відродження України / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 5. — 52 с.
234. Шаповал М. Вл. Лебедев : новым путем / М. Шаповал // Нова Україна. — 1923. — № 5. — С. 168—169.
235. Шаповал М. Ген. Всеволод Петрів : спомини з часів української революції (1917—1921 рр.) / М. Шаповал // Там само. — 1927. — № 12. — С. 83—84.
236. Шаповал М. Грядущий мир / М. Шаповал // Там само. — 1922. — № 12. — С. 40—41.
237. Шаповал М. Доба хатянства / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 60. — С. 41—43.
238. Шаповал М. До програми українського визволення / М. Шаповал // Нова Україна. — 1923. — № 10. — С. 21—35.
239. Шаповал М. Етюд про футуризм / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 81. — С. 17—37.
240. Шаповал М. Завдання української еміграції / М. Шаповал // Нова Україна. — 1926. — №1—2. — С. 1—20.
241. Шаповал М. Засади організації українського визволення / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 46. — 106 с.
242. Шаповал М. Засади української визвольної програми / М. Шаповал // Вільна Спілка. — 1927. — 62 с.
243. Шаповал М. З Новим роком! / М. Шаповал // Трудова Україна. — 1932. — № 1. — С. 1—6.

244. Шаповал М. Ів. Алексеев (Небутев). Из воспоминаний левого эсера. (Подпольная работа на Украине) (Главполитпросвет) / М. Шаповал // Нова Україна. — 1925. — №. 2—3. — С. 173—174.

245. Шаповал М. Ів. Франко. Украдене щастя / М. Шаповал // Українська хата. — 1909. — № 6. — С. 340.

246. Шаповал М. Лекції з логіки, соціології та національного питання / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 13. — 66 с.

247. Шаповал М. Лекції про соціалізм / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 11. — 61 с.

248. Шаповал М. Лекції «Шляхи відродження України» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 14. — 79 с.

249. Шаповал М. Лист до О. Куліш, 28. 06. 1911 / М. Шаповал // ВРФТ ІЛ ім. Т. Шевченка НАНУ. — Ф. 19. — Спр. 1622. — 2 с.

250. Шаповал М. Лист до О. Куліш, 21. 03. 1911 / М. Шаповал // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. — Ф. 1. — Спр. 30927. — 2 с.

251. Шаповал М. Лист до О. Куліш, 23. 11. 1910 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 1. — Спр. 30925. — 2 с.

252. Шаповал М. Лист до О. Куліш, 19. 12. 1910 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 1. — Спр. 30926. — 2 с.

253. Шаповал М. Лист до О. Куліш, 5. 02. 1911 / М. Шаповал // ВРФТ ІЛ ім. Т. Шевченка НАНУ. — Ф. 19. — Спр. 1621. — 1 с.

254. Шаповал М. Лист до Х. Алчевської, 8. 11. 1908 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1864. — 1 с.

255. Шаповал М. Лист до Х. Алчевської, 22. X. 1908 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1863. — 2 с.

256. Шаповал М. Лист до Х. Алчевської, 23. 11. 1908 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1865. — 2 с.

257. Шаповал М. Лист до Х. Алчевської, 10. 12. 1909 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1869. — 2 с.

258. Шаповал М. Лист до Х. Алчевської, 2. 10. 1909 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1868. — 1 с.
259. Шаповал М. Лист до Х. Алчевської, 17. 05. 1909 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1866. — 2 с.
260. Шаповал М. Лист до Яцкова М., 3. 07. 1909 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 98. — Спр. 168. — 1 с.
261. Шаповал М. Лист до Яцкова М., 4. 12. 1908 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 98. — Спр. 166. — 2 с.
262. Шаповал М. Листівка до Х. Алчевської, 27. 11. 1910 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — Спр. 1874. — 1 с.
263. Шаповал М. Листівка до Х. Алчевської, 26. 01. 1910 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — С. 1870. — 1 с.
264. Шаповал М. Листівка до Х. Алчевської, 2. 10. 1909 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — С. 1868. — 1 с.
265. Шаповал М. Листівка до Х. Алчевської, 3. 11. 1910 / М. Шаповал // Там само. — Ф. 36. — С. 1872. — 1 с.
266. Шаповал М. Микола Голубець. Фрагменти / М. Шаповал // Українська хата. — 1909. — № 7—8. — С. 447—448.
267. Шаповал М. Молода Україна / М. Шаповал // Там само. — 1909. — № 6. — С. 329—332.
268. Шаповал М. М. Яцків. Смерть Бога: нариси / М. Шаповал // Там само. — 1913. — № 6. — С. 381—382.
269. Шаповал М. На боротьбу з злочинством. Отвертий лист до громадянства / М. Шаповал // Нова Україна. — 1926. — № 11. — С. 76—81.
270. Шаповал М. Нотатки до лекцій по історії України / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — С. 18. — 88 с.
271. Шаповал М. О. Олесь: поезії. — Кн. 2. / М. Шаповал // Українська хата. — 1909. — № 2. — С. 112—113.
272. Шаповал М. Під білим парусом («Сагайдак») / М. Шаповал // Там само. — 1926. — №1—2. — С. 131—134.

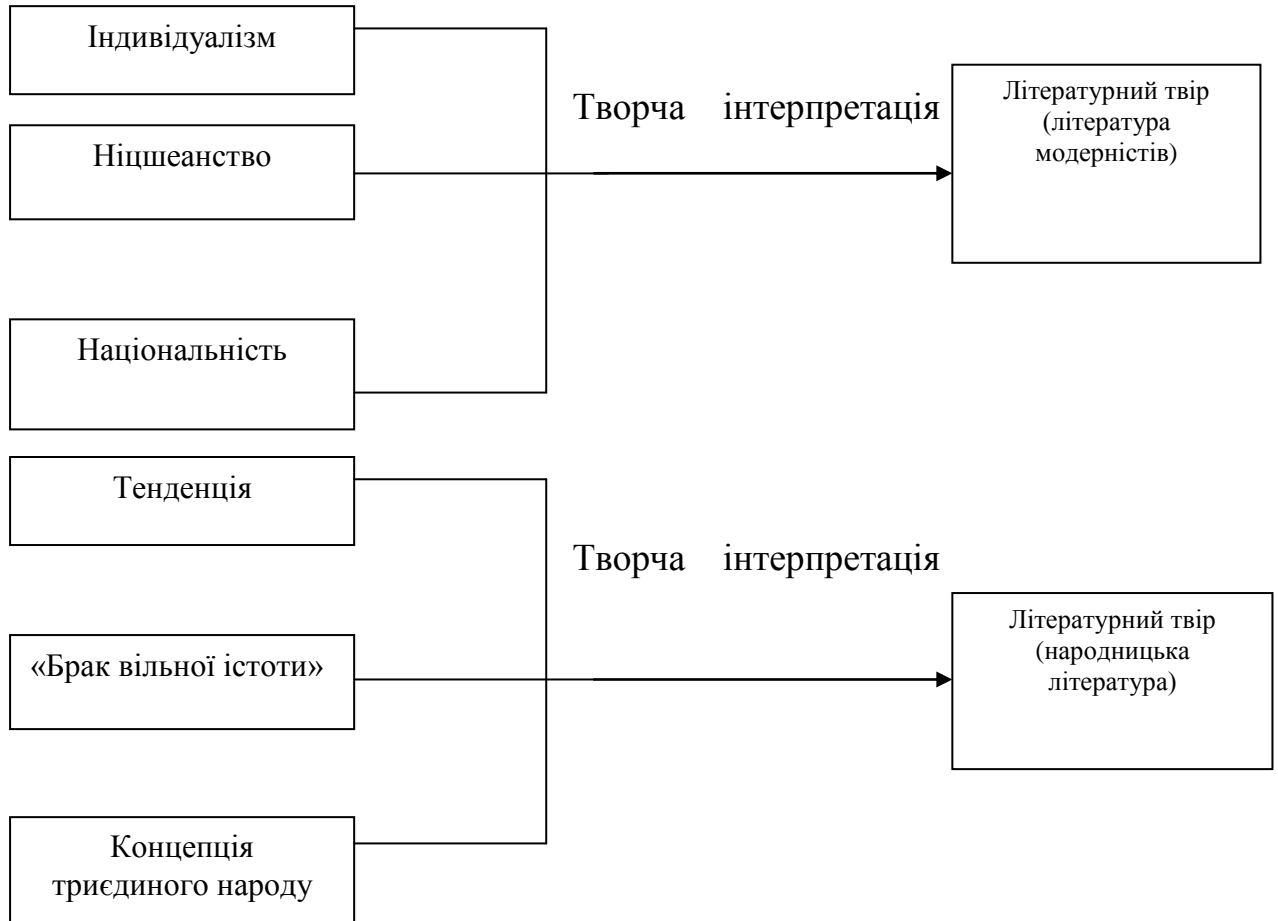
273. Шаповал М. П. Карманський. Пливемо по морі пітьми / М. Шаповал // Українська хата. — 1909. — № 2. — С. 113—114.
274. Шаповал М. П. Ковальчук. На струнах / М. Шаповал // Там само. — 1911. — № 9. — С. 433.
275. Шаповал М. Приятель української культури / М. Шаповал // Нова Україна. — 1925. — Ч. 7—8. — С. 1—10.
276. Шаповал М. Проф. П. А. Сорокин. Современное положение России / М. Шаповал // Там само. — 1923. — № 4—6. — С. 107.
277. Шаповал М. Реферат «Міжнародні движущі сили і Україна» / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 7. — 62 с.
278. Шаповал М. Рукопис «Визволення України» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 41. — 103 с.
279. Шаповал М. Рукопис «Доба хатынства» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 60. — С. 36—43.
280. Шаповал М. Рукописи «Завдання української еміграції» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 49. — 83 с.
281. Шаповал М. Рукописи «Історія української суспільної думки» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 40. — 105 с.
282. Шаповал М. Рукописи «Партійність і безпартійність» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 30. — 101 с.
283. Шаповал М. Рукописи «Свідомість і політика» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 31. — 52 с.
284. Шаповал М. Рукопис статті «Гетьманщина і директорія (уривок з споминів)» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 58 а. — 65 с.
285. Шаповал М. Рукопис «Українська еміграція в Європі» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 48. — 131 с.
286. Шаповал М. Рукопис «Українсько-московська проблема» / М. Шаповал // Там само. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 53. — 62 с.

287. Шаповал М. Складка сил / М. Шаповал // Нова Україна. — 1923. — № 4—6. — С. 29—48.
288. Шаповал М. Стара і нова Україна. Листи в Америку / М. Шаповал. — Нью-Йорк, 1925. — 32 с.
289. Шаповал М. Україна і Росія (політична розвідка) / М. Шаповал // ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. 1. — Спр. 50 — 74 с.
290. Шаповал М. Укр. вищий педагогічний інститут імени Михайла Драгоманова в Празі / М. Шаповал // Нова Україна. — 1923. — № 6. — С. 151—154.
291. Шаповал М. Щоденник від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р. / М. Шаповал; [упоряд. С. Перкаль]. — Нью-Йорк, 1958. — 125 с.
292. Шаповал М. Ювілейна іронія (Замість рецензії) / М. Шаповал // Нова Україна. — 1922. — № 13—15. — С. 107.
293. Шаповал Ю. Г. «Діло» (1880—1939) : поступ української суспільної думки / Ю. Г. Шаповал. — Львів, 1999. — 384 с.
294. Шебеліст С. В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Сергій Вікторович Шебеліст. — К., 2009. — 187 с.
295. Шестакова Е. Г. Теоретичні аспекти співвідношення текстів художньої літератури та масової комунікації : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика»; 10.01.06 «Теорія літератури» / Елеонора Георгіївна Шестакова. — К., 2006. — 44 с.
296. Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років / Мирослав Шкандрій; [пер. з англ. М. Климчука]. — К. : Ніка-Центр, 2006. — 384 с.
297. Шкляр В. І. Журналістська майстерність : поетика журналістського твору : конспект лекцій для студентів Інституту журналістики / В. І. Шкляр. — К. : Київський університет, 1995. — 22 с.

298. Шкляр В. Поетика журналістського тексту (змістові елементи) / В. Шкляр // Стилль і текст. — 1997. — Вип. 1. — С. 35—43.
299. Шлемкевич М. Новочасна потуга (ідеї до філософії публіцистики) / М. Шлемкевич // Верхи життя і творчості. — Нью-Йорк; Торонто, 1958. — Т. 5. — С. 111—112.
300. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Наталя Шумарова. — К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. — 283 с.
301. Юренко А. Никита Шаповал о сущности нации как социального феномена / Александр Юренко // Социология : теория, методы, маркетинг. — 2001. — № 1. — С. 64—73.
302. Юренко О. Микита Шаповал — хто він? / Олександр Юренко // Нова політика. — 2002. — №1(39). — С. 43—45.
303. Яневський Д. Директорія УНР як міф / Д. Яневський // Український історичний журнал. — 2000. — №1. — С. 115—123.
304. Ярмиш Ю. Жанри сатиричної публіцистики : навч. посіб. / Юрій Ярмиш. — К., 2003. — 146 с.

Додаток А

Модерністична та народницька моделі творчості (схема ідейного наповнення публікацій М. Шаповала на шпальтах «Української хати» (1909–1914))

Додаток Б

Графік динаміки журналістської творчості М. Шаповала (кількісний аспект)

За бібліографією творів М. Шаповала виокремлюємо серед них журналістські матеріали, що з'являлися на сторінках видань, і будуємо графік динаміки творчості журналіста. Горизонтальна вісь позначає роки (паралельно зіставляємо активність участі в періодиці – на початок «хатянської» творчості накладаємо початок виходу «Нової України»). Вертикальна вісь – показник кількості публікацій у різних журналістських жанрах.

«Хатянський» період:

1907 р. – 2 («Рада»);

1908 р. – 11 («Рада»), 3 (ЛНВ), 1 («Бджола»);

1909 р. – 3 (ЛНВ), 19 («Село»), 18 (УХ), 5 («Будучність»);

1910 р. – 4 (ЛНВ), 26 (УХ), 2 («Діло»);

1911 р. – 21 (УХ);

1912 р. – 23 (УХ);

1913 р. – 42 (УХ), 2 («Маяк»);

1914 р. – 22 (УХ).

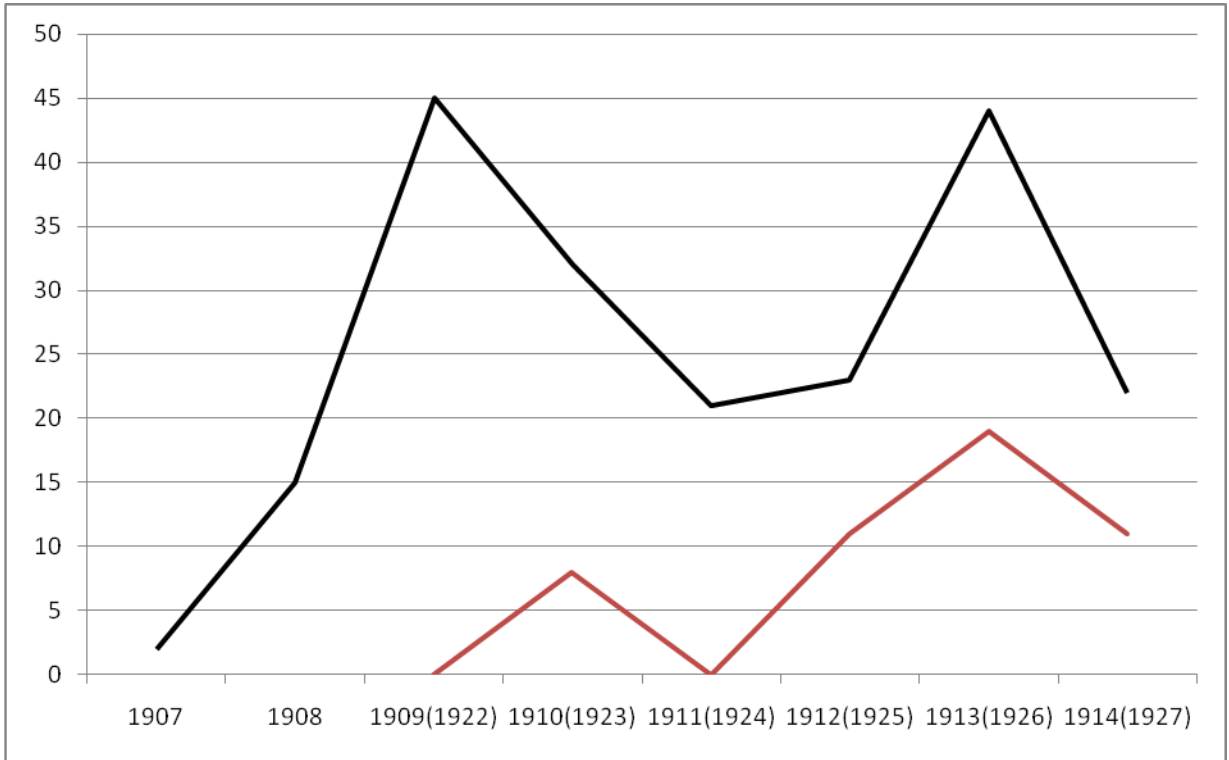
Празький період:

1923 р. – 8 (НУ),

1925 р. – 11 (НУ),

1926 р. – 19 (НУ),

1927 р. – 11 (НУ).

Додаток В**Концепція триєдиної незалежності України в трактуванні М. Шаповала
(схема)**

Додаток Д

Жанрове розмаїття творчості М. Шаповала на сторінках «Української хати» (статистичні ряди розподілу)

Кожній характеристиці, у даному разі жанрам, у яких працював М. Сріблянський, приписуємо код.

А – бібліографічна замітка.

Б – критика.

В – некролог.

Г – рецензія.

Д – стаття.

Е – фантазія.

Є – нарис.

Під порядковими номерами в таблиці йдуть:

1. Кількість творів певного жанру.
2. Умовні ранги.
3. Реальні ранги.

За допомогою таблиці відтворимо кількісний опис жанрового розмаїття творчості М. Сріблянського, підрахувавши всі твори окремих жанрів, що вийшли на шпальтах «Української хати».

№	А	Б	В	Г	Д	Е	Є
1.	1	1	4	91	34	1	4
2.	5	6	3	1	2	7	4
3.	6	6	3,5	1	2	6	3,5

Таким чином, творча спадщина М. Сріблянського в журналі «Українська хата» представлена найбільше в аналітико-публіцистичних жанрах – рецензії й статті. Трапляються також нариси, некрологи; поодинокі – бібліографічна замітка, критика та фантазія.

Додаток Ж

Аналітичний звіт про проведення фокус-групового дослідження «Виявлення рис індивідуального стилю та акцентуації текстів М. Шаповала»

Фокус-група № 1

1.1. Назва фокус-групи: «Індивідуальний стиль у публіцистиці: вияв та реалізація».

1.2. Очікуваний результат дослідження: головною метою цього колективного глибинного інтерв'ю є визначення, чи є авторський стиль М. Шаповала індивідуальним, упізнаваним серед решти дописувачів і журналістів «Української хати», щоб об'єктивно оцінити роль і місце ідіостилу діяча у творенні модерністичного дискурсу, а також встановити ознаки акцентуації у тексті, щоб класифікувати його як ідейно-емоційне явище певного психологічного контексту в комунікативній взаємодії автора з аудиторією.

1.3. Методологія відбору учасників: цільовою групою даного фокус-групового дослідження були визначені працівники ЗМК, які мають журналістську освіту та працюють у ЗМК.

1.4. Кількість учасників: у засіданні фокус-групи взяли участь п'ять осіб (працівники телебачення).

1.5. Дата й місце проведення фокус-групи:

12 лютого 2011 р., м. Київ

2. Завдання і питання модератора:

2.1. Прочитати чотири фрагменти публікацій різних авторів – учасників журналу «Українська хата» (Н. Трикулевська «Кінець художнього сезону і українська виставка» (1910. — № 5. — С. 334—339); А. Товкачевський «Наука й життя» (1912. — № 6. — С. 256—364); М. Євшан «Новини нашої літератури» (1910. — № 5. — С. 332—334), М. Шаповал «З

літературного життя на Україні за р. 1910». (1911. — № 2. — С. 111—122). Визначити який з фрагментів найбільше запам'ятався, враховуючи стиль автора.

2.2. Охарактеризувати, у чому полягають особливості індивідуального стилю автора.

2.3. Проаналізувати, чи характерні фрагменту публікації (якщо це матеріал М. Шаповала) риси акцентуації тексту.

3.1. Результати обговорення питання 2.1.

Публікації авторів журналу «Українська хата» були представлені учасникам фокус-групи у вигляді ксерокопій матеріалів для того, щоб були збережені авторські шрифти, що у свою чергу є перцептемами текстів і «наголошеними» позиціями в статтях.

Загальна дискусія підтвердила, що серед чотирьох текстів учасникам найбільше запам'яталась публікація М. Шаповала. У ній, на думку інтерв'ююваних, найбільше впадає у вічі безальтернативна, чітка позиція автора.

Цитата: «Ця стаття лишає враження ніби я бачила автора у вічі. Хоч мова йшла про літературу, а враження лишилося, що про українську націю у цілому. «Чіпляє» те, що для журналіста ця тема є важливою, тому «больові центри» публікації спрацьовують».

Важливим елементом виокремлення тексту М. Шаповала серед інших матеріалів став образний потенціал статті. Учасники в процесі обговорення поверталися до тексту, цитуючи окремі місця.

Цитата: «Образи, використані автором у публікації, настільки тонко-саркастичні, не грубі, доречні. Наприклад: «...І ось 1905 рік. Російська революція привезла нам в кареті «свободу українського слова»; «Шавкають синьо-жовтими губами хранителі української печі, метушаться, зносять до купи всі свої «національні святощі»».

Більшість учасників підтримала думку, що застосовані образи іноді ілюструють обуреність автора літературною ситуацією 1910 р., що переходить у злобу, і тоді публікація стає трибуною лайки.

Цитата: «Образи іноді надмірно додають «перцю». У такому випадку вже журналіст серйозно мною не сприймається, бо лишається враження, що це не матеріал про літературну царину, а вираження особистої неприязні, не називаючи імен».

Цитата: «Мені імponує використання автором усіх засобів аргументації: спочатку серйозних – раціональних, потім емоційних. Публікація за таких умов «жива»».

Цитата: «Емоційність, навіть надмірна, показує наскільки автора хвилює поставлене питання. Мені саме через це матеріал відрізняється серед решти – ті, ніби стриманіші».

3.2. Результати обговорення питання 2.2.

Загальна дискусія підтвердила, що головною рисою індивідуального стилю автора є експресивність викладених фактів, що постає за допомогою образного осмислення дійсності.

Цитата: «Індивідуальний стиль однозначно характерний для публікації М. Шаповала, адже манера авторської подачі вирізняється серед інших авторів. Текст запам'ятовується. Емоцію певну лишає по прочитанні. З точки зору журналістського розтину на предмет, що є стрижнем індивідуального стилю, то це уміння емоційно представити раціональне».

Цитата: «Першочергово індивідуальний стиль автора у випадку публікації М. Шаповала – це індивідуальність автора. Відчуваю за кожним словом людину».

Цитата: «Те, що привертає увагу мене, як читача – це чорно-біла дійсність, представлена автором. Це світ з означеними деталями негативного і позитивного, ворогів і друзів. Масштабно – добра і зла».

Цитата: «Мені автор просто, мабуть, близький за темпераментом чи психічній організації, бо лишається враження співпереживання подій. І навіть підтримки його. Він мене переконує. Як у сприйнятті поезії – щось «тримає», а пояснити раціонально це явище неможливо. Певно ірраціональне мислення автора».

3.3. Результати обговорення питання 2.3.

Загальна дискусія підтвердила, що риси акцентуації притаманні індивідуальному стилю М. Шаповала. Для підтвердження цієї тези учасникам було запропоновано до розгляду ще кілька публікацій автора («Один голос», «Testimonium paupertatis»).

Цитата: «Коли автор говорить про літературу, на певному етапі він так захоплюється образним представленням негативних рис народництва, що вже перестає себе контролювати. Це не критика, а особиста неврівноважена позиція».

Цитата: «Вияв окремої емоції у надмірній кількості – точно про М. Шаповала. Схильність до емоційного перенасичення: то зневага, то раптове захоплення».

Цитата: «З тексту на нас «дивиться» точно нестандартний журналіст. Непересічний. Болюче реагуючий на питання, що його хвилюють. Лишається відчуття різних за забарвленням емоцій».

Цитата: «Якщо враження від тексту представити графічно, то це, скоріш за все синусоїда, але не з плавними обрисами, а нерівномірно висхідно-спадна. Неврівноважена. Але та, закономірності розвитку якої цікаво вивчати».

4. Загальні висновки

Під час обговорення питань фокус-групового інтерв'ювання та аналізу сприйняття публікацій М. Шаповала учасниками опитування було визначено такі результати.

4.1. Публікації М. Шаповала вирізняються серед інших авторів видання «Українська хата» за допомогою чітко викладеної авторської позиції та образності матеріалу, що посилює емоційне враження від тексту.

4.2. Головними рисами індивідуального стилю автора є авторська емоційність.

4.3. Характеристика акцентуації притаманна публікаціям М. Шаповала